

Ballagi 1861.12

186
1711

A PÁRBAJ

IRTA

SÉDA ERNŐ.

A párbaj elbítéletének hatalmát meg kell dönteni. Ezt követeli szeretett hazánk érdeke ; hisz dicső Széchenyi szerint „még az apagyilkos halálát is sirathatjuk, mert oly kevesen vagyunk magyarok!”

5.

BUDAPEST.

WILCKENS ÉS WAIDL KÖNYVNYOMDÁJA.

1882.

== Ara 2 ft. ==

A PÁRBAJ.

IRTA:

SÉDA ERNŐ.

A párbaj eldöntésének hatalmát meg kell dönteni. Ezt követségi szerelett hazánk érdeke; hisz dicső Széchenyi szerint „még az apagyilkos halálát is sirathatjuk, mert oly kevesen vagyunk magyarok!”

BUDAPEST,

WILCKENS ÉS WAIDL KÖNYVNYOMDÁJA.

1882.

L. 1732 00565 948

A PÁRBAL

DE BALLAGI GÉZA

ELŐSZÓ.

A XIX. század napja a delelő ponton túlhaladva két évtized mulva megtutja dicső pályáját. Nemsokára beköszönt annak alkonya, melyet egy új század reménykeltő hajnala fog felváltani, és melyet a törekvő emberiség a haladás új korszaka gyanánt fog üdvözölni.

Ez eseményekben gazdag, az átalakító mozzanatok kábitó sokneműségében bővelkedő század végső negyedében a gondolkodó szellem méltán felteheti a kérdést: mennyiben járult modern korunk az emberi nem művelődésének épületéhez? mennyiben fogja jelenünk termékenyíteni a jövőt?

Soha sem volt kor, mely oly önérzettel, sőt erőszakos kérkedéssel tartott volna igényt a műveltség és felvilágosodottság erényére, mint éppen rohamosan haladó korunk. Ki is tagadná meg tőle a vívmányokat, melyekre a letűnt időköt homályba borítva vergődött?

De ne feledjük ennek árnyoldalát, sülyedését sem a társadalmi kérdések terén, melyek közül egyet sem oldott meg.

A társadalmi kórtünetek ezer alakban váltakozva a hatalom oly nagyságával, a rombolás oly viszkete-gével lépnek fel, és veszélyeztetnek mindent, mit tapasztalás és tudomány, szorgalom és ész sok évi küzdelemmel alkotott: hogy az értők méltó aggodalom-mal eltöltve elérkezettnek tekinthetik az időt, melyben a társadalmi bajokat komolyabb vizsgálat alá véve azok ellensúlyozásáról gondoskodni kell.

Jelen munkában behatóan tárgyaljuk azok egyi-két, mely társadalmunk majdnem minden rétegében meghonosodva bőven szedi áldozatait.

Korunk rohamos művelődésére kétes fényt vet-nek a párbaj-esetek statistikájának folyton emelkedő számarányai.

A korszellem a párbajt a becsület próbakövének tekinti, s ezzel kényszerhelyzetbe juttatja az egyedet, kinek választania kell a kortársak megvetése s a megtámadott becsület megmentésére szolgáló végső eszköz között.

Őszbe borult aggastyánok, kik az évek hosszú so-rával megküzdve a sir széléhez jutottak, erőteljes férfiak, kik még életük feladatát meg nem oldották, serdülő ifjak, kik az életet alig tanulták megismerni: egyaránt nyögnek e százados előítélet nyomása alatt és űzik e véres játékot.

E sorok írásakor fölelevenednek lelkünkben a legközelebbi mult gyászos képei. Megujul a fájdalom, melyet akkor a nagy halottnak ravatalánál éreztünk.

szonyok. A magánhad. A törvénykezés főcélja. 41. A magánhad megszorítása. 42.

B) Az ítéleti párbaj lefolyása. Szabályok, szokások és feltételek. A kikívás. 43. Helyettesek. Varázsszerek. Szerartások. A bírák eljárása. 44. Az ítéleti párbaj indokai. Bűnök és erények. 45. Az előkelők és parasztok párbaja. Eredeti jelentősége háttérbe szorul. 46.

C) Törvényalkotás és egyház. Gundobald, burgundi király. A Longobard-, alemanok, friesek. Rotharis. A frankok. N.-Károly. N. Ottó hirneves intézkedése. 48. Habsburgi Rudolf, I. Miksa császár, Schwarzenberg, Frigyes és Hutten Lajos, Linsingen báró. Olasz- és Spanyolország. 49. Sz. Lajos, Szép Fülöp. Angolország, Magyarország. Agobard lyoni érsek. 50. Pápák és zsinatok. 51.

IV. FEJEZET.

A lovagi párbaj. N. Ottó alatt jön divatba. A lovagkor ébreszti fel a modern becsület alapfogalmát. 52. A lovagiasság fogalma. A görögök és a rómaiak nem ismerték azt. Demosthenes. Themistokles. Achilles. Lentulus és Kátó. Caesar és Pompejus. A nő a kéjelgés eszköze. A lovagiasság eredete nem vihető vissza az arabokra. A lovagias szerelem ritka példái ezeknél. Párbajok a granadai polgárháborúk alatt. 53. A lovagiasságnak több elemét találjuk a germánoknál. Becsületérzet. A nő iránti tisztelet. A régi törvények. Edda. Niebelungok. Sigfrid. Az egyéni becsület. A lovagiasság a german jellem és a kereszténység összeolvadásának eredménye. 55. A lovag neveltetése. A lovagias erények. Német, angol és francia lovagok. Udvariasság. 56. Az aranypajzs nevű lovagrend. Párbajok a szép nemért. Lovagjátékok. A szép nem erényeiért való lelkesedés. 57. Egyházi lovagrend. A lovagság intézményének dicsőítése. 58. Annak hanyatlása. János francia király csillagrendje. Kóborló lovagok. Az udvariasság elfajulása. A szerelem örvénye. Szerelmi törvényszékek. 59. III. Eduard. IV. Henrik. XIV. Lajos kora. A királyok önössége. 60. A lovagkor felosztása. Korunk lovagiassága. 61.

V. FEJEZET.

A becsületpárbaj. *A) Atmeneti időszak.* A bírák eljárása. A nép. 62. A nemesek és előkelők ellenszegülési szelleme. A párbajvívók a törvényszé-

IV

ket mellőzik. Az adott szó szentsége. 63. A becstelenség sújtja a sértett felt. Érzékenység a becsületbeli ügyekben. Törekvés a becsület látszata után. A szenvedélyek és a fegyveres elégtétel. 64. A megtorlás elve. A becsületpárbaj. 65.

B) Törvényhozás. A törvény kezdetben türi. A fejedelmek elősegítik; személyesen jelennek meg ily becsületbeli párbajoknál; sőt maguk is kölcsönösen kikívják egymást. 66. Egyszerre szigorú rendeleteket bocsátanak ki a párbaj ellen, de siker nélkül. Sz. Lajos és utódai. IV. Henrik XIII. Lajos. Montnorenecy herceg lefejeztetik. N. Péter, Mária Terézia halálbüntetéseket szabnak. 67. A törvényhozás kudarca. Franciaország a XVI. és XVII. században véres párbajok színhelyévé lesz. Sully szomorú adatai. A párbaj mint országos csapás. 68. IV. Henrik uralma alatt 4000-nél több nemes esik áldozatul a párbajnak. Sfida di Barletta. De Guise lovag és de Luz báró. 69. Richelieu. A törvényhozás enyhébb intézkedései. 70. Az újabbkori büntető törvénykönyvek. 71. A segédek büntetése. A bünt. törvénykönyvek nem követnek egyöntetű eljárást. A törvény veszté hitelét és tekintélyét. A kiszabott büntetések elengedtetnek. 72. A rendőség. A párbaj divattá lesz. 73. Szavigny mondása. 74.

C) Az egyház. A párbajok különféle célja. Az egyház csak egy esetben türi meg azt, különben feltétlenül kárhoztatja. 75. Tridenti zsinat. XIV. Benedek. 76. IX. Pius 77. és más pápák. 78.

VI. FEJEZET.

A közvélemény. A törvény maga nem gyógyíthatja a társadalmi bajokat. 79. Annak hibás eljárása. N. Frigyes A közvélemény nem azonos a korszellemmel 80. A korszellem megelőzi a közvéleményt. Ez utóbbi változik. A közvélemény követeli a párbajt. 81. A királyokat és törvényhozást befolyásolja. N. Frigyes. 82. Fejedelmi megkegyelmezés. A párbaj elvi ellenségei is megvívznak. Rousseau. Voltaire. Lamartine. 83. Egyéb példák. Perrone di San Martino tábornok. Párbajellenes szövetség. 84. Híres és előkelő párbajvívók. 85.

VII. FEJEZET.

A párbaj fogalma. I. Csoportos párbaj. Sértő és sértett fél. Helyettesítés. 86. — II. Előleges megegyezés. Egyoldali fegyveres támadás. Egy-

szertü verekedés. Közönséges gyilkosság. III. A párbajszabályok. 87. Alatos támadás a párbajban. Azok eredete. 88. Chateauvillard gróf. 89. Chapon. Du Verger de Saint-Thomas. Boglár főhadnagy. E szabályok fontossága. A bennök rejlő humanizmus. 90. Mayer S. kapitány véleménye. Elfogultság és állékesedés. Vérengző párbajok. 91. A lovagias szabályok még most sem felelnek meg a humanizmus követelményeinek. 92. Mátyus Arisztid ítélte. A vívó felek előnyeinek egyenlősítésére vonatkozó törekvés. Carrel mondása. 93. Dumas Sándor. A szabályokat jellemzi az udvariasság. Körösi Sándor. 94. IV. A segédek. Kötelmeik. Felelőségük. 95. Tanúk. V. A haláltokozó fegyverek. 96. Az amerikai párbaj nem valósgos párbaj. VI. A párbaj célja. Ez kettős feltételtől függ. A becsületelv követelménye. Csak lovagias elégtételre képesítettek vívhatnak párbajt. 97. Kiállítás, verekedés. Rohonczy és Várady. A kiállítás elnélete. Marczányi György érvelése. Megállapított tételek. Rochefort. 98. A megbecstelenítés viszonylagos fogalom. A becsületsértés három foka. 99.

VIII. FEJEZET.

A párbaj büntényének jogi meghatározása. Gyilkosság. Szándékos emberölés. 101. A két büntény különbsége s közös vonása. Példák. 102. Az élet megsemmisítésére irányuló határozott szándék. A vívó felek közösen megállapodnak. E megállapodás különleges sajáttsága. Egyes párbajvivók nemtelen célja. 103. Vérengző párbajok, Haber és Göler, Gröben és Hiller családok között. Vilmos császár beavatkozása. Sarachaga. Werefkin. Foglalkozásszerü párbajvivók. 104. D'Andrieux lovag, Mde de Saint Balmont. Dac és boszúvágy mindig szerepel. A párbajvivók elvi álláspontja. Chateauvillard. Kényszerhelyzet. 105. A gonosz szándék. Az önfentartás ösztöne. 106. Egyéb enyhítő körülmények. Várady Gábor. 107. A párbaj önálló vétség. Kant. Nagy jogtudósok. Magyar büntető törvénykönyv. 108. A párbaj lényegében jogtalan. Az enyhébb büntetés indokolása. A törvény alkalmazkodik a közvéleményhez. 109. Nem szentesíti a párbajszabályokat. 110.

IX. FEJEZET.

A becsület. A párbaj állítólag a becsület próbaköve. 112. A becsület az ókorban és a középkorban. 113. Rangbecsület a germanoknál, görögöknél, és rómaiaknál. 114. Korunk felületessége s elfogultsága a becsület

VI

kérdésében. 116. A becsület az egyednek erkölcsi értéke. 117. Belső s külső becsület. 118. A párbaj csak a külső becsületnek próbaköve. 119. A külső becsület függ az emberek előítéleteitől. Az általában vett becsület mindig viszonylagos. 121. A külső becsületet a belső becsületnek alá kell rendelni. A külső becsület becse. 122. A hivatalos becsület. 123. A polgári becsület. 124. A katonai becsület. Eruszt tartalékos hadnagy. Gehring és Gruber századosok. 126. Schopenhauer és dr. Schramm véleménye. 127. A polgári s katonai becsület egyaránt becsülendő. 128.

X. FEJEZET.

A bátorság. A bátorság és becsület zavart fogalmai. 129. Ezek nem azonos fogalmak. 130. Bátorság nem anyagi erő. 131. Akaraterély. A veszélyek leküzdése. Az erkölcsi rend megőrzése. 132. Napoleon. Aristoteles. Herder. Berzsenyi. 133. A párbajvivő szélsőségek között mozog. Vakmerő. Gyáva. Elszántság. A szenvedély. 134. A párbaj indító oka. A félelem. Az előítélet. 135. Napoleon. Meggyőződés és erély. Richelieu tanácsa; Cicero. 136. A balsors elviselése. Krug. Martialis. Petőfi. 137. Bátorság példányképei. Rousseau. 138.

XI. FEJEZET.

A párbaj az ész ítélőszéke előtt. A párbaj célja el nem érhető. 139. Példák. A hamis kártyás. Lignano. Foscolo. A párbaj nem alkalmas eszköz a becsület megvédésére. 140. Akár a sértő, akár a sértett fél győz. 141. Akár mindkettő esik el. A veszélyek és az indító okok közötti nagy aránytalanság. 142. Nem véd a későbbi sértések ellen. Észellenes. 143.

XII. FEJEZET.

A párbaj az erkölcs ítélőszéke előtt. A párbajvivő sérti a természeti törvényt. Az önszeretetet. 145. Embertársának jogait. 146. Önvédelem. Az állam elleni vétség. A tételes törvény. 147. Öngyilkos-e a párbajban elesett? Amerikai, japáni, venezuelai párbaj. 148. Természetszerű célja. 149. Szendvedély. Szabadakarat. 150. Ennek akadályai. 152.

XIII. FEJEZET.

Ellelvetések. *A) A párbaj önsegély.* Nem jogos önsegély. 154. A törvény elégtelensége. 156. Az állam értéke és az alattvalók jelleme. 157. A párbaj általában nem önsegély. E két fogalom megkülönböztetése. 158.

B) A párbaj szükséges rossz. 161.

XIV. FEJEZET.

A párbaj szokásának korlátozása. 166. A párbaj előítéletét rögtön nem lehet leküzdni. 167. A törvényalkotás nem fejtí ki a kelló erélyt. 168. Az ölésre irányuló szándék. 169. A párbaj előidézı okai. Külön büntető törvénykönyv alkotása a becsületsértésekre vonatkozólag. 170. A büntetés bizonyossága. 171. A becsületbíróóságok. 172. Szabadon választott jurik. 173. A katonai becsületbíróóságok. 174. A katonai önbíráskodás megszüntetése. 174. A párbajt semmi esetben sem kell megengedni. A becsületbíróóságok hatásköre s eljárása. 176. A törvények elégtelenek a társadalmi bajok eltávolítására. 176. A nevelés. műveltség. 177. Tudományos intézetek. Hírlapirodalom. Nők. 178. Klubok. Egyletek. Párbajjellenes szöveketek. 179. A nemzeti kaszinó. Magyar arisztokratia. 180. Korunk humanismusa. 181. Hazaszeretet. Széchenyi mondása. 182.

THE INDEX

THE INDEX
CONTAINS
A LIST OF THE
SUBJECTS
AND
PAGES
TO WHICH
THEY REFER

THE INDEX

THE INDEX
CONTAINS
A LIST OF THE
SUBJECTS
AND
PAGES
TO WHICH
THEY REFER

TARTALOM-JEGYZÉK.

I. FEJEZET.

A párbaj eredete. A tágabb értelemben vett párbaj. Az ősz oldalán jogot keres az erőszakban. 1. lap. A jogtudat mint erkülesi elv. Háború és párbaj. 2. lap.

A) A biblikus és klasszikus kor. – A zsidók. Dávid és Góliáth. Júdith. A görögök és rómaiak. Plato véleménye az *αλτή*-ról. 3. lap. A polgár becsülete. A sértett jog megtorlása Athenben és Rómában. Sokrates esete. 4. lap. Nikodromus és Krates. Themistokles és Eurybiades. Caesar és Kato. Pompejus. Marius. Achilles és Hektor. Turnus és Aeneas. Pittakus és Frinon. Manlius Torquatus és Valerius Korvus. Horatiusok és kuratiusok. E küzdelmek nem modern párbajok. 5. lap. Személyes viszály és közérdek. Egyéb művelt népek, egyiptomiak, perzsák, arabok, indiaiak. 6. lap.

B) A barbár kor. German nép hagyományai. 7. lap. Jelleme. Tétlenség. Játék és iszákosság. Vadászat és háborúviselés. Féktelen életmód. German becsület. 8. Vollgraff véleménye. A *τιμή* és fama, *ατιμία* és infamia German becsület és szabadság azonos fogalmak. 9. lap. Ezek védezköze a párbaj. A nyers erő *λογελν* és bíró a magánviszályokban. Velljeus Paterkulius adata. 10. lap. Boszúragy. Elégtételszerzés. Vérboszú. Magánhad. A párbaj nemzeti szokás. Jósóló párbaj. 11. lap. A párbaj indokai. 12. lap. Uj-Kaledonia. A germanok párbajt vívtak a kereszténység meghonosodása előtt. 13. lap. A gallok 14. lap.

II. FEJEZET.

Az istenitéletek. *A) A pogányoknál.* Ordaliák fogalma. Kain, Abel. 15. Vizözön, Sodoma, Kóré, Dátán, Abiron, Ananiás, Zafira, China, Japan, India, Senegambia, Guinea, Siam, Pegu, Tsuvas, Ostiakok. 16. Artemidorus meséje a két hollóról. Palikai istenek. Germanok. 17. Pogány papok. Sorsvetés. Madárjóslat. 18. Umberek. Sali törv. könyv, burgundok, 19. frankok. Klodvig. 20.

B) A középkorban. Természetimádás 21. Pogány hitregetan, isteni gondviselés, a geniusz és az okszerűség kultusza. 22. Istenitélet eszméje a párbajokban 23. A gondviselés kiterjesztése emezekre. 24. A kereszténység terjesztői elleni vád. Montesquieu véleménye. 25. A hittérítők alkalmazkodása a pogányok előítéleteihez. A barbár törvényhozás tökéletlen rendszere. A pogányoknak természetes szép vonásai. Közokirat. A tanuskodás. 27. Az eskütétel bizonylata. Gontran, Fredegunda. A vétektelenítés a per jogi eljárásban, ennek célja. 28. Hamis esküvés. Barbár törvénykönyvek. 29. Egyletek (Gilde). II. Ottó. A szelidebb igazságszolgáltatásra való törekvés. N. Károly végrendelete. 30. Hinkmar. triburi zsinat. Az egyház felügyelete. A házasságtörést vizsgáló ajándék Mózes törvényhozásában. 31. Az istenitéletek felosztása. Sorsvetés. Mátyás apostol megválasztása. Ősgermanok. Friesek. Az úrvacsora. Lothar király, 32. A párbaj. Jakotin és Mahuot párbaja. Fülöp király. A tűzpróba. 33. Kunigund. Petrus igneus. A vízpróba. Boszorkánypör. Lothár. IV. Sándor pápa. A keresztbizonylat. Kis Pipin. N.-Károly. Lajos király. Lothár. 34. A pápák. 35.

III. FEJEZET.

Az ítéleti párbaj. *A) Terjedésének okai.* I. A jog és igazság fogalma viszonyban áll a becsülettel. A győztes fél becsületes, a legyőzött fél becsületlen. A meggyalázott csak fegyverrel tisztázhatta magát. A fegyver a szabad és nemes osztály büszkesége, kiváltsága, a becsület emeltyűje. 37. — II. A párbaj a nemleges bizonyítás következménye. Gundobald! N. Ottó. — III. Egyéb lélektani érvek. 38. A gyáva becsületlen. Isten gyávasággal sújtja a becsületlent. A férfiaságnak szép vonásai az ítéleti párbajban. — IV. Az ítéleti párbaj egyetemes terjedése az ököljog uralma alatt. 39. A fegyverforgatás szükségessége. A magánélet e korszakban. 40. Rendezetlen jogvi-

Korának előitélete megakasztá fenköll szellemének röptét, határt szabott vérmes vágyainak, megtöré erélyét, kirablá gazdag jövőjét, mely termékeny agyában megszülemlett.

Ott feküdt a mozdulatlan áldozat! A büszkeségtől megfosztott család könnyeket hullatott reá; a haza képe elborult, mert igényt tartott tetterejére; a kortársak bánattal teltek el.

Ennyi veszteség, fájdalom és csapás halad e kérlelhetetlen előitélet nyomában.

És mily megdöbbentő a példák nagy száma, melyek a napi hírek rovatában egymást felváltják! Figyelemre méltó körülmény pedig az, hogy ez előitélet hódolói aránylag leginkább a társadalom értékesebb műveltebb rétegeiben vannak elterjedve.

Méltó megilletődéssel kérdezhetjük. művelt társadalmunk arra van-e kárhozthatva, hogy ez előitélet igáját tovább is viselje? lehetetlenség, hogy e lidércnyomástól szabaduljon? Valljuk be leplezetlenül, hogy csak kislelkűség, vagy elfogultság adhatna erre igenlő választ.

A párbaj szokása a letűnt időknek nem tiszteltreméltó hagyománya, hanem szenvedt az, mely nem illik művelt kerünk keretébe, és előitélet, mely nemzedékünk önérzetével, emelkedettebb gondolkozásával össze nem egyeztethető.

A középkori intézményekről a kicsinylés, a megvetés bizonyos nemével szoktunk megemlékezni, s a párbajnak, a középkor e gyászos maradványának létjogot biztosítunk körünkben. Miért állapodjunk meg a fél uton? Nem volnánk képesek előbbre haladni?

Azt mondják, háládatlan munkát végez, aki a párhaj ellen ír. Tehát ölbe tett kezekkel nézzük fajunk pusztulását? Önzetlen hazaszeretetünk ösztönzött arra, hogy mi is vállalkozzunk e látszólagosan háládatlan munkára. Kötelességünket rövjuk le, midőn azt teszszük, mit szerény tehetségeink és körülményeink hazánk érdekében tenni engednek. Mély fájdalom szállja meg lelkünket annak láttára, mily pusztításokat okoz a párhaj előitélete honfitársaink körében.

Hisz dicső *Széchenyi* szerint: „*még az apagyilkos halálát is sirathatjuk, mert oly kevesen vagyunk magyarok.*“

E meggyőződéssel teszszük közzé munkánkat, melynek főcélja: kortársainkban érdekeltséget kelteni e kérdés iránt, hogy a fogalmak tisztázása s kölcsönös eszmecsere által siettessük az időt, midőn a közvélemény pálcát fog törni e ferde szokás felett, melyet századokon keresztül fogadott védszárnyai alá; midőn édes magyar hazánk is meg lesz kimélve e társadalmi csapástól.

Kelt Budapesten, 1882. június 30-án.

A szerző.

I. FEJEZET.

A párbaj eredete.

Atágabb értelemben vett párbaj egykorú az emberiséggel, melyben mindig lángolt a nyers testi erő érvényesítésére, a személyes elégtétel megszerzésére ösztönző szenvedély.

A fejletlen gyermek haragjában céltalanul vagdalózik maga körül, az indulat befolyása alatt tápot keres vak ösztönének. Mintha oktalanságában azt hinné, hogy jogában áll bosszút állani a szenvedett bántalmakért.

Az ember a tettelegességben keresi a leghathatósabb fegyvert képzelt jogának megvédésére s erénynek tekinti a túlfeszített türelmetlenséget, a nyers erőszak kitörését. Tetteiben nyers, gondolkodásában kisszerű.

Valamint az egyes embernek, úgy a népek, és az egész emberiségnek is megvan a maga éretlen gyermekkora.

Az ősz állapot az emberiség gyermekkora, mely jogot keres, és megtalálja azt az anyagiban, az erőszak kifejtésében. Ott a fegyver képviseli a jog jelvényét; ott az egyedi jog megvédése a gyilkos eszközök alkalmazásától van feltételezve.

A vak ösztön, a szenvedély, mely az embert bölcsőjétől sírjáig kíséri, a civodó egyedeknek ép úgy, mint az egymással meghasonlott nemzeteknek az öldöklő vasat dobja oda *ultima ratio* gyanánt.

Az egyesek párbaja, vagy a népek támasztotta háború ugyanazon úton halad. Amott ép úgy, mint emitt a nyers erő, a rúgó.

De az ember szabad akarattal és észszel van megáldva. Az éhező tigris ösztönének ellen nem állhat, midőn a megpillantott zsákmányra rohan. Nem így az ember, ki erkölcsileg szabad, független lény. Ő érzékiségével sikra szállhat, ezt mérsékelheti, sőt legyőzheti. Ő kielégítheti a természetével összefort erkölcsi vágyat, mely a jó és rossz közötti határvonalon még a legmélyebbre sülyedt emberben is felkelti az érzést, melytől sohasem szabadulhat, és ő kénytelen szívének titkos rejtekében önmagát elítélve a lábbal tiport jónak tiszteletet biztosítani.

Az ember természeténél fogva keresi a cselekedetek háttérében a jog fogalmát, mely a változó életviszonyok között elhomályosulhat ugyan, de végkép el nem enyészhetik. Ez annak lélektani magyarázata, hogy egyesek ellenségeskedésében, valamint a népek küzdelmeiben észrevétlenül jogérvényre emelkedik az erkölcsi elv, a *jogtudat*. A jog, mint döntő befolyást gyakorló hatalom lép előtérbe s szabályozza az egyesnek az egyeshez, és az összeséghez való viszonyát.

A jog és erőszak folytonos küzdelme alkotja tehát az emberi nem történetét.

A jog uralma annak emelkedését, az erőszak uralma ennek sülyedését hirdeti.

Fájdalom az erőszak uralmának gyászos nyomai fenmaradtak még ma is a nemzetek háborújában ép úgy, mint az egyesek párbajában.

A háború tárgyunk keretén kívül esvén csak a párbajra szorítkozunk.

A) A biblikus és klasszikus kor.

Az ókor a párbajt, mint a becsület és bátorság próbakövét, vagy a magánelégtételszerzés eszközét nem ismerte. *Jehova* szolgálja ép úgy nélkülözötte a párbaj eszméjét, a mint fel nem találhatók annak nyomai a görög és római polytheistikus világnézetben sem.

Bármily ellentétes magyarázatokra szolgáltatnak is okot a *biblikus* és *klasszikus* korban rejlő tényadatok, még sem tekinthetők a szoros értelemben vett párbajra való utalásoknak.

A *Dávid* és *Góliát* között lefolyt küzdelem nem tünteti fel a modern párbaj jellegét. Itt egyéni érdek, ott a közcél a küzdelem létoka; itt a bosszúvágy, ott a hazaszeretet a mozgató erő. Azok viaskodása egyenértékű volt két nép viszállyával. *Dávid* küldetése volt legyőzni a végveszélylyel fenyegető ellent. Itt mellékes dolog az, vajjon a véres dráma a síkra szállt tömeges hadseregek, vagy az ezek kebeléből kivált, és ezeket képviselő két egyed között folyt-e le?

A gyülölt ellenfélnek törzsétől elvált feje képezte a diadalmi jelvényt. *Judith* ép úgy győzött a zsidók nevében, midőn *Holofernes* fejének birtokába jutott, mint *Dávid*, midőn a földre sujtott óriásnak nyakesígolóját ennek súlyos kardjával ketté szelé. *Dávid* és *Góliát* nem a személyes indokokból támadt párbajt, hanem a zsidók és a filiszteusok viszállyát állítják lelki szemeink elé.

Plato-nak az *zirta*-ról folytatott elmélkedései kétségtelen tanúságot tesznek arról, hogy a görögök a sérelmek megtorlására nem alkalmazták a korunkban divatos párbajt.

Ugyanezt kell mondanunk a rómaiakról.

Az ó-kor e két kiváló nemzetének más fogalma volt a becsületről, mint korunknak. A görög τιμή, a római *fama* a german *Ehre* s a modern értelemben vett *becsület* lényegesen különböző fogalmak, mint ezt alább bővebben fejtegetjük. Habár az emberi méltóságot ki nem terjeszték az egész emberi nemre, sőt ellenkezőleg azt csak bizonyos osztályok kiváltságának tekintették, annak mégis mély jelentőségét kölcsönöztek.

A pogány erkölcsi felfogás megfosztá ugyan a rabszolgát, az aljas munkával foglalkozót a becsulettől: de midőn azt egyoldalulag csak a szabadnak tulajdonítá, nem vonakodott annak lényegét a polgári s állami kötelemek hű teljesítésében keresni. Ez eljárásnak természetes következménye volt ama tantétel felállítása: hogy senki sem foszthatja meg a polgárt becsületétől, hanem e jog egyedül az államot illeti meg. A klasszikus korban az állami élet, s a polgári erény volt a becsület szabályozója, s ez alkotta meg annak erkölcsi jellegét.

Az egyéni becsület tehát nem válhatott a jogtalan támadás, roszakarat, személyes bántalmak zsákmányává, hanem az állami hatalom védszárnyai alá fogadta azt, és örködött felette.

Az egyéni becsület biztosítva volt a merényletek ellen. A törvény szigorú büntetéseket szabott a becsület-támadóra és a közvélemény pálcát tört fölötte.

A törvényhozás szelleme és erkölcsi világnézet tehát a pogány klasszikus korban lehetetlenné tette az alkalmat a becsület kérdésében élesztett üzemekre; minek folytán soha sem léphettek előtérbe a szoros értelemben vett párbajra szolgáltató indokok.

A klasszikus világ központjaiban kifejlődött jogélet nem jelölte ki az elégtétel forrását a nyers erőben. *Athén* és *Róma* szabad polgárai a megsértett jog megtorlását törvényes úton keresték. A bírónak ítélete lecsendesítette a felzaklatott kedélyeket, kielégítette a közvéleményt.

A mondottakat kellően világítja meg *Sokratesnek* ismert esete. Midőn a világbölcset egy műveletlen meglökte, tanítványai kérdőre vonták őt, vajjon e sérelmet nem fogja-e

megboszulni? Az ókor e kimagasló szelleme nyugodtan válaszolá: „ha a számár megrúg, veszekedjem vele?”

Midőn *Nikodromus* zenész *Kratest*, a híres kynikust arcúl üté, ez sebhelyére táblácskát illesztett következő felirattal: „*Νικοδρόμος έποίησεν*“ (Ezt Nikodromus tevé.) És a görög közvélemény nem fordult el *Kratestől*, nem hitte őt meggyalázottnak; sőt ellenkezőleg Athén megvetésével viszonozta *Nikodromus* tettét, ki egy köztiszteletben álló férfit bántalmazni merészelt.

Plutarch említi *Themistoklesről*, hogy midőn *Eurybiades*-sel a hadihajók parancsnokával folytatott vitájában ez utóbbi botját emelé ellene, így kiáltott fel: „*Úss, de hallgass meg*.“ Az athéneiek a magasztosság bizonyos vonásait észlelték az önmegtágadás e példájában.

A személyes bántalmazások az ókorban szíthatták ugyan az egyesek kölcsönös bosszúvágyát vagy gyűlöletét, de nem vonták maguk után az elégtételszerzés azon nemét, mit korbunkban becsületpárbajnak nevezünk.

Az előzményekből láthatjuk, miért maradt közönyös *Caesar Cato* sértései iránt, és miért nem követelt *Pompejus* elégtételt *Caesartól* hasonló viszonyok között? Nem szorul továbbá magyarázatra, miért utasítá vissza *Marius* a teuton fejedelem kihívását ily megjegyzéssel: ha életét megúnta, akaszsa fel magát.

Az ókor népei és nemzeteinek hullámzó életéből merített példák, melyek szerint *két harcos küldetészerűleg egymással síkra szállott*, nem szerepelhetnek párbajok gyanánt, úgy a mint azt mi értelmezzük. Ezek csak a háború kiegészítő részletei voltak. *Achilles* és *Hektor* viaskodása, *Turnus* és *Aeneas* küzdelme *Lavinias* kezeért nem volt ily párbaj. *Pitakus* és *Frinon* majd *Manlius Torquatus* és *Valerius Korvus*, vagy afrikai *Scipio* és a spanyol óriás, *Klaudius Marcellus* és a gallok fejedelme, a *horatiusok* és *kuratiusok*, nem vívtak ily párbajt.

A görög és római világnak e küzdelmei erkölcsi s époszi jelentőséggel bírván hős tettek, melyek a modern párbajjal semmi rokon vonást sem tüntetnek fel.

A jelzett esetekben egyesek léptek a szemben álló hadseregek helyébe és a *sorts* által egyesekre volt bízva a háború eldöntése, a fegyver sikere. Ezek mögött foglaltak állást a hadseregek, melyek feszült figyelemmel, lihegő kebellet lesték e küzdelem kimenetelét, melytől a győzelem vagy leveretés volt feltételezve. A hadfiak megkimélése, a vérengzések és kegyetlenségek kikerülése, a társadalmi érdekek méltánylása volt itt a vezérelv.

Mindezen és a történelem nyújtotta számtalan más esetben nem a *személyes viszály*, hanem a *közérdek* volt a rúgó, az indok. E példák nem sorolhatók a görögök harci játékaikhoz vagy a római gladiatorok küzdelmeihez sem, mert azok az egyes népek hadi történelmének részleteit képezik.

Itt egy különös tünemény válik érdeklődésünk tárgyává.

Fentebb fejtettük ki, hogy a biblikus és a klasszikus kor nem ismerte a párbajt. A magánviszályok eldöntése amott a vallásos felfogástól, emitt a magasabb műveltségtől, a törvényes hatalomtól és sajátlagos közvéleménytől függött.

Az eddig mondottakat alkalmazhatjuk többé-kevésbé az ókor összes műveltebb népeire, ú. m. az *egyiptomiak*, *arabok*, *indiaiak*, *perzsákra* stb., kiknél a párbaj, mint a személyes viszályok elintézésére szolgáló eszköz ismeretlen volt. A párbaj ezeknél ellenkezett a művelt erkölcekkel, az illemérzéssel.

B) A barbár kor.

Másképen állott a dolog a műveltség alantabb fokán levő barbár népeknél. Itt a *magánviszályok* lefolyásában is az ős állapot mozgató eleme, a nyers erő volt a főtényező.

Ebből magyarázható az is, hogy a párbajnak mint ilyennek első nyomaira akadunk Európában a barbár népeknél p. o. a *germanok* és *galloknál*, kiket *Florus* méltán nevezett legvadabbaknak.¹⁾

Nevezetesen a *german nép jelleméből* lehet leszármaztatni a szükséges érveket tételünk igazolására.

De a történetírónak, ki a barbár kor ezen kiváló népfajáról elmélkedik, meggyűlnek nehézségei. Az utókor csak azon népek erkölcesiről és szokásairól szerezhetett szabatos és összefüggő ismereteket, melyek írott emlékeket hagyományoztak, mint p. o. a görögök és rómaiak.

A tudományos műveltség jótéteményeit nélkülszö german népeknek hagyományai épen azért homályba burkolvák, melyen át ama kor intézményeinek csak kirívóbb vonásait bírjuk megpillantani.

Bizonyára ebben kell keresnünk annak okát is, hogy a jelen kor gyermekei azok szokásait, jellemét majd kiméletlenül ítélik meg, majd túlbecsülik.

A german népeknél divatos, valamint a középkori ítélő párbajokról hasonlóan nem alkothatunk magunknak teljesen összefüggő, egész képet, sem azok eredetéről és kifejlődéséről folytatólagos történelmet.

¹⁾ Restabant autem *immanissimi* gentium Gallii, atque Germani. Cfr. Epitome rerum Romanarum. Lib. III. cap. X.—

Ennélfogva óvatosan és lelkiismeretesen ragaszkodva tárgyilagos álláspontunkhoz időközönként kénytelenek leszünk csekélyebb jelentőségű mozzanatokra is kiterjeszkedni, hogy következtetéseinket bebizonyíthassuk.

Mindenekelőtt a german népek *jellemére* kell figyelmünket fordítanunk, melyekről *Tacitus* azt írja, hogy más nemzetekkel semmiféle összekelések által el nem korcsosulva mint *sajátságos*, csak magukhoz hasonló nép léteztek.

A germánok *tétlenségben* tölték idejük legnagyobb részét.¹⁾ Természetöknél fogva idegenkedtek a munkától, melyben lealacsonyodást, rabszolgaságot láttak. Másrészt azonban e szilaj, erőteljes népfajt még sem elégítheték ki a tespedő nyugalom. A béke napjaiban a *játék* és *iszákoság* szenvedélyeinek kedvezett, melyek a barbár népeknél otthonosak.²⁾ Ugyanezen indok fejleszté a germanok erőszakos hajlamát a *vadászatra s háborúviselésre*. E kettős irány alkotta úgyszólván lételemlüket. Vadászból éltek, mert a földmivelést nem ismerték.³⁾ A háborút szenvedélyesen keresték, mert egyrészt a fegyverforgatásban lelték legfőbb büszkeségüket; másrészt pedig ott szerezhettek legtöbb tápot dícszomjuk s bosszúvágyuknak. Csekély szükségleteiket fáradtság nélkül elégítvén ki, korlátlanul mozogván terjedelmes hazájukban, megszokták a *féltelesen életmódot*. Ebben keresendő annak oka, hogy midőn a nagy nemzet nem volt elfoglalva küléllenséggel, fegyveres civódásokba bonyolódtak önmaguk között, melyeket leginkább a *becsületről* és *tulajdonjogról* ápolt barbár felfogás szított.

Tárgyunkra nézve felette fontos annak meghatározása, *mít kell értenünk german becsület alatt?*

¹⁾ Náluk tunyaság izzadással keresni azt, mit vérrel lehet szerezni. *Tacit Germ. c. XV.*

²⁾ A rómaiak nagy mennyiségben szállítottak bort a németeknek. *Domitian* tilalma folytán a Rajna vidékein nem volt szabad bort termelni, mert a bórternés jelentékenyen élesztette a németeknek e szenvedélyét, sőt gyakran berohanásokra is indította őket. Nemzeti italuk azonban a sör volt. *Potui humor ex hordeo aut frumento in quandam simi litudinem vini corruptus.* Cfr. *Tacitus Germ. c. XIII. c. XIV.*

³⁾ *Germ. cap. III.*

Elsőrangú jogászok és bölcsészek vitatták e kérdést váltakozó sikerrel. Azonban legtöbbször téves kiindulási pontot észlelünk. Ők e három fogalmat: „τιμή, fama, Ehre“ felcserélték és összezavarták.

Erre leginkább ama körülmény szolgáltatott okot, hogy a jogtudomány a XVII. század végeig a római jog befolyása alatt állván, főleg a római és german népek homogén jellemvonásait tülszigázták.

E tekintetben figyelemre méltó *dr. Vollgraff*¹⁾ jogtudományi közleménye, ki e század elején a *german becsület* fogalmát ennek forrásából a *german szabadságból* lezármaztatván, a jelzett három fogalom között lényeges különbséget állapított meg.

A görögök szabadságukat az állami intézmények és közügyekben való részvételben észlelték²⁾, a rómaiak pedig a polgári hatalom és jogok birtoklásában (*majestas patri, mariti, civis*).³⁾ Mindkét népnél tehát a *τιμή* és *fama* erkölcsi, polgári és politikai jelleggel, és alappal bírt. A becstelenség *ατιμία* és *infamia* pedig csak oly cselekmények következménye gyanánt szerepelt, melyek az állampolgári kötelek megsértését vagy megvetését jelezték.⁴⁾

A germanoknál a szabadság minden erkölcsi alapot nélkülözött. A szabad azt tehette, amit tenni akart, és mire rokonainak és ismerőseinek segélyével tenni képes volt, nem engedé magát korlátoltatni sem törvény, sem tekintély által. Náluk ép azért a becsületet sem lehetett elválasztani a szabadságtól, mert azok azonos fogalmak voltak. Az ős germánok tehát a becsületet a személy sértetlenségébe helyezték.

A görögöknél és rómaiaknál a becstelenség fogalmát a

¹⁾ V. ö. Was eigentlich germanische Ehre sei? N. Archiv D. Criminalrechtes. Halle 1828. X. köt. 181. lap stb.

²⁾ V. ö. *Tittmann*, Darstellung d. griechisch. Staatsverfassungen. Leipzig, 1822. 4. és 559. lap. — Továbbá: *Platner*, der Process u. die Klagen bei den Attikern. Darmstadt, 1824. 12. l.

³⁾ *Hugo*, Rechtsgerichte §. 40., 314., 315.

⁴⁾ V. ö. *Walter*. Über Ehre u. Injurien nach römisch. Recht. N. Archiv d. Criminalr. i. h. III. köt. 5. sz.

polgári kötelek megvetése s az állam fensége elleni vétéség határozó meg; a germanoknál ellenben a becsstelenség részesévé az lett, kinek szabadsága, illetőleg személyes sér-tetlensége más által meg volt támadva, vagy akadályozva. A fegyver a személyes szabadság és így a becsület megvédésének eszköze is volt, melyet csak szabad hordhatott; mert a rabszolga becstelen volt. Mi volt tehát ennél természetesebb hogy a germanok magánviszályaik elintézésére, személyes szabadságuk, illetőleg becsületük megvédésére, mások korlátozó beavatkozásának ellensúlyozására a fegyverrel való mérközést, azaz a *párbajt* alkalmazták.

A germanoknál a tulajdonjogot nem szabályozta törvénykönyv. Ők tulajdonuknak ismerték el azt, mit erőszakkal magukhoz ragadtak.¹⁾

Itt a jogrendszer leghalványabb vonásai sem észlelhetők. A *kar hatalma* képviseli a *jogelvet*, mely elnémitja a kímélet, elnézés követelményeit az ugyanazon fajhoz tartozó egyedek között is.

E kettős irányban kifejlődött személyes ellentétek épen ezért csak e kezdetleges jogállapotok bélyegét visszatükröző s a german népfaj vérmérséke, jellemének megfelelő alakban nyerhettek megoldást.

Nála a büntető és ítélő hatalom, a fensőbbség eszméje csak elmosódott vonásokban észlelhető.

A folyton váltakozó személyes viszályok elintézésében bíró volt a testi erő, a személyes bátorság.

Vellejus Paterculus azt jegyzi meg e vadságáról nevezetes népfajról, hogy a viszályokat nem mint a rómaiak a jog érvényesítésével, hanem karddal szokták elintézni.²⁾ A párbaj így domborodik ki, mint az *igazságszolgáltatás egyik neme*.

¹⁾ Jus in viribus habent. *Pompon. Mela.*

²⁾ Nunc agentes gratias, quod eas lites Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitae disciplinae mitesceret, et solita armis discerni jure terminarentur. *Vellej. Paterc. Lib. II. cap. 118.* —

Vérében le volt rakva a *bosszúvágy* csírája. Ha nem hallható a *bardok*¹⁾ csatadalát, mely dühét élesztette, vérszomjának kielégítésére sarkalt: ösztönénél fogva kereste az alkalmat a véres játékokra a *párbajra*. A barbár féltékeny lévén *függetlenségére*, megsértetve viszont sért, bosszút lihegve keres és szerez elégtételt a nyers erő segítségével. A párbaj itt a *személyes elégtételszerzés eszközeül* tűnik fel.

A *bosszú szenvedélye* a german népek közös jellemvonása.²⁾ A fegyverrel el nem intézett személyes viszály, sérelem az ős german lelki nyugalomát feldúlta, őt emészté s életben maradt vérrokonainak egyedüli vágyuk volt az elhalálozott rokon nevében elégtételt³⁾ szerezni. E *vérbosszú*, mert joggal ennek nevezhetjük, apáról fiúra, testvérről testvérré származott át, míg véres elégtétel le nem csendesíté a felzaklatott kedélyeket. A germanok a megbosszulás jogát egy eszményi lényre nem akarták ruházni; ezt maguknak tartották fenn. A sértett félnek rokonai, barátai, hűbéresei, sőt egész községek fegyvert ragadtak védelmére. Idővel előtérbe lép a *magánhad (faida)*, mely a barbárnak legkedvesebb joga volt.⁴⁾

A magánelégtételszerzés és igazságszolgáltatás e nemére későbbben visszatérünk. Itt elég megjegyezniünk, hogy a párbaj a germánoknál *nemzeti szokássá*⁴⁾ fejlődött, melynek elnyomásában az egész középkoron át fáradoztak a papok és fejedelmek.

Végre meg kell jegyezniünk, hogy a párbaj időközönként vallásos jelentőséget nyerve *jósló párbaj* gyanánt szerepel. *Tacitus* beszéli, hogy ők az ellenséges táborból szerzett foglyot párbajra szokták kényszeríteni, kinek a kebelükből

1) Tacit Germ. c. III. —

2) Tacitus Germ. c. XXI. — A királyért és államért bosszút állanak. c. XII. —

3) V. ö. *Cantu Caesar*, Világtörténelem Eger, 1863. VII. köt. 312—313. lap. —

4) *Monomachia apud eos vel maxime celebris est. Congrediuntur vero, non equis insidentes. verum terrae insistentes. Laonicus Chalcocondylas. Hist. Tur. lib. II. pag. 306. Edit. Basil. 1562.*

kiszemelt harcossal meg kell vívnia. Bármelyik fél győzelmét egy fensőbb rendű hatalom intőjelének tekintették.¹⁾

A mondottakat összefoglalva elfogadhatjuk, hogy a germanoknál már a legrégebb időkben dívott a párbaj szokása, melynek különböző indokai voltak, u. m. az erőnek és bátorságnak kifejtése, az egyéni s személyes szabadságnak érvényesítése, és így a sajtólagos értelemben vett (german) becsület megvédése, a személyes surlódások elintézése, a bosszú kielégítése, a magánéltétel, a jövőendő események felderítése.

Ki vádolhatna minket merészségről, midőn azt állítjuk, hogy a germanoknál dívatos párbaj alapvonásaiban emlékeztet a jelenlegi párbajra. Amott ép úgy, mint itt a magánéltéltéltészerzés²⁾, játszsza afőszerepetés ez közös vonásuk. Mi ezzel csak azt akarjuk mondani, hogy a jelenleg párbaj minden szépitése, s a finomított párbajszabályok dacára is barbár eredetét³⁾ árulja el. Különben erre még többször fogunk vissza térni.

* * *

¹⁾ Germ cap. X. —

²⁾ Így fogta ezt fel *Montesquien*. V. ö. *Esprit des Loix*. Lib. XXVIII. c. 17.

³⁾ V. ö. *Thalhoffer*, ein Beitrag zur Literatur der gerichtl. Zweikämpfe im Mittelalter. Von Dr. *Schlichtegroll*, München 1817. 2. lap. — *Rotteck*, Allg. Geschichte. Freiburg im Breisgau, 1840. V. köt. 254. lap. — Helyesen mondja *Marcxidnyi György*, hogy a párbajvívő célja: „hogy az ellenfél megbüntesse, ártalmatlanná tegye, s a szenvedett sérelemért, ily módon bosszút állva, a megsértett férfi becsületet ezáltal helyreállítsa. Ez a párbaj intézményének természet szerű célja és eredeti indító oka, annak a magas ethikus becsessel felruházott intézménynek, melynek a modern fogalmak szerint az a hivatása, hogy megváltozott, finomított alakjával s a jelenkorban bizonyos értelemben komolyabbá vált lényével esz közül szolgáljon a becsületében megsértett férfinak annak a bebizonyítására, miszerint életénél drágább kincsnek becsületét tekinti. Ki tagadhatná, hogy dacára megnyerőbb külalakjának és előkelőbb jellegének a mai párbaj sem egyéb egy — bár finomabb külsejű — verekedésnél, mely csak külsőleg különbözik ama mindennapi élet-halál tusáktól, melyeket a gyűlölet és bosszúvágy ösztöne az alsóbb néposztályban előidéz? Az eredeti, ösztönszerű végcél mindkét esetben ugyanez: Az ellenfél legyőzése által elérendő elégtétel, más szóval: a szenvedett sérelem megtorlása utáni igyekezet. V. ö. *Párbaj és kiállítás*. Budapest, 1882. 7. lap.

Történelmi tény tehát, hogy a *párbaj első nyomaina a barbár korban* akadunk, midőn anépek a műveltség legalsóbb fokán állottak, még mielőtt a kereszténység tanait ismerték volna.

Az újabbskorú felfedezések is bizonyítják, hogy azon népek is ismerik a párbajt, melyekhez a kereszténység tanai még el nem jutottak.

Az *Új-Kaledoniában* letelepedett hittérítők arról tudósítanak, hogy a benszüllöttek között nagyon gyakori a párbaj bizonyos neme.¹⁾

Mi e történelmi adatokra felette nagy súlyt fektetünk, mert ezek kétségen kívül helyezik az állítás alaptalanságát: hogy a *kereszténység honosította meg a germanoknál a párbajt*. Bármily képtelenség is rejlik e véleményben, mégis hirdették ezt. *Geaume* francia író joggal mondhatta: „Ha arról vádólnának is, hogy egy éjjel a *Notre-Dame* tornyait elvittem, még ez ellen is védeném magamat; mert nincs oly badarság, melyet, ha sokáig hangoztaták, valaki el nem hinne.“ Ez oknál fogva nem mellőzhetjük hallgatással e tévtant mi sem, bár önmagában bírja cáfolatát.

Midőn a kereszténység napjának első sugarai a german ős erdők homályán áttörtek; midőn az egyház első hirnökei, a hittérítők e szilaj nép körében megjelentek: a *párbaj már ott meggyökeresedett nemzeti szokás volt*.

A kereszténységnek a germanok között való meghonosodása a VIII. század elejére tehető, midőn *Wilfrid* vagy sz. *Bonifác Geismar* mellett a sz. tölgyfát a régi tölgy imádás végmaradványát kivágatta.

Igaz ugyan, hogy ők már a III. és IV. században szereztek maguknak tudomást a kereszténységről a megejtett foglyok által. De *Tacitus* és *Vellejus Paterkulus*, kiknek adataira fentebb (v. ö. 10. és 11. lap) hivatkoztunk, és a kik germanok közt dívó párbajokról megemlékeznek, már az első században éltek.

¹⁾ Zum Kriege beruft der König das ganze Volk, fordert den Gegner heraus und bestimmt Zeit und Ort des Kampfes. Gewöhnlich sind es *Zweikämpfe* u. s. w. Cfr. Kath. Missionen. Freiburg im Breisgan. 1876. évfolyam 3. lap. —

A párbaj divott továbbá a *gallok* között is, és pedig a *druidák kultusza dacára*. Sőt a főpapi méltóság gyakorta jutalom volt, melyet a párbajban győztes fél nyert el.

* * *

A párbaj hasonlít a növényhez, melynek magva a műveletlen barbár kor talajában kikelve, a középkorban kifejlésnek indulva jelenleg termi gyümölcsöt.

Különben ez eszmét bővebben fogjuk kifejteni a következő fejezetekben, hol a párbajról, mint *istenítéletről* szólunk.

II. FEJEZET.

A z i s t e n i t é l e t e k .

A) A pogányoknál.

Ordaliák¹⁾ alatt általában *istenítéleteket* értünk; melyek célja volt külső eszközök alkalmazásával elérni az elrejtett jog, igazság és ártatlanság felderítését.

Ezek eredetének helyét és idejét meghatározni nem lehet. Az emberek ki nem gondolták, a törvényalkotók életbe nem léptették ezeket; hanem mintegy önkénytelenül folytak egy homályos, határozatlan vallási érzelemből.

Az istenítélet fogalma s jelentősége ép oly széles terjedelmű, mint az emberek cselekményeire és sorsára befolyó fensőbb rendű hatalomnak eszméje, mely annak alapul szolgál. Az istenítéletbe helyezett hit ily értelemben nem ellenkezik még a kinyilatkoztatás tanával sem, sőt az ő és új szövetség számos adatával igazolhatjuk azt. *Kain* és *Abel* ál-

¹⁾ E szó (*ordalium*, *ordela*) ós german eredetű, és összetett szó, melynek alkatrészei *Or* (nagy, fenséges, és *Dele* vagy *Dael* (rész, osztalék, miből a német *Urtheil* származott).

dozata,¹⁾ a vízözön,²⁾ Sodoma végveszedelme,³⁾ a Kóre, Dátán, Abiron fölötti ítélet,⁴⁾ Ananiás és Zafira büntetése⁵⁾ stb. Isten közvetlen ítéletei gyanánt szerepelnek.

De bár ez eszme minden időben és minden népnél megvolt, nem őrizte meg eredeti jellegét; hanem majd eltorzítva, majd tisztább alakban lép előtérbe aszerint, amint emelkedettebb erkölcs-, és vallásnézlet vagy pedig babona, műveltség vagy pedig barbárság jut uralomra.

A pogányokban mindig megvolt a hajlam, melynél fogva az élet talányszerű fordulatait, kétséges állapotait, a természet titokszerű tüneményeit amaz eszmére való tekintettel szerették megoldani. Ők balhiedelmökben bálványaik közvetlen hatalmát észlelték abban is, mi csak pusztá emberi közvetítés, vagy a természeti törvények eredménye volt.

Már az ó-kor népeinél⁶⁾ találjuk az így értelemben vett

¹⁾ Móz. I. k. 4. fej.

²⁾ U. o. 7. fej.

³⁾ U. o. 19. fej.

⁴⁾ U. o. IV. k. 16. fej.

⁵⁾ Apost. cselek. 5. ej.

⁶⁾ Solche Gottesurtheile finden sich bei Völkern ganz entgegengesetzter Weltgegenden: bei alten *Griechen*, und *Römern*, in *China*, *Japan*, *Ostindien* etc. V. ö. Alzog, Universalgesch. d. christ. Kirche. IV. Aufl. Mainz, 1846. 483. l. Diese (Ordalien) waren besonders bei den Deutschen üblich. Doch kommen sie schon in den uralten Schriften der *Hindus* vor. V. ö. Allg. Real-Encyklop. Leipzig, Brockhaus VIII. Aufl. *Ordalien*. — Bei den *Indiern* sind die *Ordalien* noch gegenwärtig u. s. w. Sie kennen 9 solcher Proben, und viele derselben stimmen mit dem germanischen Gottesurtheile sehr genau überein. V. ö. *Wetzer u. Welte*. Kirch. Lex. Gottesurth. — Noch jetzt findet man die Gottesurtheile bei vielen *ausereurop. Völkern*. So halten die *Senegambier* in Afrika den wegen Verbrechen verdächtigen Personen ein glühendes Eisen an die Zunge; einige *Neger* auf der Küste von *Guinea* geben denselben Kräuter und Rinden von gewisser Art in die Hände und glauben, dass die Schuldigen sich daran verbrennen. Die Einwohner vom *Siam* und *Pegu* haben die Probe des kalten Wassers. Die *Tschwaschen* und *Ostiaken* im asiat. Russland verbinden das Gottesurtheil des geweihten Bissens mit dem Eide; die *Chinesen* haben die Feuer- und Wasserprobe; die meisten Ordalien aber sind bei den *Hindus*, im ind. *Archipelagus*, in *Kongo* u. a. O. Vgl. *Zwicker*, „Über die Ordale; ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte“ Gött. 1818. —

istenitéletek nyomait. Itt is főrűgő az erkölcsi világrendbe fektetett hit, melynek szolgálatában áll a természet is, és a meggyőződés, hogy kétes esetekben maga a természet tanúskodik a jog és ártatlanság mellett.

*Strabo*¹⁾ *Artemidorus* után közöl egy mesét a két hollóról, mely szintén az istenitélet halvány vonásaira enged következtetni. A galliai tengerparthoz közel eső tónál két holló volt látható, melyeknek jobb szárnya fehér volt. Ide jöttek a viszálykodó felek. Mindegyikük emelkedettebb helyen deszkára fektette az ételt. Az odarepülő hollók az egyik ételét elfogyasztották, a másikat pedig szétszörták. Ennek alapján az első elvesztette, az utóbbi megnyerté perét.

Siciliában a *palikai istenek* templománál két forró kénkőves forrás volt (*Palicorum lacus* nevű tónál). Ha valaki lopásról vádoltatott, esküt tartozott letenni, melyet egy lemez-kére irtak, és ezt a vízbe dobták. Ha ez a víz felszínén úszott, a vádlott felmentetett; ellenben ha ez alámerült, a forró vízbe ölték.²⁾

De mit szóljunk a *germanokról*? Általában hiszik, hogy náluk szintén divott az istenitéletek bizonyos neme. „A germanok közt, mondja *Cantu*³⁾, a víz és tűz nemcsak az istenség eszközei, hanem magok az istenek voltak, kik ítéltek, határoztak, a bűnöst *elűzték* vagy megégették. Ám az iste-

¹⁾ Fabulae similis est, quod de corvis Artemidorus tradit; lacum ait esse quendam ad oram Oceani, qui duorum corvorum appelletur; in eo apparere duos corvos, qui dextram alam habeant albicantem: eo accedere quibus aliquid controversiae est, et in sublimi loco posita tabula utrumque pro se liba conjicere, corvos advolantes altera vorare, altera dissipare: obtinere autem causam suam ejus liba disjiciuntur. *Strabo* Geograph. Gallia, lib. IV. pag. 303. C. Edit. Amsterd. 1707. — V. ö. ezenkívül *Grimm* Deutsche Rechtsalterthümer 933. lap. —

²⁾ *Diodorus*, XI. 89. — Ely értelemben magyarázták e helyet másutt is. V. ö. *Cantu*, i. h. VII. k. 316. — *Welser* és *Welle*, Kirch. Lex. *Gottesurtheil*. —

³⁾ I. h. VII. K. 316. lap. —

nek felforgatva bár a természeti törvényeket, fenyítést kívántak.¹⁾

Kétséget nem szenved az, hogy nálok már a kereszténység előtt voltak istenitéletek, melyeket a *pogány papok* ügyesen tudtak alkalmazni s fentartani.²⁾

Az ós germanok, bár zabolátlan természetöknél fogva az emberi törvények igáját nem túrték, meghódoltak egy láthatatlan hatalom előtt, és feltétlenül engedelmeskedtek papjaiknak, kik hatalmuk tudatában ügyesen élesztették a vallásos félelmet, mely e barbár fajt az erdők titkos rejtekeiben megszállta. (Senedet, — mondja *Tacitus* — csak a papok parancsolnak, kiknek fékezési joguk van.³⁾ A vezérek dorgálását nem tűrik, de a papok Isten nevében szólván hozzájuk, verik is őket.³⁾

Vallásos életük fő rúgója a babonaságra való hajlam. Ez játszik főszerepet, valahányszor kétes ügyekben megállapodásra nem jutnak, mint ezt a papok által eszközölt *sorsvetésből* látjuk. A gyümölcsfákról levágott vesszőket bujtóvanyokra metélik és megkülönböztetvén jegyekkel, meggondolatlanul és vaktában fehér ruhára szórják. Erre, ha nyilvánosan tanácskoznak, az állam papja, ha pedig magánosan, maga a családátya az isteneket kérve, s égre tekintve fölveszi háromszor mindegyiket, és a felvetteket a rájuk rovott jegy szerint magyarázza. Ha ellenkeznek, nincs többé tanácskozás e tárgyról e napon.⁴⁾

A madarak repüléséből,⁵⁾ a zengésből a jövőendő csata

¹⁾ So auch entstanden die *Ordalien* überhaupt durch den Glauben an unmittelbare Einwirkung der Gottheit auf menschliche Dinge, welchen die bei den alten heidnischen Deutschen so hoch verehrten Priester schufen und zu erhalten wussten. *Talhofer*, Ein Beitrag zur Lit. d. gerichtl. Zweikämpfe im Mittelalter v. *Dr. Nath. Schlichtegroll*, München 1817. I. lap.

²⁾ Germ. cap. XI.

³⁾ Germ. cap. VII.

⁴⁾ Germ. cap. X.

⁵⁾ Germ. cap. X.

szerencsésjét jósolták,¹⁾ a lovak sejtélmeit és intéseit nyomozták.²⁾ Így iparkodtak ők az Istenek akaratát megtudni, hogy bizonyos esetekben ítéletet hozhassanak, ahol az emberi bölcsesség tehetetlenségre volt kárhóztatva.

E tüneményt észleljük a föld minden népeinél. A görögök jósdáikat kérdezték, a rómaiak a madarak repüléséből, az állatok beleiből és sibyllákból kutatták az istenek akaratát. Más népek ismét másképp iparkodtak ezt megtudni.

Tárgyunkra nézve pedig legnagyobb fontossággal bír az, hogy az ős germanok *párviadalokban* is vélték az istenek ítéletét felfedezhetni, mint azt *Tacitus* fentebb idézett helyéből látjuk.³⁾

Ugyanezt észleljük az *umberek*-nél, kik a *Pó* és *Tiber* között laktak, majd Etruriából kiüzetvén tovább délre költöztek. Ezekről mondja *Stobaeus*, hogy bármily viszályban fegyverre bízták ügyük eldöntését, és úgy harcoltak, mint háborúban. A győztes fél nyert igazságot.⁴⁾ *Cantu* e szokásban ordaliát lát, mely a középkori istenítéletekhez hasonlít.⁵⁾ A párbaj ily példáira akadunk már a *keltnél* is.⁶⁾

Az istenítéletekről mindenütt találunk világos adatokat a barbár törvénykönyvekben. Határozott említést tesz azokról a *salí törvénykönyv*.⁷⁾ *Gundobold*,⁸⁾ a burgundok kirá-

¹⁾ Germ. cap. III.

²⁾ Germ. cap. X.

³⁾ Germ. cap. X.

⁴⁾ Ὅμβρικοι ὅταν πρὸς ἀλλήλους ἔχωσιν κριμασίησιν, κατοπισθέντες ὡς ἐν πολέμῳ μαχόμενοι, καὶ ὁιοῦσι δικαιότερα λέγειν ἢ τοὺς ἐναντίους ἀποστραφάντες *Nicol. Damasc. ap. Stob. serm. XIII. — V. ö. Excerpta Vales. pag. 513.*

⁵⁾ I. h. III. k. 421. lap.

⁶⁾ *Athenaeus. Lib. IV. cap. 13.*

⁷⁾ A salí frankok e törvénygyűjteménye hihetőleg 486—496-ból ered. — V. ö. *Waitz, Das Recht u. Gesetz d. salischen Franken. Kiel. 1846.* — és *Grimm, De hist. legis salicae. Bonn. 1848.* — *Lex. Salica. Tit. LV. LVI. De manu ab Aeneo redimenda.* —

⁸⁾ Ita, ut unus de eisdem testibus, qui ad danda convenerant sa-
2*

lya, törvénnyel szentesíté azokat, nevezetesen a párbajt. E szokást elsajátították a *frankok*,¹⁾ kik még a kereszténység elfogadása után *Klodvig* alatt sem akartak szakítani az istenitéletekkel.

Ha pedig elfogadjuk, hogy a régi törvények nem egyebek, mint az illető népek között meghonosodott jogszokásoknak írott emlékei; akkor azok csalhatatlan bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a különböző népeknél divatozó, az általában vett istenitéletek pogány eredetűek.

---

cramenta, Deo judicante configat, et si obtulerit sacramentum, pugnare non dubitet. Cfr. Leg. Burgund. Tit. XLV.

¹⁾ V. ö. *Montesquieu*, *Esprit des lois* Lib. XXVIII. cap. 12—18. —

B) A középkorban.

Történeti adatok arra indították az elsőrangú tudósokat, hogy a keresztény középkorban alkalmazott orda-liákat is mindenestől a pogány korból származtassák, sőt azokat a pogánykor istenítéleteivel egyenértékesítsék. De ezen következtetésnek csak annyiban van alapja, amennyiben az *ordaliák* bizonyos neveit már a legrégebb népeknél, és így a pogányoknál is megtaláljuk. És valóban megoldatlan talány maradna ama tény, hogy éppen a kereszténység fénykorában emelkedtek oly nagy jelentőségre az istenítéletek, ha ezek eredetét és okát mélyebben nem kutatnók.

A pogányok vallásában általában nagy szerepet játszik a *természet-ímádás*. Az égboltozat, csillagok, elemek és természeti tünemények következetesen bálványoztattak. A pogány vallási felfogás az eredeti isteneszmének csak elmosódott vagy eltorzított vonásait visszatükröztetve és a végtelen isteneszme magaslatára nem emelkedhetvén, csak az érzéki világ, a természet határai között mozgott. Az istenség tisztelésének velünk született szükségérzetét éppen ezért az anyagi természet imádásával törekedett kielégíteni. De a természet, mint egy végtelen világ tárult fel a kiskorú emberi szejjem előtt, melyben a láthatatlan hatalmak, és megérthetetlen erőnagyságok folytonos munkában vannak.

A nagy természet, mint a megfejthetetlen titkok lánco-lata tűnik fel az ember előtt még ott is, hol ez az érzéki benyomások fölé helyezkedve, önéletének belvilágába tekint. A természeti tünemények iránt való érdeklődés szeuvedélylyé fajulván az érzéki ösztönök uralmát, és ezzel kapcsolatban az

istenek sokaságát, az istentisztelet legellentéesebb válfajait eredményezé, melyek a népek földrajzi helyzete, vérmérséke szerint különböztek egymástól. Míg azonban a pogány Isten-ségek kezdetben pusztán a tér és idő feltételeihez voltak kötve s a természet alkatrészei gyanánt szerepeltek: addig másrészt ezen természeti istenségek a népek jelleme s műveltségi foka szerint a pusztta természeti hatalom és erő hatványából személyiségekké fejlődtek. De ezen személyesített istenségek ismét az emberi lét jellegét birtokolják. Csak fokilag és nem minőségileg különböznek tisztelőiktől, ezek hajlamaival és szenvedélyeivel is fel vannak ruházva.

A pogány hitregetan sehol sem sugározza vissza a feltétlen tökélyt a maga eredetiségében. Az istenek lényegét, a nekik kölcsönzött tulajdonságokat, az emberi esélyektől való függés, az emberi gyarlóság, az érzékiség, a zabolátlan képzelem jellemzi. Amit az egészről joggal mondhatunk, azt alkalmazhatjuk az egyes részekre is, nevezetesen az *isteni igazságra, szeretetre s gondviselésre*. Csoda-e, ha a pogány világ kétes esetekben az istenekhez folyamodván segélyért, utbaigazításért, ezt korlátolt felfogásához mérten tevő? Csoda-e, ha az érzéki lét tüneményeihez bilincselve az istenség akaratának nyilvánulását a fentebbi példák (v. ö. 17. lap) által jelzett alakban vélte észlelhetni? Az emberi elme a természeti törvények ismerésének hiánya miatt a habona ösvényén haladva lépten-nyomon csodákat keresett, és fedezett fel, hol csodának semmi helye. Továbbá az *isteni gondviselésnek* csak zavart fogalmát bírván, belenyugodott a képzelt Istenségek *önkéntes igazságszolgáltatásába*.

A pogány vallás istenitéleteiben ilykép veszendőbe ment az erkölcsi világrend jelentősége, melyet pótol a vak hit, és egy isteni erőnek bizonyos hatványa, illetőleg egy külvilági hatalom önkénye.

A *hitregetan* istenségeinek ábrándképeivel babonáságba sülyeszté az emberiséget, és midőn a *genusz kultuszát* felállította, inkább lemondására tanított.

A kereszténység az isteni gondviselésről szóló tanával megteremtette az *okszerűség kultuszát*, mely feltétlen bizalmat öntött az emberbe egy kegyes, igazságos, jogszerető és

örök lény iránt, kinek hatalma s akarata van őt mindenben segíteni.

De az átmeneti időszak, mely a pogány és keresztény kort áthidalta, még nem volt képes e. tan alapos megértésére. Ebben keressük a tévedések okát, melyek a középkori istenitéletekben oly erőszakosan emelkednek felszínre.

Az istenitéletek történeti méltánylásába csak szigorú óvatossággal lehet bocsátkoznunk. Sok homályos vonás és talányszerű adat rejlik azokban, melyeket felette könnyű volna a mesék országába utasítani. De nekünk azok jelentőségét meg kell világítanunk, nehogy megszakítsuk a szoros összefüggést tárgyunk és a középkori istenitéletek között, melyeknek kiváló részét képezték a *párbajok*.

Mennél élénkebb valamely népnél az egyedül uralkodó mindenható Istenbe, a mindentudó és végtelenül igazságos gondviselésbe helyezett hit, annál erősebb hajlammal fogja egyszersmind keresni s felismerni az élet fontosabb mozzanataiban Isten ujját, a kétely és tájékozatlanság pillanataiban Isten akaratát.

Ha valaha, bizonyára a kereszténység elterjedésének és elhatalmasodásának korszakában lélektanilag indokolt, észszerű sőt örvendetes jelenség maradt volna a népek ezen hajlama, ha erre a pogány korból átszármazott előítélet és babona be nem foly, melyek rendszeresen haladnak az élénk hitélet nyomában.

A középkori istenitéletek soha sem emelkedhettek volna oly nagy jelentőségre, ha ama századokat nem hatotta volna át mély vallásos érzet.

A keresztény tan szerint a *gondviselés* örökös az emberek felett, szabályozza ezek életviszonyait, határozza meg az élet határait, juttatja érvényre az erények befolyását, szab határt a gonosznak. E tan felette kedvező volt ama kor felfogásának, midőn annyi csodás monda keringett. Azon népek között könnyen találhatott visszhangra az *istenitélet eszméje*, mely ama balliedelemre vezet, hogy az istenség az ártatlanság megmentésére mindig egy-egy csodát mivel. Az elme korlátoltsága, a gondviselésről ápoit ferde fogalom, a

vakhit a csodákba; kalandos, ész- és jogellenes bizonyítási eszközöket teremtettek, melyek ama barbár kort kellően jellemzik.

A kutató ész kétes esetekben nélkülözvén a bizonyító okokat, az igazság alapforrásához Istenhez fordult, hogy közvetlen jelek által, tények segélyével támogassa a megállapodásra nem jutott emberi következtetést, s oszlassa el a bűn vagy erény felett lebegő fátyolt.

E bizonyos szabályok szerint eszközölt kísérletekben a kiskorú hit a vakmerő bizakodás határaival ölelkezett, mely mintegy kényszeríté az igazságos Istent, hogy az emberi viszályokban döntő akaratát nyilvánítsa.

Másrészt pedig ama feltétlen hit emelkedett érvényre, hogy Isten nem biztosíthat előnyt a bűnnek az erény felett; hogy a rossz lelkiismeret megtöri a bűnös erejét és neki el kell esnie a küzdelemben.

Igy terjesztették ki lassan-lassan a rosziúl értelmezett isteni gondviselést a *párbajra*, melyben az ártatlannak győznie, a bűnösnek buknia kell.

A jámbor, vallásos világnézet távol állott a lelkiismeret fásultságának fogalmától, mely a legszentebb érzelmekkel is gúnyt űz, és távolról sem sejté az elfajult kedélynek érzéketlenségét a természetfeletti eszmék iránt.

Tekintsük akár a két ellennek viaskodását, akár az egyednek küzdelmét a természeti erők ellen az istenitéletek különböző nemei szerint: mindenütt ugyanaz volt a cél. A vádlottak felmentése vagy elítéltetése nem függött az emberi önkénytől, és korlátoltságtól; hanem ily esetekben a jogi kérdés eldöntése a legfőbb törvényszékre, az isteni tekintélyre lön átruházva.

A középkor felfogása szerint az istenitélet appellatio volt a mindenható bölcseséghez.

A középkor — mondja egy jeles történetiró¹⁾ — inkább hitt, mint okoskodott, és azt képzelve, hogy az Isten gazem-

¹⁾ *Cantu*, Világtört. VII. k. 318. lap.

bernek nem adhat diadalt, ítéletének kinyilatkoztatására hívta őt fel. Mindkettő ama korhoz mért hiba ; hanem, hogy melyik a szomorítóbb, alig lehet meghatározni.

Habár tisztább erkölcsi fogalmaink mellett az isteni igazságosságnak ilyenmő kihívását vakmerőséggé kell bélyegeznünk, mégis tekintve ama kor világnézetét nem lehet azt feltétlenül elítélnünk.

A legmagasztosabb emberi törekvések színaranyába is belevegyül a bukott természet salakja. Az eszmék után törő szellem fénye mindenütt ölelkezik a nyomában haladó árnyal. Ez az ember sorsa, mely átvonul egész történetén, áthatja egész valóját, és nyomokat hagy maga után épügy az eszmék világában, mint a kedély rejtekeiben.

Az istenítéleteknek erkölcsi jelentőségét ép ezen szempontból nem lehet félreismerni. *Nemes és tiszta volt azok célja, de helytelenek voltak az eszközeik.*

* * *

A pogányok és nevezetesen a germanok tehát ismerték az istenítéletek lényegét és alkalmazták azokat. Azonban az istenítéletek intézményének kiszélesítése, azok rendszeres gyakorlása s újabb nemeinek fejlesztése összeesik a kereszténység korával. Fentebb fejtegettük e különös tünemény okait.

Sokan azt következtették ebből, „*hogy a kereszténység terjesztői öntudatosan folytak be a babonáság ápolására, mely az istenítéletek alapjául szolgált*: mert ők így akarták a babonás népek felett uralmukat biztosítani.“ Ha a keresztény papok helyenkint pártfogásukba vették is az istenítéleteket: úgy *Montesquien*¹⁾ véleménye szerint azt csak az állam iránti tiszteletből tették, mely az istenítéleteket törvények által szentesítette. Egyes papok cselekedetei miatt nem lehet elítélni az egész intézményt, az egyházat, mely az istenítéleteket soha sem segítette elő. De ettől eltekintve e vád felületessége s jogtalansága kiderül a következőkből:

1) V. ö. *Esprit des lois*. Lib. XXVIII. c. 18. jegyzet. —

A) A *hittérítőc* a germanok nemzeti szokásaival kezdetben teljes erővel szembe nem szállhattak ügyük veszélyeztetése nélkül. Fentebb láttuk, mily szívósan és makacsul ragaszkodtak a germanok ősi előítéleteikhez, nemzeti szokásaikhoz: mily sikertelenül küzdöttek ezek ellen századokon át a világi fejedelmek is? Vajjon mi gyökereset tehettek volna az ellen a kereszténység első terjesztői általában? Vádolhatjuk-e őket, mert két rossz között a kisebbet választották, mert kezdetben tekintetbe véve az emberi gyarlóságot alkalmazkodtak a barbárok oktan szokásaihoz, és azok iránt hallgatagon, elnézőleg, türelemmel viseltettek egyidőre?

Az egyháznak az istenítéletek körül tanúsított eljárását mélyebben vizsgálván el kell ismernünk, hogy azokat csak gyakorlati kényszerűségből tűrte meg eleinte. És ép e magatartásával helyes eszélyességet fejtett ki. Nincs oka senkinek megtagadni tőle az érdemet, hogy végre is ő vállalkozott kombinált tervvel azok elnyomására. — E célból tűrte¹⁾ azokat kezdetben, majd befolyása alá helyezve rendszeresen fosztotta meg pogány elemeiktől, míg végleg eltörülte.

De ezt csak hosszú időköz alatt, fáradságos és következetes munka árán lehetett elérni. Az egyháznak csak darabonként lehetett meghódítania a tért, melyet a barbárság elfoglalt. A pogány társadalom büzhődt tőhoz hasonlított, melynek gátjait hirtelenül eltávolítani nem volt szabad, nehogy még iszonyúbb rombolásokat tegyen. Ezt biztos terv szerint kellett kiszáritani, hogy a megfertőzött talaj megtermékenyíttessék.

1) Die Kirche musste sich nicht nur zu den Bedürfnissen dieser rohen Völker herablassen, sondern oft auch ihre tief eingewurzelten heidnischen Vorurtheile mit grosser Langmuth ertragen, wollte sie die Erziehung dieser Völker nicht aufgeben. Daraus ist es zu erklären, dass die Orakel u. heidnischen Gottesurtheile (Ordale), ungeachtet vieler einflussreicher abmahnenden Stimmen, sogar in die Rechtsverfassung *Karl d. Gr.* übergingen, daher gänzliche Abschaffung vielfach erschwert war, u. erst in späterer Zeit gelang. *Atzog.* Universalgesch. d. christl. Kirche Mainz. 1846. 395. lap. —

B) Ama korban leggyakoribb bizonyítási eszköz volt a *tisztító eskü*. De ez csak a *szabadok* előjoga volt. A *nem szabad* úgyszólván törvényen kívül állott; az ellene emelt váddal szemben védtelen, tehetetlen maradt. Midőn tehát a keresztény hitelesítők az istenítéleteket tárták, egyszersmind védelmi eszközt biztosítottak a *nem szabadok* ártatlanságának, kiknek szintén joguk volt ezek segítségével önmagukat igazolni.

C) A barbár törvénykezésnek tökéletlen rendszere, durva kezdetlegessége elégséges, illetőleg a kor igényeinek megfelelő volt a nyugoti népek között mindaddig, míg a szilajság és vadság nyomában halad a *természeti egyszerűség, az igazságérzelet, őszinteség és lelkiismeretesség*. De mióta a barbárság az egyetemes erkölcsi romlottság medrébe sodortatott: a bírói hatóság is sikertelenül támaszkodhatott az érintett erényekre.

A *közokirat* nem lehetett bizonyítási eszköz az íráshoz nem szokott, tudatlan népeknél.¹⁾ A bizonyításnak e neménélunk magyaroknál is még csak a XIII. században lép előtérbe.²⁾

A tanúk bizonyítását önálló bizonyítékül nem lehetett elismerni. Sokszor egyáltalában nem lehetett tanúkra szert tenni, vagy ha bármily nagy számban jelentkeztek is, ezek tanúsága valószínűséget vagy véleményt szülhetett, de semmi esetre sem jogi bizonyosságot.

A tanúskodás ezenkívül legtöbb esetben gyanút, bizalmatlanságot ébreszthetett. A méltányos segély, kötelesség és szeretetről divatos ferde fogalmak részrehajlásra, elfogultságra vezettek, és kétséges világba helyezték a tanúskodás alaposágát, midőn ismerősök, rokonok és hűbéresek rokonaik, ismerőseik és véduraik érdekében tanúskodtak.

¹⁾ V. ö. *Cantu*. Világtört. VII. köt. 311. lap. —

²⁾ *Az okmányokkal való bizonyítás* még csak a XIII-ik század második felében, a hiteles helyek működése, és a városi jogélet kifejlődése következtében jut nagyobb jelentőségre, mely a következő századokban folyvást emelkedik. V. ö. *Hajnik Imre*. A perdöntő eskü stb. Budapest 1881. 3. lap. —

A tanúskodás ez oknál fogva csak *előzetes bizonyítás* eszköze lehetett, mely hitelesítésre, igazolásra szorult. Azért alkalmazták az *esküt*, mely a perben tett tagadás-, vagy állításnak az Istenségre való hivatkozással megszokott bizonyítéka volt. Az egyház elismerte s szentesíté az *eskütétel bizonylatát*, azért kísérte azt imákkal, szertartásos áldásokkal; azért tétetett le az eskü a szentelt ostya fölött, mely a peres felek között elosztatott, vagy az evangelium, szent ereklye, megáldott fegyverek fölött stb.

A bíró azt bocsátotta a bizonyítási esküre, kinek *bizonyítása* (probatio) jobb, meggyőzőbb és elfogadhatóbb volt. Csakhogy a bíró elhatározására nem folyt be döntőleg a tanúk vallomása, hanem csak ezek minősége s száma. A melyik fél előkelőbb, befolyásosabb és több tanúkkal dicsekedett, annak ítélte oda a bizonyítási esküt.

Az eskütétel intézményének sajátos jellemvonása, hogy a tanúk is esküdtek. A vádlott rokonai, ismerősei esküvel erősítették, hogy ő a ráfogott bűnt nem követte el: vagy ha a kérdéses bűnesetben tájékozva nem voltak, hogy ők esküjében megbíznak, hisznek. Az esküvők száma a vádlottnak méltósága s a vád nagysága szerint 12, 100, sőt többre is emelkedett.¹⁾ Elég itt hivatkoznunk amaz ismert történeti esetre, mely szerint *Gontran*, burgundi király előtt 300 nemes és 3 püspök esküdött arra, hogy *Fredegundának* fia törvényes származású. E szokást pedig gyakorolták az összes german népek, mint az a *burgundok*, *longobardok*, *allemanok*, *friesek* stb. törvénykönyveiből kiviláglik.

Ki tagadná, hogy ezen perjogi eljárás felettébb csekély mértékben, vagy épen nem segítette elő az igazság felderítését. Különbösen nem is az volt a cél, hogy az igazság behatőbb vizsgálat által napfényre hozassék, hanem inkább a *vétektelelítés*. *Cantu Caesar*²⁾ ennek okát abban véli feltalálni, mert a vádlókat így akarták csalogatni a törvényszékekhez, hogy mérsékeljék a *magánhadak* hatalmát, melyekről fentebb szól-

¹⁾ Cfr. *Geor. Turon.* Hist. Lib. VIII. cap. 9. —

²⁾ V. ö. Világtört. VII. k. 312. lap. —

tunk. A bíró ártatlannak nyilváníthatta azt, kit egy csoport szabad férfi pártfogásába vett. A per véget ért az esküvel. Ők esküdtek, és ez elég volt.

De a történelem tana szerint minden emberi intézmény elveszíti idővel teljes jelentőségét. Ez áll az eskütétel intézményéről is.

Itt kell áthidalnunk elmékedésünket a fentebb mondotakkal.

Az eskü gyakorisága, megszokottsága megfosztá azt fenése s szentségétől, sőt büntényre csábitott. Az erkölcsök elfajulásába belevegyül a *hajlam a hamis esküre*.

E hajlam ápolására jelentékenyen folytak be a következő okok.

Első sorban utalunk ama kor *törvényhozására*, mely a bizonyítás nemleges irányára fektetett fösúlyt, ami számos visszaélésre nyújtott alkalmat. A vádlott, mint már kifejtettük, legtöbb esetben azáltal segíthetett magán, hogy esküjét bizonyos számú tanúk¹⁾ esküjével hitelesítette.

Így határozta azt a *ripuari* törvény, miben az *alleman*, *bajor*, *fries*, *szász*, *burgund*, és *longobard* törvénykönyvek is megegyeznek. Egyedül a *salí*²⁾ törvény tett ebben kivételt, mely nem elégedett meg azzal, hogy a vádlott tagadta a reá fogott büntényt, hanem a vádlót kötelezte vádjának igazolására.

A megszorúlt vádlottnak lehetséges volt tehát könnyű szerrel büntetlenül elhárítani magáról a veszélyt, mert csak esküdnie kellett. És valóban a hamis eskü nem is tartozott a ritkaságok közé.

Gundobald burgund király élénken eseteli ezen erkölcsi elfajzást³⁾).

¹⁾ Conjuratores, collaudantes, sacramentales, consacramentales, purgatores. A longobardok *aídos*-oknak nevezték őket; *Eid*, németül eskü.

²⁾ Csak egyetlen esetben engedett kivételt, midőn a király hűbérese (Antrusio) volt a vádlott. Leg. Sal. Tit. LXXXVI. -

³⁾ Multos in populo nostro . . . ita cognoscimus depravari, ut de cognitiois jugiter perjurare. Lex. Burgund. Tit. XLV.

Igy tudjuk, hogy az *egyletek* (*gilde*) idővel szabályt alkottak, melynek értelmében az egyik társ a másik ellenében nem bizonyíthatott. Később a hamis eskü annyira dívott, hogy *II. Otto* császár alkotmányának bevezető részében méltán kelhetett ki a lelkiismeretlenek ellen, kik a hamis végrendelet hitelességét az evangelium felett mondott esküvel bizonyítják, hogy gazdagságra szert tegyenek.¹⁾

A polgári s még inkább a fenyítő ügyekben általában érezhető volt *oly bizonyítási rendszer szükségessége*, melyet kétes esetekben főleg a tagadók ellen a homályba burkolt igazság felderítésére sikerrel alkalmazni lehetne. De míg egyrészt felismerték az elharapódzott visszasságok káros voltát, addig másrészt tehetetlenség vett erőt az elméken, melyek egyelőre hasztalanul keresték a szabadulás ösvényét, a biztos segély forrását. Így támadt a gondolat, hogy az ember közvetlenül Istenéhez forduljon, így maradtak fenn az istenitéletek jó sokáig.

A hamis esküvés napirenden volt. A keresztény papok hevesen küzdöttek e visszaélés, e botrány ellen, melynek ellensúlyozására az adott viszonyok között legalkalmasabbnak tündek fel a régi s kevésbé veszélyes istenitéletek.

D) A barbároknál legrégebb időktől fogva a *vérenghő* (lásd ily példát 33. lap.) *párbajok* képezték az igazságszolgáltatás legkedveltebb nemét. Szabad-e tehát vádat emelni egyes egyházi férfiak iránt, midőn szelídebb igazságszolgáltatást életbe léptetendők a régi istenitéleteket egyelőre megtartották? Ez eszmének hódolt *N. Károly* is, midőn végrendeletében meghagyá, hogy ha fiai között örökösödési viszály támadna, azt párbaj helyett *kereszt-bizonylat* döntse el.²⁾

E gyakorlati szempontok vezérelték az egyházat az

¹⁾ Qua ex re mos detestabilis in Italia, improbusque non imitandus inolevit, ut sub legum specie jureiurando acquireret, qui Deum non timendo minime formidaret perjurare. Leg. Longob. Tit. LV. —

²⁾ Cfr. *Walter* l. c. t. II. p. 218. —

istenítéletek megtürésében. Midőn pedig *Hincmar*¹⁾ *Lothar* válóperében a *vizpróba* alkalmazását sürgette, vagy a *triburi* zsinat (c. 22.) 895-ben a világiak²⁾ és egyháziak³⁾ számára némi istenítéletet kijelölt, csak amaz indokok lehettek irányadók.

Az egyházi férfiak továbbá az istenítéleteket a párbaj kivételével felügyeletök alá helyezvén arra törekedtek, hogy azok barbár jellegét megsemmisítsék. Ezt elérték bizonyos *szertartások*,⁴⁾ és *szabályok* megállapítása folytán,⁵⁾ melyek értelmében azokat helyhez és időhöz kötötték, vagy pedig egyáltalán meg sem engedték. Miután pedig az egyház hatalmát gyakorlati érvényre emelte, hozzá láthatott azok végleges megszüntetéséhez.

* * *

1) *Hincmar*. Rhem. de divorcio Lothari et Tetbergae Opp. tom. I. p. 599 etc. és epistola 39. tom. II. p. 676. etc. — V. ö. Dr. Ritter i. h. 447. lap. —

2) A tűzpróbát. —

3) Az úrvacsorát. —

4) E szertartásokat soha sem állapították meg az *egyetemes egyházi zsinatok*, hanem egyes egyházi férfiak, kik az ilyenmő bizonylatoknak példára támaszkodtak, melyek az ő szövetségben fordulnak elő. *Mózes* törvénye szerint a *házasságtörő asszony* hiteles tanúk hiányában köteles volt férjét követni a paphoz, hogy ott a *házasságtörést vizsgáló ajándokot* bemutatssa. A vádlott a pap által nyújtott ártalmas, keserű vizet ürítette ki. Ha a nő ártatlan volt, az ital nem ártott neki. Ellenkező esetben pedig megtámadta belszerveit, és megöle őt; hogy az irás szerint az asszony átokká legyen, és példává az egész nép előtt. V. ö. *Mózes* IV. k. 5. feje. — Ki állíthatná azt, hogy ily úton csalhatatlanul lehetett dönteni az igazság érdekében? Ez eszköznek előnye és célszerűsége távolról sem állott abban, hogy a feltétlen bizonyosság állapotába juttassa a kételkedő elméket, hanem egyedül abban, hogy rideg szigorúsága és a vele kapcsolatos vallási szertartások által mély benyomást gyakoroltak a népre s gyakran önvallomásra kényszeríték a bűnöst. *Cantu* szerint e szokás még a *mai héberék* között is néhol fennáll. V. ö. Világtört. VII. k. 318. lap jegyzet. —

5) *Pez*. Thesaur. anecdot. t. II. p. 2. — *Mansi*, t. XVIII. p. 353. — *Du Fresne* Gloss. ad scriptor. med. et infimac latinit. sub voce: aqua, crux, duellum, ferrum, iudicium etc. — *Formulae exorcismorum apud Baluz*. II. t. p. 639. — *Martène*, de antiqu. eccles. ritib. t. I. p. 942.

A barbárok rendszeres jogi intézmények hiányában és a műveltség alacsony fokán különféleképen kísértették Istent, hogy kétes esetekben akaratát megtudják.

Általában kétféle istenitéletről emlékeznek meg a történeti kútforrások, u. m. olyanokról, melyeket az egyházi törvény is elismert (*purgatio canonica*); továbbá olyanokról, melyeket a nép, a közvélemény szentesített (*purgatio vulgaris*).

A) Az előbbiekhöz a tisztázási próbák legszelidebb és legártatlanabb alakjai tartoznak, és pedig:

1. *A sorsvetés*, mely az istenitéletek között úgyszólván a legrégebb. Midőn az apostolok *Judás* helyébe *Mátyást* választották, sorsot vetettek, és az eredményben Isten akaratát észlelték.¹⁾ *Tacitus*²⁾ az *ösgermanoknál* észlelte ezt. (V. ö. 18. l. fentebb). A VI. században általában alkalmazták az *orzásról* vádoltakra,³⁾ és a *fríeseknél* a kereszténység behozatala után.⁴⁾ Ebből azt következtetik, hogy a sorsvetést folytatólagosan gyakorolták.

2. *Az úrvacsora*. A vádlott az Úr szent testét vette magához. Ha nem bírta lenyelni, bűnösnek volt elismerve. Ennek voltak alávetve a *papok*⁵⁾ és *fenséges személyek*, kikre a közönséges istenitéleteket nem akarták alkalmazni.

Jelentőségét emelé a balhit, hogy a ki érvénytelenül áldozik, rövid idő múlva meghal.⁶⁾ Különben ez nem lehetett soká gyakorlatban, mert alkalmat nyújtott gyakori szentségtörésre.

B) A közönséges, illetőleg a közvélemény által szentesített istenitéleteket nehéz volna egyenkint elősorolni; mert

¹⁾ Apost. cselek. I. fejr. 24—26. o. —

²⁾ Germ. cap. X. —

³⁾ *Walter*, corpus juris Germanici antiquit. II. p. 8. —

⁴⁾ Lex Frisionum. Tit. XIV. —

⁵⁾ A *vormsi* zsinat 868-ban meghatározta az eseteket, melyekben a szerzetesek is kötelesek magukat ennek alávetni.

⁶⁾ *Lothar* királyról mondják, hogy miután nyomós okok folytán házasságtörésről vádoltatván méltatlanul vette magához az Úr testét, néhány nap múlva elhalálozott. *Rhegino*, Chronic. Lib. II. ad ann. 869. —

azok a tartományok szerint váltakoztak, és a népek sajátlagos felfogásához mérten különféle alakban jelentkeztek. Az egyház ezeket nemcsak el nem ismerte, hanem állandóan kárhoztatta. Leggyakoribbak voltak a következők:

1. *A párbaj*, mely mint láttuk (v. ö. 10. 13. 19. lap) a pogányoknál is divott, rémes látványosságokat nyújtva leginkább vívta ki az érzéki tömeg tetszését. Kezdetben csak súlyosabb bűnesetekben, utóbb közönséges perügyekben is rendelték el a törvényszékek. Az istenítéletek között ez volt a legvérengzőbb, és rendszeren legalább az egyik fél halálával végződött.

A legyőzött ügyét becsületével együtt vesztette. Ha pedig lelkét azonnal ki nem adta, a győztestől és a bíraktól még a küzdterén köteleztetett vétségének elismerésére, majd a törvényszabta büntetésben részesült. Ha súlyos bűnesetekben rendeltetett el a párbaj, akkor a küzdter megett a bitófa vagy máglya tünt fel. Az ítéleti párbaj különböző okok folytán legtovább tartotta fen magát. (V. ö. alább.) A felettébb gyakori ítéleti párbajok között leginkább kelt iszonyt, melyet *Jacotin* és *Mahuot* polgárok 1445. máj. 21-én vívtak *Jó Fülöp* jelenlétében. *Jacotin* ellenfelét pajzsától megfosztva földre teríté, szemébe port tömve füleibe harapott, és öklével laposra verte arcát. *Fülöp* király nem birta e vérfagyasztó jelenetet nyugodtan szemlélni. Egyik tisztét azon felszólítással küldte a városi tanácsba, hogy a szerencsétlennek megkegyelmezen. De a tanács kiváltságára hivatkozva a küzdelem folytatását követelte. *Jacotin* körmeivel és fogaival marcangolta ellenfelét, és böszülten rivalgott reá: „*Mahuot* add meg magad és valld be, hogy bűnös vagy.“ *Mahuot* erre vallomást tett, kit ezután győztes ellenfele lábainál megragadva elhurcolt a vesztőhelyre. *Jacotin*t pedig diadalmasan kísérték a városházára.¹⁾

2. *A tűzpróba.* A vádlottnak megtüzesített vasat kellett tartania, izzó vasrudakon, vagy két égő farakás között kellett

¹⁾ Histoire du duel par *Emil Colombey*. V. ö. *Mayer*, Der Zweikampf etc. i. h. 9—11. lap.

átmennie.¹⁾ A lábakat és kezeket begöngyölítették, és harmadnapra megtekintették. A sértetlenség a vádlott ártatlanságát igazolta. Ez istenítélet nagy tekintélyben állott, és ama korban előkelőbb személyek is vették azt igénybe, mint p. o. *Kunigund*, II. *Henrik* neje így bizonyította hűségét.²⁾

3. *A vízpróba.* a) A megkötözött vádlott vízbe dobatott. Ha alámerült, ártatlannak, ha a felszínen úszott, vétkesnek nyilvánították. Többnyire csak a *boszorkány*-perekben alkalmazták. — b) A vádlott meztelen karját jeges vízbe mártotta. Ha a jég azt megdermeszté, a vádlott felmentetett. — c) Gyakoribb volt a *forró vízpróba*. A vádlottnak egy forró üst fenekére elhelyezett golyót meztelen kézzel kellett kihúznia. Ártatlansága kiderült, ha keze le nem forráztatott. A vízpróba nagyon régi, s némelyek szerint az ősz germánoknál is előfordult. A középkorban egész Európában ismerték. *Lothar* e bizonylat ellen rendeletet bocsátott ki.³⁾ Különösen *IV. Sándor* pápa tilalma óta (1257) gyérebben találkozunk vele.

4. *A kereszt-bizonylat* abban állott, hogy a peres felek egész mise alatt kezeiket felemelve tartották. A ki elfáradva leereszté kezeit, elveszítette perét.⁴⁾ E bizonylatról első ízben történik említés *Kis Pipin* capituláriáiban (752.) *Nagy Károly* előírta, *Lajos* király megszorította (816), *Lothar* pedig feltétlenül eltiltotta. — A IX. században ritkábban fordul elő.

Míg a világi fejedelmek úgyszólván szentesítették⁵⁾ az istenítéteket, addig az egyház idő folytán határozottan kár-

¹⁾ Egy szerzetes Flórencben papi ruhájában így vonult át két égő máglya között anélkül, hogy a tűz megperzselte volna. Innen neve is Petrus igneus. V. ö. *Böhmer*, Jus Eccl. t. V. p. 595. és *Voigt* J. Hildebrand als Papst Gregor VII.

²⁾ Apud *Canisium*, t. VI. p. 387.

³⁾ Ut examen aquae frigidae a Missis nostris omnibus modis interdicitur, ut non ulterius fiat. Leg. Longob. Lib. II. LV. §. 31.

⁴⁾ Formulae exorcismorum ap. *Baluz*, t. II. p. 639. etc.

⁵⁾ Capitular. regg. Francor. ann. 630. t. II. c. 2. ann. 805. l. c. p. 389.

hoztatta azokat. A középkori istenítéletek lényege s fogalma éles ellentétben áll a keresztény vallással, mert abban a keresztény ártatlanság áldozatúl eshetik, a bűn támaszt nyer.

Már *Nagy Gergely* (603.) szigorúan tiltotta a tűz és víz próbát. Ugyanezt tevő *VI. István Heribert* mainzi püspökhöz intézett levelében, *III. Honór* (1225.) *IV. Sándor* (1257) pápák és utódaik.

Az istenítéletek e tilalmak folytán¹⁾ mindinkább gyérültek, míg a XV. század vége felé már csak elvétve fordulnak elő, míg végre teljesen megszűntek. Ezeknek csak egy neme maradt fen: az *ítéleti párbajok*.

¹⁾ Diese Verordnungen wirkten doch allmählig so viel, dass zu Ende des XV. Jahrhunderts die Ordalien schon viel seltener wurden. V. ö. *Talhofer*, i. h. 3. lap. — Das *römische* u. d. *kanonische* Recht verschäucheten die barbarische Finsterniss d. Gerichte. V. ö. *Rottek*, i. h. v. k. 255. lap.

III. FEJEZET.

Az ítéleti párbaj.

A) Terjedésének okai.

A középkor legnagyobb előszeretettel viseltetett az ítéleti párbaj iránt, mely a többi istenítéleteket háttérbe szorította. E szokás jóval túlélte az okot, mely azt létrehozta. Elvértve találjuk annak nyomait még a XVI. században is. Sőt Angolországban még csak e század elején törülték el azt, hol a gyilkosság eseteire nézve törvényileg elfogadott bizonylat gyanánt szerepelt.

Felette érdekes kérdés az: *vajjon mily okok folytak be arra, hogy az ítéleti párbaj az istenítéletek között leginkább terjedt el, és legtovább tartotta fenn magát?*

Találkoztak egyesek, kik felekezeti szükkeblőségből, vagy felületességre való hajlamuknál fogva légből kapott érvekkel álltak elő, melyek a tudományos munkák keretébe nem is illelenek.¹⁾ Ez eljárás megkönnyítheti ugyan a munkát, de nem

¹⁾ Die Geschichte lehrt uns, dass der Zweikampf ursprünglich vom Throne und von der *Kanzel* als Gottesurtheil eingeführt, angeordnet und geglaubt wurde; dass der blutfordende Aberglaube des gerichtlichen Zweikampfes von den Priestern des göttlichen und menschlichen Rechtes gemeinschaftlich der Menschheit eingeimpft wurde; dass Aberglaube und Vor-

egyeztethető össze a tudomány követelményeivel, melyeknek nem teszünk eleget a történelem lapjainak tépdelésével. Ama kérdés megoldásában mélyebben kell méltányolnunk a viszonyokat, melyek közt az ítéleti párbaj meghonosodott.

I. Az istenítételek fentebbi méltatásában nagyon fontos és tárgyunkkal szorosan összefüggő mozzanat lép előtérbe t. i. *hogy az ítéleti párbajban már a jog és igazság fogalma közvetlen viszonyban állott a becsülettel.* De a *becsület fogalma*, mely az ítéleti párbajnak alapját képezé, a barbár korszakból eredt. A győztes fél *becsületesnek*, a legyőzött fél *becstelennek* nyilvánított, ha a küzdelem alatt magát megadta.¹⁾

A germanoknál már a római birodalomba való bevándorlásuk előtt nemzeti szokás volt az, *hogy a becsületében megtámadott, a meggyalázott csak fegyverrel tisztázhatta magát.* Ez eszme nemzedékről nemzedékre származott át. Ennek oka a german nép jellemében (v. ö. 8 stb. l.) keresendő, melynél a *becsület* és *bátorság* azonos fogalmak (v. ö. 9. l.) voltak, *fegyver* képezte annak legfőbb büszkeségét, és ez által különbözött a nem szabadtól, ki fegyvert nem viselhetett. A csata hevében kifejtett bátorság, az ott nyert sebek *becsületet* szereztek. A harcias szellem átlengi még a *mythológiát* is. A german egyedüli vágya, eljutni a *valhallába*, hol a hősök az istenekkel lakmároznak és a levett ellenség koponyájából isznak.

Míg egyrészt a fegyver a *szabad* és *nemes* osztálynak büszkeségét, díszét és kiváltságát képezte, addig másrészt annak *lovagias* (v. ö. a köv. fejezet.) használata a becsület emeltyűjévé vált. Mi volt tehát annál természetesebb, hogy a

urtheil sich schnell verbreiten, und tiefe Wurzeln schlagen; dass hingegen die Humanität nur langsam erstarke, und der gesunde Menschenverstand nur nach und nach sich Bahn breche. Mayer Alex. Der Zweikampf, i. h. 18. lap. — Ez előítéletet már fentebb (v. ö. a II. fejezetet) cáfoltuk. —

¹⁾ Welcher verwundet wird und sich dem andern ergibt, der soll hinfüro geachtet werden ehrlos, auf kein Pferd mehr sitzen, keinen Bart bescheren, noch Waffen oder Wehr tragen, auch zu allen Ehren untüchtig seyn. Wer aber todt bleibet und also überwunden wird, der soll ehrlich zur Erde bestattet werden. Und dieser, *der also obsieget, der soll seine Ehre genugsamlich bewehret haben*, und forthin ehrlich gehalten werden. Cfr. Müller. Reichstagstheater. Tom. I. cap. VII. §. 37.

biróilag el nem intézhető ügyekben a kard hatalma döntsön; hogy az emberi igazságosság és részrehajlatlanság által eszerben hagyottak megtámadott és veszélyeztetett becsületük megmentésére fegyvert ragadjanak. Csoda-e tehát, hogy e szilaj nép a fegyvert választá eszközüil *becsületének megvédésére, a gyalázat megtorlására?* Csoda-e továbbá, hogy az istenítéletek között épen azt karolta fel leginkább, mely *harcias szellemének, vérmérsékének és gondolkodásmódjának* leginkább megfelelt?

II. Az itéleti párbaj úgyszólván természetes következménye volt a törvényalkotásnak, mely a *nemleges bizonyítást* megengedte (v. ö. 29. lap.).

Ha valaki követeléssel, váddal állott elő, a beperelt fél a *tisztító eskü* által elvághatta a tárgyalás fonalát, ártatlannak bizonyíthatta magát. Ily körülmények között a lazult lelkiismeretnek tág tere volt, mely könnyen tehetne nevetségessé a legalaposabb jogkövetelést és épen a becsületesnek, az ártatlannak anyagi s erkölcsi károsodását idézhette elő.

Mi volt tehát annál természetesebb, hogy a hadfi a *becsülete s vagyon*a ellen intézett merényletet leginkább fegyverrel akarta megtorolni, a becsületén ejtett sérelmekért fegyverrel akart elégtételt szerezni.

Gundobald burgundi király ama két hírneves rendeletében ugyane felfogásnak hódolt. E szellem hatja át a barbár (nevezetesen a *ripuari*¹⁾) törvényeket, melyek a párbajt megengedik, sőt szentesítik. *N. Otto* belátván a *hamis esküvés könnyűségét* megállapítá az eseteket, melyekben eskü helyett az itéleti párbaj veendő igénybe.²⁾

III. Tekintve a barbár népek harcias szellemét, és a fegyverben való jártasságát még *egyéb lélektani érveket* hozhatunk fel arra, miért ragaszkodtak leginkább az itéleti párbajhoz?

Amely népnél a személyes hátorság, a csata veszélye a társadalmi élet főeleme, a tisztesség, becsület, erény és dicső-

¹⁾ Tit. LIX. art. 4. — Tit. LXVII. art. 5 etc.

²⁾ Leg. Otto. 1—12.

ség gyúpontja, annál mély gyökereket ver a meggyőződés: *hogy a gyáva becstelen.* Midőn pedig a barbárok balhiedelmükben az isteni gondviselést, mely a középkori istenitételek alap- eszméjét képezi (v. ö. 22—24 l.) a párbajrais kiterjesztették, *csalhatatlanul hitték, hogy Isten elerőtleníti a becstelennnek karját, gyávassággal sujtja a becstelent,* kinek a küzdelemben el kell esnie.¹⁾ Mi egyébről tehetett volna tanúságot a saját ügyében fegyvert ragadni vonakodó fél, *mint hogy lelkiismeretében önmagát elítéli?* A harctól való félelem ily viszonyok között egyenértékű volt a bűnös öntudattal. A heves hitösztön megérlelé a meggyőződést, hogy csak a bűnös tart e harc kétes kimenetelétől, de az ártatlan bízván a megvesztegethetetlen isteni igazság-szeretet segélyében, győzni fog.²⁾

E felfogás ápolta leginkább az érdekeltséget a párbaj iránt, és szorította háttérbe idővel a többi istenitételeket.

Az igazságszolgáltatás e visszariasztó nemében, a becsület megmentésének e különös módjában az erkölcsi tévelyek mellett így domborodtak ki *a férfusságnak legszebb vonásai.* Önérzet, bátorság, a becsület eszméjeért való lelkesedés, az igazság után való következetes törekvés, és a gyermeki elfogultság, a tévútra vezetett hitbuzgalom így ölelkeztek egymással. A legnemesebb eszmék iránt való hevülése nyomában haladt a sötét tévedések hosszú láncolata.

IV. A párbaj szokásának egyetemes jellegét ama korban észleljük, midőn a tökéletlen törvények az *ököljog* uralmának létjogot biztosítottak; midőn a bíróságok tekintélye

¹⁾ *Quodsi formalia duelli servata sunt (aliter enim duellum non esset) justitiae necessitate de communi assensu congregati propter Zelum justitiae, nonne in nomine Dei congregati sunt? Et si sic, nonne Deus in medio illorum est? cum ipse in Evangelio nobis hoc promittat. Et si Deus adest, nonne nefas est habendo justitiam subcumbere posse? quam ipse in tantum diligit, quantum superius praenotatur. (fr. *Dantis Aligherii* opus de monarchia. Lib. II. p. 186.*

²⁾ Ezt bizonyítja leginkább ama körülmény, hogy a párbaj férfi és asszony között divott. E szokás határozott ellentétben állott volna a germanok harcias szellemével és jellemével, ha nem hitték volna Isten közvetlen beavatkozását.

s hatalma az egyedek zabolátlanságával szemben tehetetlen volt; midőn a jogtalan támadások ellen csak az erőszak kifejtése nyújthatott némi ellenszert; midőn az állameszme még a rend és rendetlenség, az erkölcs és erkölestelenség, a jog és jogtalanság visszatetsző vegyülékében nyert kifejezést. Ezen állapotok ferde jogfogalmakat teremtettek, melyeket ama kor gyermekei magukba szívtak, mint a dajka tejét. A *zabolátlan lovagok* a törvény fékeit eltaszítva, a folytonos békétlenségek e korszakában az önvédelmi erőszak fegyverét villogtatták, a szenvedett sérelmeket önkényűleg boszulták meg.

Osoda-e, ha ama kor a párbajban igazolt önvédelmet, önségélyt fedezett fel! Hisz ez teljes összhangzásban állott ama kor szokásaival és izlésével, midőn divat volt mindent a nyers erő által elintézni.

Ily viszonyok között gyávaság és aljasság volt az önbecsület megvédésére, az önigazolásnak nemcsak megengedhető, de egyedüli módját elhanyagolni, a fegyver gyakorlati alkalmazásától visszariadni.

A kor a *fegyverforgatást* szükségessé tette, sőt a legfőbb művészet magasztalására emelte. Mindenki gyakorolta ezt mert ennek hiánya miatt az egyed könnyen lehetett kitéve az *erőszak, meggyalázás* és *megbecstelenítés* kísérleteinek. És valóban ez volt a *lovagok* hivatása s lételeme, mert ők a fegyverben nemcsak az önvédelemnek és megtorlásának jogos eszközt, hanem a *becsület próbakövét*¹⁾ is látták; mert az igazságszolgáltatás lehetősége épügy, amint a becsület megóvása csak a fegyver sikeréhez volt kötve.

A párbaj így vált egyetemes szokássá, mely mély gyökereket vert a társadalmi élet talajában.

V. Ilyen volt a magánélet e mozgalmas korszakban? A nyers erő, a szenvedélyek forradalma még nem engedé teljes diadalra jutni a kedélyekbe oltott keresztény erényeket, melyek még a pogány hagyományokkal voltak összeelegyedve. A derengő homályt még el nem oszlatá teljesen a keresztény eszmék világa,

¹⁾ Ez eszmét tüzetesebben fejtegetjük alább, hol a *lomzság* erényeiről értekezünk.

E kornak elmosódott képe feletti elmélkedésünkben nem szabad szem elől tévesztenünk a *haladás rendes menetét*. Emelkedés és süllyedés, az igazság felismerése és a tévely elhatalmasodása hozzák hullámozásba az emberiség erkölcsi életét. Azért nem szabad e kort sem feltétlenül elítélnünk, az abban feltűnedező árnyoldalak miatt felednünk annak fényoldalait; nem szabad a nemes szándék sikertelenségét követő erkölcsi visszasságokat félremagyaroznunk.

A törvényes hatalom e rendezetlen jogviszonyok között főcélul tűzte ki magának, hogy a *magánhadat* (v. ö. 12. lap.) lehetőleg korlátok közé szorítsa. Ezt pedig elérte azért, hogy a magánhadat bizonyos külsőségekhez és szabályokhoz sikerült kötnie.

A kimondott ítéletet nem lehetett békés úton végrehajtani. Az elítéltek az idő hatalmával dacoló falak és sáncok mögé, a rablócsapat által védett várakba vonultak. A hadviselés a végrehajtás szükséges eszköze volt. A panaszlók és némelykor a bírák is egyesített erővel vállalkoztak az ellenszegülők megtorlására. E *magánhadra* néha csekély jelentőségű okok szolgáltatottak alkalmat.

Beaumontoir a XIII. században a magánhadról többi között mondja: „A *magánhad* többféle okból támadhat, és pedig tettek vagy szavak miatt. Szavak miatt, ha az egyik a másikat szóval sérti meg; tettek által, ha az egyik és másik rész nemes emberei között tetteleges viszály támad. És tudni kell, ha tettek által ered, a részesek rögtön magánhadat kezdenek, hanem a rokonok mind a két részről csak a tett negyvenedik napja után ereszkednek abba.“¹⁾

A törvényes hatalom kezdetben csekély igényeket táplált a nehezen fékezhető elemekkel szemben. A társadalmi életben meggyökeresedett rakoncátlanság megsemmisítésére nem gondolhatott. Főcélja csak az volt, hogy a meglevő rosztat szűkebb térre szorítsa. A jogelvek időntalan alakban jelentkeznek, és a törvénykezés rendszerét főleg ama törekvés jellemzi, hogy a vádlók a bosszú-magánhadaktól a törvényszék-

¹⁾ Coutume du Beauvoisis. Chap. LIX. —

hez való folyamodásra édesgettessenek. Ebben keresendő annak oka is, hogy egyes fejedelmek az itéleti párbajt törvény által szentesítették. (V. ö. a következő fejezetet.)

A barbárnak személyes függetlensége képezi még mindig annak kényes szenvedélyét, hanem ő már fogékonyságot árul el bizonyos erkölcsi kötelezettségek elfogadása iránt.

A törvényhozás nem veszté türelmét a meddő munkában, míg végre a magánhadat átalakítá, s megállapítá a szabályokat, melyek szerint és kik hívhatnak ki párbajra, kik és mily föltételek alatt fogadhatják el azt.

A megsértettnek kötelme volt a támadást bizonyos idővel előbb megüzeni. Az elégtételreszerzés ezáltal halasztást szenvedett, mi ürügyül szolgálhatott a kibékülésre és kárpótlásra. A viszálykodó felek így vonattak a törvényszékekhez, melyek a büntetést: a pénzbírságot, vagy a fegyveres találkozást megszabták.

Az itéleti párbajnak legalább azon jó következménye volt, hogy *a családok irtó hábarúja a magánhad egyszerű párbajjává* változott át.

Ha a megsértett fegyveres elégtételt követelt, és boszút lihegve követelésében megátalkodott maradt; úgy legalább megszabott határok között elégítse ki szenvedélyét, a *közbéke háborítása nélkül*, egyedül a viszálykodó felek viaskodjanak tanúk jelenlétében.

Igy léptek előtérbe az *ítéleti párbajok* (gerichtliche Zweikämpfe, Kampfgerichte), melyek a hatóság ellenőrzése mellett, szigorú szabályok szerint tartattak meg, és az egész középkoron át a magán és nyilvános viszályok eldöntésére alkalmaztattak.

B) Az ítéleti párbaj lefolyása.

Az emberek, mondja *Montesquieu*, még előítéleteiket is szokták szabályokhoz kötni.¹⁾ Midőn tehát az istenítéletek általánosan elterjedtek, leginkább arra fordítottak gondot, hogy az ítéleti párbaj intézményét célszerűen és bizonyos rendszerrel meghatározzák.

Az ítéleti párbajoknál követett *szabályok és szokások* azonban nem voltak mindenütt azonosak, sőt a különböző népeknél és tartományokban más-más alakot nyertek.²⁾

Ítéleti párbajt, mint már a szó elárúlja, csak akkor lehetett vívni, midőn az egyik vagy mindkét fél a bírótól ezt kérte. A bíró pedig csak bizonyító okok hiányában, és csak akkor engedte meg azt, ha a barátságos kiegyezkedés nem sikerült. *Magyarországon* a felek választására volt hagyva, vajjon a bíró által három ízben megkérdezettve ügyüket párbajjal akarják-e eldöntetni?³⁾

Ha a kihívási jelvény⁴⁾ elfogadtatott, a törvényes hatóság engedélye nélkül nem lehetett többé visszalépni. A kikállításnál fogva a kihívást nem eszközölhették, és el sem

¹⁾ L'esprit des lois. Lib. XXVIII. cap. 23. —

²⁾ V. ö. *Gebhard* de iudicio duellico. cap. 3. §. 7. —

³⁾ V. ö. *Hajnik Imre*, i. h. 4. lap.

⁴⁾ A kihívás rendesen úgy történt, hogy a kihívó fél keztyűt dobott, melyet vagy a bíró vagy az ellenfél emelt fel.

fogadhatták, vagy testi fogyatkozásaik miatt harc képtelenek voltak, helyetteseket (campiones) fogadhattak. Ezeknek annál bátrabban kellett küzdeniök, mert ha legyőzettek, büntetésben részesültek, és azontúl csak saját ügyükért szállhattak síkra. Egyes helyeken kezüket is levágták.

Az itéleti párbaj¹⁾ rendszeren a törvényhatóság által kijelölt, és kötéllel vagy korláttal körülzárt téren folyt le. A felek esküdtek, hogy semmi *varázsszerrel* sem rendelkeznek, melytől a veszélyes küzdelemben segílyt remélnék. Ezután még különös vizsgálat alá estek, vajjon nem található-e náluk ilyesmi. Bizonyos vallásos szertartások mellett foglalták el a számukra kijelölt helyet. A bírák lelkiismeretes buzgalmat fejtettek ki abban, hogy a felek között az előnyöket és hátrányokat lehetőleg egyenlősítsék. Örkdtek afelett, hogy a küzdelem valamely esetlegesség, vagy a néző közönség beavatkozása által meg ne zavartassék. A rokonok és érdekelt felek kötelesek voltak visszavonulni. A népnek megparancsolták, hogy a csendet megörizzék, és a körülményekhez képest

¹⁾ Az itéleti párbaj *lefolyását* következőleg írja le Müller: so hört ein Rath ihr Anliegen, und nach Verhörung thut der Rath möglichen Fleiss sie auf andere Art und Weise gütlich oder aufs Recht zu vereinigen. Wenn aber solches fruchtlos abgehet, und sie von ihrem Vorsatz nicht abstehen wollen, so saget ein Rath ihnen Platz und Schirm zu und benennet ihnen einen Tag zu kommen. Und wenn sie erscheinen und ihr Begehren wiederholen, müssen sie zu Gott schwören, ihrem Vornehmen stracks auf den bestimmten Tag Folge zu thun, und benennet jedem eine Anzahl Leute, so er mitbringen möchte, aber mehr nicht, als ihnen vom Rathe verwilliget wird. Auf solchen Tag lasset der Rath den Markt oder Platz mit Sand beschütten, denselben umschränken, und jedem eine Hütte, da er mit den Grieswarten und seinen Verwandten sein möge, machen, und jedem eine Todtenbaar mit Kertzen, Baartüchern und andern Dingen, die zu einer Leiche gehören, setzen. Es wird auch einem jeden seines Gefallens ein Beichtvater, zween Griesswarten und einem als den andern gleiche Harnisch und Wehr zugelassen, oder mögen sich desfalls selbst zu Ross oder Fuss vereinigen, wie sie deshalb in Schriften versprochen und zugesagt haben. Und alsdann in Gegenwart ihrer beyden lässt ein Rath gleichen Schutz und Schirm öffentlichen ausrufen und verkündigen, dass niemand schreye, deute oder winke, und sonst Zeichen

büntetést szabtak (néha halált) arra, ki bármelyik félnek segílyt nyújtott.

A formalításoknak szigorú megtartása e cselekvényt ünnepélyessé tevén, majd ennek mély jelentőséget kölcsönözvén, a bírói ítélet tekintélyét a nép előtt emelte, és épen ezért hosszú létet biztosított az ítéleti párbajnak.

A törvény a párbajt kezdetben csak a nagyobb bünté-nyek p. o. *mérgezés, gyilkosság, házasságtörés* felderítésére engedélyezte. Midőn azonban a közvélemény a törvényes párbajt, mint istenítéletet elfogadta, lassan tért nyert ama vélemény, hogy ezt egyéb kétes esetekben is kellene alkalmazni; mert ezáltal Istennek alkalmat lehetne nyújtani mindenható akarátának nyilvánítására. És mi volt ennek következménye? Az ítéleti párbajesetek rohamos szaporodása. Igazságszeretet és boszúvágy, lelkiismeretesség és rosz akarat, feltűnési viszketeteg és bátorság, anyagi érdek és meggyőződés, magánviszály és közérdek egyaránt ösztönöztek az egyetemes gyógyszer igénybevételére: mindenki apellált az ítélet-párbajra.

thue oder gebe. Und welcher dem nicht also nachkame, den wollte der Rath durch den Nachrichten (so gleich dastehet und aufwartet) mit einem Handbeil auf einem Bloch die rechte Hand und den linken Fuss abhauen lassen ohne alle Gnade. Es werden alle Thor verschlossen, alle Thürme, Wehr und Mauern besetzt, und alle Gassen mit eisernen Ketten durchzogen, bewahret und versehen. Weiter wird verboten und bestellet, dass kein Frauenbild, noch Knabe unter 13 Jahre alt dabey sey, oder ihm zuzusehen gestattet werde. Alsdann bestimmet der Rath ihnen beyden eine gewisse Stunde auf den Platz mit ihrem Beichtvater und Griesswarten zu kommen, und verwechselt alsdann einen Grieswarten, und befiehlt jedem in seine Hütte zu gehen, und auf das allerhettigste mit allen Fleiss aufmerken zu haben, dass keiner wider den andern Untren, noch Gefährde noch Vortheil der Wehr und Waffen suche oder habe in keine Wege. So das alles geschieht, alsdann lässt man sie gegeneinander austreten, und wird bestellt, mit lauter Stimme 3mal zu rufen, zum ersten, zum andern und zum drittenmale. Alsdann wenden Sie sich gegeneinander etc. V. ö. Reichstags-theater. Tom. I. cap. VII. §. 37. — V. ö. ezenkívül *Houard* anciens Loix de François conservées dans les coutumes Angloises, recueilles par Littleton, Tom I. pag. 264. etc.

A kérdéses okirat hitelességét, a tanúskodás alaposságát párbaj által lehetett bizonyítani. Ha a megidézett fél meg nem jelent, a bíró sértve érezte magát, és elégtételt követelt. A bíró köteles volt harcra kelni, ha ítéletét igazságtalannak mondták. Ha a leánynak több kérője volt, az atya párbajra utasította őket, és a győztesnek biztosította gyermekének kezét. A völegény csak hullákon áthaladva juthatott arájának birtokába. Rokonok, barátok harekészen állottak, hogy szükség esetén beleavatkozzanak a véres viaskodásba.

Franciaországban divat volt a pénzköveteléseket párbaj által kiegyenlíteni. *Beaumanoir*¹⁾ szerint ugyanott divat volt az is, hogy egyesek bizonyos időre felfogadtak valakit, ki helyettük minden pillanatban megvívott. A törvényszék, mondja *Rotteck*, valóságos küzdtérré volt átalakítva.²⁾ Némelyek szerint, még papok is vívtak párbajt.³⁾

Mindezekből kétségtelen, hogy az itéleti párbajok napirinden voltak. Az előkelők fegyverrel, a parasztok bottal küzdöttek.⁴⁾

Az itéleti párbaj *gyakoriságát* bizonyítja továbbá a *kiváló gond*, melyet e tekintetben a törvényhozás kifejtett. A törvénykönyvek telve vannak az erre vonatkozó utasításokkal. A *Svábtükkör* pontosan határozta meg: mily rendben, esetekben, mily fegyverekkel és kikkel szabad párbajt vívni. A párbajra vonatkozó rendszabályok szabatos körülvonalozásával találkozunk főleg *II. Frigyes*, *I. Ottó* és *Lajos* stb. királyok rendeleteiben.

A sokaság nem lelkesedik eszméért, hanem hódol az érzésekre ható tüneményeknek. Midőn a párbajok annyira jöttek divatba, hogy azok a társadalom minden rétegében és bármily viszonyok között szerepeltek: eltűnt annak *eredeti* je-

¹⁾ V. ö. *Montesquieu* i. h. —

²⁾ I. h. V. köt. 255. lap. —

³⁾ *Nec personae ecclesiasticae ab eo fuerint immunes. Cfr. Maderus, De duello ut ordalei quodam specie. Helmestadii. 1679. pag. 10.*

⁴⁾ *Beaumanoir*, Chap. 64. p. 323. —

lentősége is. A sokaság nem viseltetett többé fogékonysággal az eszme iránt, mely az istenitéleteknek alapúl szolgált. Lassanként elveszíté hatályát ama hit: hogy a rossz lelkiismeret lankasztja a bűnösnek karjait; hogy a gondviselés heves tusában diadalra juttatja az ártatlant. De annál makacsabban ragaszkodott a külsőséghez, az alakhoz, melyben az istenitéletek lefolytak.

C) Törvényalkotás és egyház.

Gundobald burgundi király a papság tiltakozása dacára törvény által szentesítette a perdöntő párbajt. E példa vonzott, és csakhamar követték ezt a többi german törzsek is, mint ez a *longobardok*, *alemanok* és *friese*k törvénykönyveiből kitűnik. *Rotharis* longobard király már nyíltan bevallja, hogy népének e gonosz szokásával szemben tehetetlenek érzi magát.¹⁾

Míg a burgund törvények szerint csak a vádlónak volt joga az ítéleti párbajhoz folyamodni, addig az alemanok megengedik már a vádlottnak is, hogy magát így igazolja: ha az ellene emelt vádat tényekkel nem lehetett bizonyítani.

A *biróilag megengedett párbaj* a *frankoknál* csak későbbben nyer elsőbbséget az isteni ítéletek többi nemei felett. Ennek okát sokan a frankoknak a rómaiaktól elsajátított műveltségében vélik feltalálhatni. *N. Károly* alatt már hasonlóan szentesítést nyer.

Az ítéleti párbaj tekintélyét megalapította *N. Ottó* az által, hogy a longobard gyűlésen 967-ben előterjeszté, miszerint ítéleti párbaj által döntessék el a hamis okmányfölötti kétely, úgyszinté a kétes földbirtok kérdése, s azon állítás, hogy valaki egy földbirtokra vonatkozó kötelezvényt kény-

---

¹⁾ Incerti sumus de iudicio Dei et multos audivimus per pugnam sine justitia causam suam perdere. Sed propter consuetudinem gentis nostrae Longobardorum legem impiam vetara non possumus. Leg. Longob. Tit. IX. c. 23. —

szerítve írt alá; nemkülönben a hat soldot meghaladó lopás esete, a letét tagadása, stb.¹⁾

Ez időtől fogva a párbajnak két neme különböztetendő meg. *A lovagok és előkelők* párbaja, melyet a törvényes hatalom beavatkozása nélkül többnyire becsületbeli dolgokban vívtak; és *a szoros értelemben vett ítéleti párbaj*, melyet a törvényszék engedélyezett, vagy előírt a perlekedő feleknek tekintet nélkül a származásra vagy rangra, hacsak szabadok voltak.

Utóbb az ököljog korszakában a nemesek és lovagok e szabadalma ismét a *magánhadakat* eredményezé, melyek főleg *Németországot* folytonos erőszakoskodások színhegyévé tették.

A törvényszékek ellenőrzése mellett vívott *ítéleti* (vagy perdöntő) párbajokban résztvehettek még asszonyok is. A papok pedig helyetteseket (campiones) fogadhattak. *Habsburgi Rudolf* volt a német világi fejedelmek között az első, ki fekölt szellemének fényes jelét adva az ítéleti párbajok ellen erélyesen küzdött, és ez oktan és lelketlen szokást korlátok közé szorította. I. Miksa császár uralma alatt (1495) pedig véglegesen megszűntek. Az ítéleti párbajnak egyes eseteire ezentúl már csak elvétve akadunk. *Schwarzenbergi Frigyes* még 1535-ben ítéleti párbajra szólítja *Hutten Lajost*.²⁾ *Würzburgban* azt még a XVII. században engedélyezte a törvényszék.

Linsingen nevű német báró e század elején (1804) már nevetségesnek tűnik fel, midőn a birodalmi gyűléstől engedélyt kér, hogy a hesseni választó fejedelemmel folytatott viszályát „*coram iudicio Dei*” fegyverrel intézhesse el.

Az ítéleti párbaj példái legelőbb tűnedeztek *Olaszországban*, hol már a XIII. században ritkán engedték meg a törvényszékek. *Spanyolországban* a XV. században már nem ismerték azt.

¹⁾ Leg. Oth. 1. 2. 5. 6. 7. 9. 11. 12.

²⁾ V. ö. Talhofer i. h. 5. lap. —

³⁾ V. ö. Tóth i. h. 23. lap. —

Franciaországban már *Sz. Lajos* szigorral lépett fel az itéleti párbaj ellen. (Etablissement 1260).

Szép Fülöp 1303-ban határozottan tiltotta azokat. A franciáknál állítólag a XIV. században fordult elő az utolsó itéleti párbaj.

Angolországban ellenben bünfenyítő ügyekben e század elejéig alkalmazták azt.

Nálunk *magyaroknál* súlyosabb bűnesetekben a tisztázásnak kettős módja, ú. m. a párbaj s eskü dívott. Az előbbi költségesebb voltánál fogva ritkábban választották.¹⁾

Az itéleti párbaj példái a XIII—XIV. században sűrűbben váltakoznak, sőt még a XV. században is fordulnak elő.²⁾

Az egyház az *ítéleti* párbajt állandó és szigorú következetességgel tiltotta, mi által *Rottek*³⁾ szerint jelentékenyen folyt be e szokás elnyomására.

Már *Agobard*,⁴⁾ lyoni érsek 825 körül *Jámbor Lajos* királyhoz intézett levelében kárhoztatja az itéleti párbajt. „A *Gundobald-féle* törvény szerint — írja ő — az itéleti párbaj az igazság földerítésének legjobb módja; s így gyakran haszontalan okból még erőtlen s öreg emberek is öldöklő viadalra szállítottak. Hogyan derül ki az igazság, ha mindketten elesnek? Ha itt alant az ártatlanok mindig győztek volna, a saracénok Jerusalemet, a góthok Rómát, a longobardok Italiát legyőzték volna-e?”

¹⁾ V. ö. *Hajnik* i. h. 4. lap és *Dessowff*-Codex 140, 141. ap. —

²⁾ Még 1470-ben jutott egy ügy „ad duellum eo quod est incendium.” Hazai okm. V. 308. lap. jegyzet. V. ö. *Hajnik* i. h. 38. lap. —

³⁾ Das römische und das kanonische Recht verscheuchten die barbarische Finsterniss der Gerichte. V. ö. Allg. Gesch. i. h. V. k. 253. l. —

⁴⁾ Liber adversus legem Gundobaldi, et impia certamina quae per eam geruntur. Opp. tom. I. p. 107. etc.

A *valence* zsinat IV. *Leo* alatt (855. c. 12.) kiközösítéssel fenyegette az ítéleti párbajban résztvevőket.

I. *Miklós*¹⁾ pápa 867-ben az ítéleti párbajt Isten vakmerő kísértésének bélyegezte. *III. Ince*, *III. Honor* stb. pedig megújították e tilalmat.

Az egyház tilalmának első gyümölcse Olaszországban látható, hol az ítéleti párbaj már a XIII század elején főleg *III. Coelestin* pápa alatt gyérül.

Spanyolország történelme pedig a toledói zsinat után (1473) már nem tesz említést a törvényszéki párbajokról.

¹⁾ Nicolai Epist. ad Carolum Caloum. ann. 867.

IV. FEJEZET.

A lovagi párbaj.

Nagy Ottó kora óta kétféle párbajt kell megkülönböztetnünk, ú. m. az *ítéleti* párbajt, melyet a szabadok a törvényszékek joghatósága alatt és ellenőrzése mellett vívtak; továbbá az *előkelők*, és *lovagok* párbaját, melyre a bírák be nem folytak.

Ez utóbbi szoros összefüggésben áll a jelenlegi *becsületpárbajjal*, mely alatt korunk *lovagias* elégtételt ért. A *lovagiasság* magasztos fogalma alapul szolgál a becsületpárbajnak is.

De itt meg kell állapodnunk, közelebről kell megtekinteniünk a *lovagság* intézményét, hogy a lovagi, s becsületpárbaj közötti összefüggést helyesen megítélhessük.

Azt mondják, hogy a lovagkor „*ébresztette életre a modern becsület alapfogalmait, ezen az ókor népei előtt ismeretlen érzeményt, mely ma is minden nemes kebelben lakozik.*“¹⁾ Mi is csatlakozunk e véleményhez, de ennek jelentőségét szabatosabban óhajtjuk körülvonalozni.

¹⁾ V. ö. Sacilei Marciányi György. Párbaj és kiállítás. Bpest, 1882. 14. lap. —

Fellette nehéz a *lovagiasság* fogalmát meghatározni. Az érzelmek, szokások, és intézmények különös vegyüléke az, és varázsa leginkább eredményeiben tűnik fel. Regényes nagylelkűség, határtalan bőkezűség, az önfeláldozásig terjedő áldozatkészség, nemes kimélet a gyöngék, lelkesedésig emelkedő érdeklődés és gyöngédség a szép nem erényei iránt, a hűség, férfias önérték, csodákat művelő bátorság, a jogtalanság megtorlása, a *becsületérzet* meleg lángja: alkotja annak alapvonásait, melyeket mély vallási érzelem nemesít.

A görögök és rómaiak nem is ismerték a lovagiasságot *Demosthenes* nyugodtan tűri arcuilveretését, *Themistokles* a botlatal való fenyegetést; *Achilles* az elysiumban sóvárog az élet után, habár legnyomorultabb életet élne is a földön. *Lentulus Kátót* lepöki, *Caesar* és *Pompejus* pedig oly méltatlanságokat követnek el egymás iránt, melyekért most véres elégtételt kellene követelnünk. Az ókor hőseinek e tettei nem egyeztetethők össze a keresztény lovagok érzelmeivel.

Az ókorban továbbá a nő a kéjelgés eszköze, a szerelem aljasság; a lovagok ellenben védelmök alá vették a nőt, és szüzességét tiszteletben tartották, ha mindjárt fegyverrel szerezték is.

Sokan a lovagiasság eredetét az *arabokra* akarják visszavezetni. Igaz ugyan a lovagiasság sok elemét lehet fölföldözni náluk, de az illető állítás mégis merész, és a későbbi idők eszméinek félreismerését árúlja el.

Az arabok jelleme sok tekintetben gerjeszt tiszteletet, de kétes fényt vetnek reá a vendégszeretet kivételével nemzeti szokásaik, nevezetesen a fajukat jellegző kegyetlenkedést. Az udvariasságnak vonásaira akadunk náluk, de mint általában keleten a *lovagias szerelemnek* csak ritka példáival találkozunk. A nő mindenütt mély alárendeltségi viszonyban áll a férfihez. Ezt mondhatjuk még a kínaiakról is, kiknél az udvariasság, az észszerűség és erkölcsiség rovására a túlzás határszéleivel öllekeznek. A *granadai* polgárháborúk történetében a *párbajok* számos esetei vannak megörökítve, melyek az arabok és keresztények közt nem nemzeti vagy vallási gyűlöletből, hanem állítólag *lovagi érzelmekből* keletkeztek. Csakhogy e lát-

szólagos lovagiasság nyomában haladnak a nemtelen boszúvágy, ravaszság, csalás undok tettei.

A lovagiasságnak több elemét találjuk a *germanoknál*, kiknél annak eszméje idővel határozottabb alakban domborodik ki. Az ősz *germanoknál* (v. ö. 9. 10. lap.) csak az állott tiszteletben, ki erejének, bátorságának bizonyos hatványát bizonyítja. Az önérzet, a bátorság tudata ébreszté fel idővel az egyedben a *becsület érzetét*, mely gondolat-, érzelm-világában, valamint tetteiben visszatükröződött, és melynek elismerésére másokat szükség esetén a fegyver hatalmával is törekedett kényszeríteni. Ez érzetet nemesíték e népfaj jellemének alapvonásai ú. m. a természetes egyszerűség, a nyíltság, melyek a küzdő hőst a ravaszság, a csel megvetésére és kizárólagosan a bátorság erényének kifejtésére ösztönzék. Innen a későbbi itéleti párbajoknál, és főleg a *lovagi párbajoknál* alkalmazott szabályok szigorú követése, melyek a küzdő felek előnyeinek és hátrányainak egyenlősítését (v. ö. 44. lap.), a lovagiasságot vették célba.

Sokan tovább menve az *ősz germanok-nak a nők iránti tiszteletéből* származtatják azon érzelmeket, melyek iránt a mai társadalom annyira fogékony. Ha áll is az, hogy a nő náluk nem volt oly aljas, mint az ókor egyéb népeinél, a *régi german hagyományok* még sem tüntetik fel a női nagy tiszteletnek példáit. Megengedjük azt, hogy a german lelkületben termékeny talajra talált ez erény, de ennek magvát csak a keresztény műveltség vetheté el.

A régi törvények sehol sem árúlják el a nők iránt ama gyöngédséget, mely a középkori lovagkorban oly határozott alakban jelentkezik. A nő a görögöknél csak *kéjtárgy* volt, a rómaiaknál csak mint a *harcosok és polgárok anyja* állott tiszteletben. Itt csak mint a fák gyümölcsei szerint becsültetett. E szellem leugi át a german (nevezetesen a *longobard*) törvényeket is, melyek roppant pénzbírságokat szabtak egy még *gyermekeszköz asszony* meggyilkolására, ellenben felette csekély büntetéssel sújtották azokat, kik *már fogamzásra képtelen asszonyt* öltek meg. A *női jogokat és szemérmét védő törvények* újabb keletűek. A nő iránti nagy tisztelet, a valódi

udvariasság fokozatosan, és csak a kereszténység jótékony hatása alatt emelkedett ama magaslatra, melyet a lovagkorszakban elért.

Az *Eddát* még barbár nyersség, vad kegyetlenség hatja át; de a *Nibelungokban* már előtérbe lép a nő fensége s fontossága. Itt a pogány érzelem összeelegyedik már az újabb gyöngédség és udvariasság színezetével. *Sigfrid* csak dicső tettek által iparkodik elnyerni választottjának szívét, és ez iránt táplált tiszteletét, lelkesedését *az egyéni becsület* érzelmével egyesíté. A nő itt nem áll a férfi zsarnokoskodó önkényének befolyása alatt, szerelmét nem engedi át kényszerűségből; hanem ezzel megajándékozza, megtiszteli a hőst, ki nagylelkűségével, és hősiességével őt csodálatra inditá. Igaz ugyan, hogy ezek csak költői alakok; de kétségtelenül a kor ízlése és szelleme után alkotvák, a melyben keletkeztek. E költeményekben élénken tükröződnek vissza az eszmék, melyek a germanok között mélyebb gyökereket verve utóbb a lovagságnak létet adtak.

Azonban a lovagságnak bármily élénk vonásait is észleljük elvéve a germanoknál, a becsületérzés, a nő iránt való nemes ragaszkodás, a nagylelkűség erényei csak a kereszténység emlőin indúlhattak teljes kifejlésnek. A szép nem hódító hatalma csak itt emelkedik eszményi magaslatra. És valóban *itt a lovagiasság a german jellem és a kereszténység összeolvadásának eredménye gyanánt tűnik fel.*

Egyesek csodálkozva kérdik, miért fejlett ki a lovagság csak a XI. század után? A népvándorlást követő mozgalmas idők eléggé foglalkoztatták a harcias kedélyeket, és ápolták a nyers ösztönt; de csak a vallási háborúk alatt, melyeket nem önzésből, hanem becsületből viseltek, köszöntött be a dicső korszak, melyben az elvetett mag kikelhetett, ama erények mélyebb gyökereket verhettek.

A lovagkor megőrizé ugyan az ősök harcias szellemét, de ez a kereszténység behatása alatt nemesedett meg. A XI. és XIV. század között teljes uralomra jutott lovagság ölében a legszebb eszmék nyertek megtestesedést.

Tekintsük ama kornak akár költészetét vagy harci já-

tékait, akár nemes fogalmait a kötelmek és férfúi erényekről, vagy családi intézményeit: lelkesedéssel telünk el. A lovagság sajátságait röviden összefoglalva mondhatjuk, hogy annak lényegét a fegyverek művészi kezelése s keresztény életmód alkotja.

A lovag neveltetése korán vette kezdetét. Mint nemes ifjú a fejedelmi udvarban, vagy a lovagok körében tartózkodván, korán ismerkedett meg az engedelmesség, illem, a gyöngéd nem iránti tisztelet erényeivel. Midőn pedig lovaggá ütöttet, esküvel kötelezte magát arra, hogy soha sem fog vétetni a hűség erénye ellen, kerülni fogja a csalás és ravaszág nemtelen tetteit, a jog ösvényén haladva, kiméretet és emberszeretetet gyakorolva pártfogásába veszi a gyengét, főleg az árvákat, özvegyeket és a gyöngéd nemet.

A lovagok oly féltékenyek voltak az elősorolt erényekre, és oly következtetességgel művelték ezeket, hogy a közvélemény nekik, mint a társadalomból kimagaslott osztálynak, tiszteletet és dicsőséget biztosított. A lovag szava szent volt, becsületében feltétlenül meg lehetett bízni. Ha fogságba került, az adott ígéret elégséges kezesség volt, és ő szabad lábra lehetett.

A német lovagot viszonyba állítva az angol és francia lovaggal, ezek különleges sajátságai észlelhetők. Míg az első fizikai ereje, bátorsága, hűsége s erkölcsiének egyszerűsége által tűnik ki, addig az utóbbiak hajlékonyságuk, finomabb műveltségük és illemük által különböznek amattól, anélkül hogy a hősiesség erényét nélkülöznék. Különbözik minden nemzet saját hajlamai szerint minősítette a lovagság intézményét, mely mindeütt nemes törekvéseknek kútforrása volt.

* * *

A lovagok egyetemes törekvése, a hölgyek tetszését ama kor izlése szerint kivívni: megteremtő az *udvariasság* (Galanterie) bizonyos nemét, mely *Montesquieu*¹⁾ véleménye szerint, az *ületi párbajok korában uralgó volt*. II. Lajos²⁾ bour-

¹⁾ V. ö. *Esprit des lois*. Lib. XXVIII. cap. 22. —

²⁾ V. ö. *Cantu*. Világtörténet. XI. könyv. 118. lap. —

boni herceg az általa alapított *aranypaizs* nevű lovagrend tagjainak fokötelmévé tette, hogy a nőket különösen tiszteljék és ne tőrjék, hogy azokat valaki rágalmazza, mert Isten után *tőlük ered a férfiak minden tisztessége*. A szép nem ekkor már ösztönt nyújtott a fegyveres mérkőzésre is.

És valóban mihelyt a lovag tudomást szerzett, hogy a védtelent vádolják, a szép nőt rágalommal illetik, a törvényszékhez sietett, és ama kor felfogásához mérten *ítéleti párbajjal* bizonyítva a vád alaptalanságát, mentette meg a rágalmazottakat. Midőn a bíró még a vádlók vagy védők esküje szerint fogalmazá itéletét, a lovagiasság gátakat vetett a megvesztegetés esájainak, eltávolította ennek veszélyeit, megszentelé az igazságot, és a becsületet.

* * *

Franciaországban először jött divatba, hogy a kalandozó lovag az általa szeretett hölgy szépsége s erényeiért síkra szállt. *A lovagjártékok* ily alakban meghonosodtak mindenütt. Ezekből ki voltak zárva mindazok, kik a becsület törvényei vagy valamely hölgy ellen vétettek, és gyávaságukat elárulták. Az udvariasság így vált a lovagok elválaszthatlan sajátosságává, mely a becsület érzetével karöltve haladva, legelőnkebb kifejezést nyert a fegyverek alkalmazásában, és a viszonyok különös alakulása szerint a párbajvívásban.

És valóban, ha a középkori lovagok gyakori párbajait vizsgáljuk, mindenütt az udvariasság, a szép nemnek erényeiért való lelkesedés nyomaira akadunk, melyek a párbajnak indokul szolgáltak.

A szép hajadonok a magas bérceken büszkélkedő várak falai között hős daliákról álmodoztak, kik értök küzdve kegyüket keresik. A sisakos vitézek pedig néma völgyekben, kietlen utakon találkozva egymással megverekedtek. Ők dicsőségük-, és becsületüket helyezték abba, hogy a védtelen szűzek pártfogói gyanánt tündökölvén ezek tetszését kivíthatják.

A nőkben mindinkább új érzelem, a bátorság, gondolati fenség, és személyes méltóság érzelme ébredt fel. Viszont a lovagok a gyöngédség és figyelem, az érzelemnek az érdek fölötti

előnye, szóval az udvariasság által törekedettek azok szerete-tét kivívni. A lovagiasság és vitézség megítélését a nőkre bízták. Szóval a nő ama korban eszményi alak, a költészet, harcok, udvarok és lovagjátékok központja volt.

De a lovagság a bevezettség fokát csak az *egyházi lovagrendben* érte el, vagyis azon intézményben, mely az egyház és a lovagság, a harcias szellemnek és a vallási érzelemnek egységét, bájos összhangzatát tünteti fel. A keresztes háborúk korszakában emelkedett azon magaslatra, hol a csodálat méltó tárgyává lesz. Az azelőtti lovagok hölgyük kegyeért, vagy a becsület kedvéért keresték a harc veszélyeit; de az egyházi lovagrend tagjai a lemondás és önfeláldozásba helyezve dicsőségüket, eszmékért lelkesedve siettek a csataterre. Igaza van az írónak, midőn a lovagságban az európai történet legszebb jelenségét észleli, mely a kereszténység behozatala és a francia nagy forradalom között figyelmünket leköti.¹⁾

Mindazáltal óvakodnunk kell mind a túlzástól, mind az egyoldalúságtól. A lovagság intézményének fontossága a maga egészében szerintünk inkább *erkölcsi*, mint *társadalmi*; mert a népeket nem vezette a jogok megismerésére s nem juttatá őket ezek birtokába. *Másképpen azonban felderítette az ember méltóságát, megsemmisítette a hadviselés ősi vonásait, a barbár kegyetlenséget, a lelkesedésnek gazdag tápot nyújtva, a bátorságnak kedvesebb modort lelkesítőzve meghonosította az egyéni becsület fogalmát és a szerelemre is a vallásos tisztelet jellegét nyomta*

Tagadhatlan, hogy az író szavai szerint „a lovagkor léteélja a dicsőség és becsület.” E két szóban vannak kifejezve annak nemes törekvései, lélekemelő alkotásai. Csoda-e, ha *Saladin* lovaggá kívánt avattatni? mint ezt egy régi troubadour éneкли. Csoda-e, ha napjainkban is minden művelt, nemes érzelmű férfiúnak legfőbb vágya, hogy *lovagiasnak* feltűnjék.

* * *

¹⁾ V. ö. *La Curie Sainte Palaye*-től Memoire de l'ancienne chevalerie considerée comme un établissement politique et militaire. Páris, 1759—1781. III. köt.

Azonban e legdícsőbb korszak fényes napja is csak rövid ideig világítá meg a társadalmat. A hatszázados uralomnak alkonya beköszöntött, és verőfénye hirdeté már a lovagkor haldokolását is. A lovagság intézménye is elfajult, mint minden, ami elavúl; de elfajult akkor, miután már áldásait széthintette.

A lovagok kalandokra nem vállalkoztak többé *becsületből*, a hőstettek után való vágyódásból; hanem a *magángyűlölet és bosszú*, a kapzsiság és egyéb lovagiatlan szenvedélyek kielégítése végett. *János* francia király a *csillagrend* alapítása által a lovagság újjáteremtését célozván méltán panaszkodhatott: hogy „a lovagok haszontalanságokra adván magukat, feledve a *becsületet* és a dicsőséget nagy önzéssel *magánhasznot* hajhásznak.“

E *kőborló lovagok* különösen Francia- és Spanyolországban jelentékenyen folytak be a lovagság bukására.

A kalandokban gyönyörködő ifjúság, a fegyveres ünnepeken tündöklő daliák a fényűzés, a pazarlás szenvedélyének hódoltak. Divatba jött külső fény által feltünést kelteni, hódítani; gyengült az érzék a tettek erkölcsi értéke iránt. A külsőségekben való hiú megnyugvás, mely a lovagkor sajátlagos tulajdonát képező becsületérzést fenségétől meg-rablá, élesztette az érzékenykedést.

Az *udvariasság* veszíté eredeti fenségét és báját. Lényegét nem képezé többé a szerelem nemes szenvedélye, hanem ennek negélyezése; nem a szép hajadon iránt való szeplőtelen hajlam, az erkölcsi előnyök, vagy a testi szépségnek őszinte becsülése; hanem a hiú *etikette* külsőségeihez való ragaszkodás, a *bon ton* követése, vagy mint az író mondja, „a *szerelmenek kényes, örökös hazugsága*.“ Már a XIV. században gúnyolják a lovagok ízetlen udvariasságát, könnyelműségét, melynél fogva minden hölgynek szerelmet esküsznek.

Oktalan rajongás, az örvöngésig emelkedő anyagi szerelem hódítja meg a kedélyeket. A csatában megsebesült hős, kiömlő vérével írja le kedvese nevét és kiadja lelkét.

A *szerelmi törvényszékek* intézménye a nők hatalmát a túlságig felesigázva kezdetben az *udvariasság* és *becsületesség*

terjesztésére alkalmas eszközöknek bizonyultak be; de utóbb a ledérség, orcátlanság és vallástalanság színhelyévé fajultak. A szerelmi szörszálhasogatások, az udvariasság oktalan szokásai terjeszték a mételeyt, siettették a lovagkor hanyatlását.

A burgundi udvarba menekült lovagság csak az erőltetett küléletnek hódolt. A lovagság annyira elaljasodott, hogy Angolországban *III. Eduard* és *IV. Henrik* alatt sokan megszüntek kitüntetés, kiváltságot tisztelni a lovagcímben.

A gyengéd szív megnyerésére irányzott komoly szándék elfajult, eltűnt, és helyébe lépett az üres vágy: a dolog felszínén lebegve külsőségekkel vakítani a szemeket, megvesztegetni az érzelmeket, és olesó áron, könnyű szerrel tündökölni.

A történelemből egész korszakot ismerünk, melyben az ilykép értelmezett udvariasság a fensőbb köröket megmételeyezé. A *XIV. Lajos* korában uralgó lovagias szellemben a régi lovagság nemes vonásai elmosódtak. Többé nem fedezhető fel benne a szép nem iránt való tisztelet, érdekeltség, és lovagias előzékenységnek hathatós emeltyűje, az erkölcsi érték becsülése. A csipkés és sallangos szalonlovagok, a sisakos és páncélos hősök felcserélték erényeiket a becsületérzet álpáthoszával, a két nem közötti társalgás rideg, üres, udvari szabályainak elfogadásával, az érzelgőség férfiatlan szokásaival a szerelmeskedés aljas üzelmeivel, melyeket a divatos udvariasság ürügye alatt művészileg folytattak.

A királyok önösségből nevelték a lovagok számát, kik magas származásukkal, őseiktől öröklött roppant birtokaikkal emelték az udvarok fényét és tekintélyét. Midőn pedig a koronás fejek a művészet és tudomány pártfogói gyanánt kezdték szerepelni, művészeket és tudósokat is avattak fel lovagokká. Sőt az angol királyok köznapi polgárokat is ajándékoztak meg e kitüntetéssel. A lovagság intézménye, melynek lételeme volt a fegyverforgatás, így lön kivetköztetve eredeti természetéből.

A lovagkorban három időszakot lehet megkülönböztetni, ú. m. a *hősit*, melyben a becsületesség és nagylelkűséggel frigyessült bátorság, a harcvágy túlnyomó; az *udvariasság* időszakát, melyben a szép nem erényei iránt való lelkesedés a főelem; a *hanyatlás* időszakát, melyben a valódi lovagiasság eredetiségét elhalványítja a mesterkéeltség, az erőltetett küélet, és a nemtelen szenvedélyek uralma.

A korunkban uralgó lovagiasság a lovagkor fény-, és árnyoldalainak vegyülékét tünteti fel. A *becsületpárba*j, melyet csak *lovagiasságból* vívnak, melyet lovagias elégtételnek neveznek, eléggé igazolhatja állításunkat.

A *személyi méltóság érzelme*, a *valódi becsületérvés*, melyet az ókorban nem ismertek, megállapítja e tannak hitelét, hogy az erkölcsnek önmagában véve van értéke. E meggyőződéssel kapcsolatos érzelmek hatják át a mai társadalmat is, mely az *öntisztelés* és következőleg a mások általi tiszteltetést az egyéni törekvések céljául kitűzi.

Az érzelmek összletét, melyet társadalmunk e szóval „*lovagiasság*“ kifejez, a lovagkorszak legszebb öröksége. De fájdalom, korunkban sokan félreismerik annak eredeti értékét és annak nevében sok visszaélést követnek el.

Feltűnő társadalmunk érzékenysége, melylyel a megbecsületenítést, a gyávaság vádját visszautasítja, a becsület és bátorság bizonyításáért mindent kockáztat, a becsület köteleit szigorú lelkiismeretességgel teljesíti, a sérelmek árnyalatát is a törvény rovására visszatorolja, féltékeny izgatottsággal biztosítja jó hírnevét, és lépten-nyomon *lovagias* elégtételt követel.

V. FEJEZET.

A b e c s ü l e t p á r b a j .

A) Átmeneti időszak.

A bírák a jogi kérdések nehézségeit könnyű szerrel iparkodtak eltávolítani. Legtöbb esetben a per befejezését vevén célba, a párbajt tekintették a megoldás legalkalmasabb eszközének. Erre nem volt szükséges alapos jogtudomány.

Midőn azonban a sokaság mohó szenvedélylyel kereste az alkalmat, hogy az igazságszolgáltatás e nemét igénybe vehesse, s az ítéleti párbajok napi renden voltak, sőt nemtelen vérengzésekké fajultak : akkor az állam elérkezettnek hitte az időt arra, hogy az ítéleti párbajt is szigorúbb feltételektől tegye függővé. A bírák vonakodtak azt megengedni oly esetekben, midőn a kihívás csekély okok miatt történt. Ha a vádlott fölmentetett, akkor ellenfelének rokonai őt többé nem kényszeríthették párbajra stb. E megszorítások azt eredményezték, hogy a párbajesetek az alsóbb körökben gyérül-

tek. Sőt midőn az állam az itéleti párbajt többé meg nem engedte, a sokaság lassan-lassan meghódolt a törvény tekintélye előtt.

De az előkelők és nemesek előitélete, büszkesége s erőszakoskodása állandóan dacolt a törvény hatalmával, és az egyház szigorával. Ők a párbajvívásban mintegy kiváltságot látva, magánügyeiket azontúl is a *törvényszékek mellőzésével* párbaj által intézték el; születési joguknál fogva követelték, hogy sérelmeiket fegyveres kézzel magok torolhassák meg. Nemcsak előítélet, mondja a francia író, nyújtott ösztönt a párbajvívásra, mint jelenleg, *hanem az ellenszegülési szellem* is a királyi hatalom ellen.¹⁾ Ez utóbbi nem soká szolgáltatót ugyan okot a párbajra, de annál tovább az álbesület, mely még napjainkban is biztosít annak létjogot.

* * *

Az itéleti párbaj történetében fontos mozzanatot képez ama körülmény, hogy ha a kihívás elfogadtatott, többé vissza nem lehetett azt vonni a bírák beleegyezése nélkül. Ezzel kapcsolatban csakhamar mély gyökeret vert a meggyőződés, hogy ha a kihívott fél az elégtételt megadni késznek nyilatkozott: szavát többé vissza nem vonhatja, s meg kell vívnia. Ha pedig ezt meg nem tartotta, a becstelenség veszélyét ki nem kerülhette. Az adott szó szent volt. Ennek megszegése maga után vonta a becstelenségét.

Ha valaki hazugságról vádoltatott, a törvény előtt a becstelenség színében tűnt fel. A bíró pedig elrendelte a párbajt, hogy a hazugságról vádolt ilykép tisztázza magát. A törvényszékek ez eljárás alapján a magánéletben is ama vélemény terjedt el, hogy ha valakit hazugságról vádoltak, köteles párbajt vívni.

Midőn pedig a gyakorlati életben divatba jött a magánviszályokat a törvényszékek mellőzésével is elintézni, ki-ki csak arra törekedett, hogy jellemének tisztaságát mások előtt

¹⁾ Cheveau et Hélie, *Theorie du code pénal*. III-ik köt. 438. l. —

feltüntetve mások tiszteletét, jó véleményét kivívja, s a meggyalázást kikerülje. Általános volt a hiedelem, *hogy a sértett, és nem a sértő félt sújtja a becsstelenség.*

Az istenítéleteknél jellemző volt az, hogy általuk becsstelenné nyilvánított a bűnös, a becstelen tett elkövetője. Ugyanezen eszme szolgált alapul az ítéleti párbajnak is. A becsületpárbajban azonban ez eszmének jelentősége elmosódik, a tettek erkölcsi értéke, *a valódi becsületesség* mellőztetik, és helyébe lép a túlérzékenység *a becsület látszata*, a külsőség iránt.

Az egyed becsületességét nem szabályozta, nem határozta meg többé az erkölcsi való, hanem mások ítélete, a kortársak véleménye.

Miután pedig a szenvedélyeknek alávetett emberek akkor sem voltak angyalok, hanem mások megbírálásában félszegséget, sokszor rossz akaratot is árultak el; az egyéni becsület jobban mint valaha ki volt téve mások rágalmazásának, sértéseinek. A rágalmazott, a becsületében megsértett mint meggyalázott, megbecstelentett áldozat állott a közvélemény előtt. Ugyanazért kénytelennek érezte magát a kor izléséhez alkalmazkodva arra, hogy fegyveres elégtételt követeljen.

Mindenkinek tehát csak arra volt gondja, hogy mások szenvedélyeit féken tartsa, másokban félelmet ébreszsen önmaga iránt. Aki ügyesen kezelte a fegyvert, a rettenhetlenség hírében állott, szóval terrorizált, külső tiszteletben részesült: mert oly könnyen nem merték őt bántani, gyalázni. Ebben keresendő annak oka, hogy a szilaj lelkületű rablólovagoknak is volt ily értelemben becsületük, kik csak a gyengébbek elnyomásában és zsarolásában lelték kedvtelésüket.

Divatba jöttek tehát és elhatalmasodtak a becsületbeli üzemek. Igazságszeretet és pokoli kajánság, negélyezett gyengédség és durvaság, balgaság és emberszeretet, engesztelhetetlen gyűlölet, bosszúvágy és rajongó szerelem, becsületérzés és becsstelenség egyaránt ösztönöztek e kihívásra.

A XV. században a párbajoknak már nem az volt a rendeltetésök, hogy valakinek igazságot szolgáltatassanak, vagy

ártatlanságát bizonyítsák, hanem hogy a magánsurlódásokban elégtételt nyújtsanak, és a becseltsértések megtoroltassanak.

Mindenütt előtérbe tolatott a becsület; és ennek nevében folytak a véres küzdelmek. Mindenki őrizte jó nevét, mint a lovag pajzsát minden szennyől.

És midőn a birák csak ritkább esetekben engedték meg a párbajt, a civódó felek egyszerűen kikerülték a törvényszéket.

Az ítéleti s lovagi párbajból így fejlődött a becsületpárbaj, melyet az uralgó előítélet, a közvélemény védszárnyai alá fogadott.

A párbajban követett szabályok lassan-lassan egyszerűbb alakot nyertek, sőt elfajultak.

A párbajt vívták segédek jelenlétében, vagy ezek mellőzésével. A sérelem helyszínén, előleges kihívás nélkül, azonnal viaskodtak. A párbajvívók ügyét magokévá tevén ezek barátai, divatba jöttek az ú. n. csoportos párbajok.

B) Törvényhozás.

A törvény kezdetben szemet hűnyt a becsületpárbajok előtt, türte ezeket; sőt koronás fejek elősegítették, és maguk között is párbaj segélyével intézték el személyes viszályaikat.

V. Károly Spanyolországban még szemtanúja is volt ily párbajnak. *IV. Henrik* Franciaországban 1605-ben egész udvarával gyönyörködik *Guise* herceg és *Bassompierre* verekedésében. Németországban még csak *II. Miksa* bocsátott ki rendeletet a becsületpárbaj ellen.

I. Ferenc francia király 1528-ban kihívja *V. Károlyt*, ki a kihívást elfogadja ugyan, de a párbaj elmarad. *IX. Károly* svéd király 1611-ben lovagias elégtételt követel *IV. Keresztély* dán fejedelemtől.¹⁾ Hasonlóan cselekszik *I. Pál* orosz cár is.²⁾

Csak a XVI. századtól keltezhető az általános mozgalom, melyet a törvényhozás a becsületpárbaj ellen megindított.

A párbaj előitélete azonban a közvélemény védszárnyai alatt sokkal inkább hatalmasodott el, és sokkal mélyebb gyökeret vert a társadalmi életben, hogysen azt a törvény azonnal kírthatta volna.

Sz. Lajos utódjai szigorú rendeletei már nem vezettek sikerre.³⁾

¹⁾ V. ö. N. Archiv d. Criminalrechtes, i. h. 197—198. lap. Jegyzet. —

²⁾ V. ö. *Mayer*. Der Zweikampf. i. h. 23. lap. —

³⁾ Les rois ses sucesseurs lencèrent de nouveaux edits, firent de nouvelles lois répressives, sans pouvoir arrêter le cours de ces duels. Dissert, et anciennes lois sur les duels. Apud *Chatauvillard*. pag. 132. —

A fejedelmek rövid úton akarták a kitűzött célt elérni. Midőn látták, hogy a kiszabott büntetések a párbajok számát nem apasztják: drákói szigorhoz folyamodtak, de kudarcot vallottak a zsarnokoskodó közvéleménnyel szemben.

Henrik francia király 1602-ben¹⁾ halállal, és vagyonelkobzással sújtotta a párbajvívókat. 1609-ben megújítja e szigorú tilalmát.²⁾ *XIII. Lajos* 1623-iki rendeletében a halál büntetését szabja még a párbajvívók segédeire is.³⁾ Uralkodása alatt nagytekintélyű főurak⁴⁾ kerültek verpadra a párbaj bünténye miatt. A mindenható *Richelieu* sürgetésére egy alkalommal hat nemes főúr veszté fejét, köztük egy *Montmorency* herceg is. A francia királyok számos rendeletet (legnevezetesebbek az 1643. 1644. 1651. 1653 és 1657-iki) bocsátottak ki a párbaj ellen, de úgyszólván minden eredmény nélkül. *N. Péter* hasonlóan halállal sújtotta a kihívást.

Nálunk *Mária Terézia* császár- és királynő lépett fel teljes szigorral a párbajvívók ellen. 1752. jun. 20-án kelt parancsa szerint⁵⁾: *nemcsak a kihívó és kihívott, hanem a*

¹⁾ Donné á Blois au mois d'avril 1602. Apud *Chatauvillard*. pag. 222. lap. —

²⁾ Ceux qui se battront en Duel d'eux-mêmes, encourront la *peine de mort*, on de prison perpétuelle. avec la perte de moitié de leurs biens, et en attendant qu'ils soyent appréhendez, seront dégradéz de noblesse et privez, leur vie durant, de tous biens Edit du roy donné á Fontaine Bleau 1609. num. XVI. Apud *Chatauvillard*. l. c. pag. 241. —

³⁾ Ordonmons en outre, que tous ceux qui porteront les dits billets et conduiront au combat. soit au fait des rencontres et Duels, de quelque qualité, qu'ils puissent estre, laquais, ou autres, soient punis de mort. etc. Edit du roy donné á Saint Germain en Laye, au mois d'aoust 1623. Apud *Chatauvillard*. p. 283. —

⁴⁾ Les comtes de *Chapelles* et de *Bontuville*, seigneurs distingués par leur bravoure dont le seul crime était de s'être battus en duel. eurent la tête tranchée. Ils furent condamnés á mort par arrêt du parlement. en 1627. Apud *Chatauvillard*. Diss. et anciennes lois sur les duels. p. 133. —

⁵⁾ V. ö. *Dr. Heissenberger*. Die Vorschrift für d. Ehrengerichte d' k. k. Armee u. Kriegs-Marine. Wien. 1886. 88—91. lap. Ezenkívül *Tóth Lőrinc* i. h. 21—34. lap.

segédek és tanácsadók is, habár a párbajvívók közül egyik sem sértetett vagy öletett is meg, akár az országban, akár azon kívül történt legyen a párbaj, elengethetlenül pallossal kivégeztetendők. . . . Ha pedig valaki a párbaj után megszökött s idézésre meg nem jelent, javai elkoboztassanak, s ezen elkobzás a szökevénynek megjelenéseig folytattassék, úgy azonban, hogy ne jének és gyermekeinek élelmezés adassék, halála után pedig az elfoglalt javak, a törvényes örökösöknek visszaadassanak. A szökevény hirdetvényileg idéztessék, és ha meg nem jelen, ellene makacssági ítélet hozassék, és képe a bitófára függesztessék.

Az 1813-iki¹⁾ udvari rendelet a pallos által való kivégeztetés helyébe a bitófát jelölte ki. Azonban 1790 óta csak háború idején hajtották végre a halálbüntetést, béke idején pedig egyéb a körülményekhez mért büntetéseket szabtak a párbajvívókra.

*   *   *

A törvényhozás sehol sem vallott oly kudarcot, mint a párviadallal szemben. A drákói szigor elérhetetlen távolságba helyezte át a kítűzött célt, és a kombinált törekvések csak a hiú kísérletek színvonalán állottak. A nemzetek nemezise perzselő sarkazmusával örökitette meg a tényeket a történelem lapjain, melyek élénken tüntetik fel az ellentétet a remélt siker és a szomorító következmény között. Mennél inkább fokozódott a büntető hatalom hajlama a kegyetlenségre vagy a kényszerített szigorúságra; annál szélesebb mérveket öltött az iránta való közöny és ellenhatás, annál inkább harapódzott el a párviadal körtünete.

A XVI. században és a XVII. század elején Franciaországban már országos csapássá fajult a párbaj, mely a nemzet életerejét megtámadva végpusztulással fenyegette a nemesek osztályát. *Sully* gyászos színekkel ecseteli ama kor viszonyait. Feljegyzései szerint *IV. Henrik* uralma alatt 1589-től

¹⁾ Hofkr. Verordnung v. 18 Aug. 1813. H. 594.

1606-ig 4000-nél több nemes esik áldozatul a dühöngő járvá-
nak. Pedig fentebb láttuk, hogy e fejedelem rendeletei halál-
büntetéssel, és a vagyon elkobzásával fenyegették a párviadal
bűnrészeseit. De a szerencsétlenség itt még nem érte el te-
tőpontját. Ama kor sötét emlékei könnyen megértetik velünk,
hogy a polgári s társadalmi viszonyokban rejlettek a csábok,
melyek a felhevült szenvedélyt fejlesztették, a felizgatott
egyedeket ennek rabjává alacsonyították. E pusztító szenved-
ély hatalma elhomályosítja az eszményi indokok varázsát, el-
főjtá még az önfentartás ösztönét is. E kor borzalmi alkot-
ják munkánk legszomorúbb részletét. Mintha a bilincsekre vert
gonosz szellemek felszabadultak volna, a pusztítás oly szilaj
dűhe szállotta meg az embereket. A párbaj örült divattá lett.
Fényes nappal köztérekén, Páris legzajosabb utcáin, a kirá-
lyok palotáinak tövében, mulatóhelyeken, fáklyavilág mellett
bármily alkalmas ponton lehetett látni a párbajvívókat felállí-
tott csatarendben, tömegesen. Az olasz nép még most is regél
a hírneves *Sfida di Barletta*-ról, melyben 13 olasz 13 francia
felett győzedelmeskedett (1530). A tolongó nép zajába bele-
vegyült a kardok csörtetése, a haldoklók végfohásza. Ez
volt a pokol diadala! Ki lapozhatná nyugodt kedélylyel a tör-
ténelem lapjait, vizsgálhatná felháborodás nélkül e rettenetes
adatok halmazát! XIV. Lajos kiskorúsága alatt évenként
500-an véreztek el párbajban.

E század elején, midőn Európa vészteljes háborúk szín-
helye volt, ott látjuk a barátok és ismerősöknek egymás el-
len fordított fegyvereit csillámlani. Akik a csata tüzeiben ki-
kerülték a halál fagyasztó csókját, örült szenvedélylyel rohan-
tak a romlás ölébe egy könnyelműen kiejtett szó megtorlása
végett.

A szigorú törvények meg voltak ugyan, de azokat nem
lehetett a gyakorlati életben alkalmazni. A fejedelmek, kik halál-
büntetéseket szabtak, kénytelenek voltak azokat hatályon kívül
helyezni. *IV. Henrik* 7000-nek kegyelmezett meg. *De Guise*
lovag párbajban megöli *De Luz* bárót. *XIII. Lajos* ezért felhá-
borodva esküszik, hogy párbaj miatt többé senkinek sem fog
megkegyelmezni. A nevezett lovag ismét keveredik párbajba

a megöltnek fiával. kit hasonlóan megöl. *De Guise* újra kikerülte a büntetést.

Ez állapotok tarthatatlanok voltak. Midőn *Richelieu* a főurak kivégeztetésével sem szállította le a párbajesetek számát, a király elé terjesztett enyhébb javaslatait e szavakkal indokolta: „az orvosnak más gyógyszerhez kell folyamodnia, mihelyt meggyőződik, hogy az eddig alkalmazott hatálytalan.“ És valóban a törvényhozás lassan elfordult a régi sikertelen gyógyszerektől, és újakat kezdett alkalmazni.

*
*
*

A mondottak után alig szükséges még bővebben bizonyítani, hogy a *túlcsigázott büntetések* (bitófa, örökös száműzetés, becstelenség stb.) legkevésbé sem alkalmasak a párbaj megszüntetésére.

A gyakorlati élet számtalan adattal győzte meg erről az államokat. Ebben keresendő annak oka, hogy a törvényhozás idővel minden nemzetnél enyhébb intézkedésekhez folyamodott.

A törvény szigorúinak mérséklésével csökkent az inger is, mely élesztőleg hatott a felizgatott közvéleményre. Ennek ugyanis nem volt többé oka arra ösztönözni a társadalom tagjait, hogy a törvény fékező hatalmával szembe szállva személyes bátorságuknak jeleit adják.

De mindamellet még sem változott az elv, mely a becsületet szabályozza; sőt fentartotta magát ama meggyőződés, *hogy nem a gyalázót, hanem a meggyalázottat sújtja a becstelenség.* Ezzel kapcsolatban pedig a párbaj körtünete időközönként úgy köszöntött be, mint a pusztító járvány, mely csak számos áldozatának kiszemelése után távozik el; de csak azért, hogy annál nagyobb rombolásokat okozandó visszatérjen.

A törvényhozás jellemző vonása, hogy a párbaj büntények megtorlásában mindig a szélsőségek között mozgott. A drákói szigor helyébe lépett a nevetségig terjedő elnézés és gyengeség. A párbaj egyes nemzeteknél idővel a büntények között sem fordul elő. Így történt ez Franciaországban *I. Na-*

poleon fellépésétől fogva az 1837. és 1845-iki rendeletek kihirdetéseig. Hasonló eljárást követtek nevezetesen a luxemburgi, svéd, spanyol és németalföldi törvénykönyvek. A bajor bünt. törvénykönyv 1813-ig, az oldenburgi 1872-ig nem érinti a párbaj büntényét.

A braunsveigi büntető törvénykönyv a párbajt a közbiztonság elleni vétség, a hannoveri a felsőbbség elleni lázadás gyanánt tárgyalta. Hasonlóan más vétségek sorába iktatta azt az angol, és francia büntető törvénykönyv.

Ellenben, önálló bünténynek tekinti azt jelenleg a magyar, ostrák, német, olasz, orosz, belga és genfi büntető törvénykönyv.

A párbajra szabott büntetések között állandóan *csak pénzbírság*,¹⁾ *néhány évre terjedő száműzetés*²⁾, *fogház*³⁾ vagy *a polgári jogok elvesztése bizonyos időre*⁴⁾ szerepel. A halálbüntetésnek sehol semmi nyoma.

A kihívást legenyhébb büntetés éri *Olaszországban* (legfőlebb 500 fr.) és *Oroszországban* (3—7 napi fogság).

A *magyar* büntető törvény könyv általában csekély büntetéseket szab a párbajra.

A kihívás, és ennek elfogadása 6 hónapig (293. §.), a párbajra való buzdítás (295. §.) és a kiállítás (296. §.) egy évig, a sebesítés két évig (298. §.), a gyógyíthatatlan sérülés három évig (u. ott. b.), és az ellenfél megölése öt évig (u. ott. c.) terjedhető *államfogházzal* büntetetik. Ellenben Austriában a nem végzetes kimenetelű párbaj is már 5 évig, ha

¹⁾ P. o. Belgiumban a kihívás 100—500 fr.; a párbaj 200—1500 fr.; ha sebesítés történt 400—3000 fr.; ha az egyik fél elesik 1000—10000 fr. terjedő pénzbírság és ezenkívül 1—3 hónap, 2—18 hónap, 3 hónaptól — 3 évig, 6 hónaptól 5 évig terjedhető fogság van szabva.

²⁾ P. o. 4 évi száműzetés, ha sebesítés történt; 8 évi száműzetés, ha az egyik fél elesik.

³⁾ P. o. Németországban a kihívás 6 hónapig, a párbaj 5 évig terjedhető, sőt ha az egyik fél elesik, legalább 3 évi fogsággal büntetetik.

⁴⁾ P. o. Olaszországban a pénzbírságon kívül a polgári jogok elvesztése 5 évre, ha a párbaj nem volt véres kimenetelű.

pedig az egyik fél elesik 10 évig, sőt a katonáknál 20 évig terjedhető fogsággal büntetetik.

Még élénkebb elnézéssel vannak az újabbkori büntető törvénykönyvek a *segédek iránt*. Basel és Gentben nem esnek büntetés alá. Általában 5 hónaptól 1 évig terjedhető fogsággal büntetnek. Nálunk nem büntetnek, ha a párbajt megakadályozni törekedtek (302. §.); ha pedig a kiegyezést megakadályozták, 6 hónapig terjedhető államfogházzal sújtatnak (294. §.). A párbajban segédkező orvosra sehol sincs szabva büntetés.

Ezekből láthatjuk, hogy még az újabb büntetőtörvénykönyvek eljárásában sincs egyöntetőség. Egy és ugyanazon esetben megszabják a büntetés legkisebb, majd legnagyobb fokát. Míg p. o. a segédek Oroszországban csak 7 napig terjedhető fogsággal büntetnek; addig az osztrák katonai büntetőtörvénykönyv 5 évig terjedhető fogsággal sújtja őket. A ki ellenfelét megöli Belgiumban csak 5 évre és pénzbírságra ítélik el, Austriában pedig 10 (ha civil), sőt 20 évig (ha katoná) terjedhető büntetésnek van alávetve.

Különös jelenség az, hogy a sértő, tehát a párbaj valódi okozója sehol sem részesül keményebb büntetésben, mint a sértett fél. Továbbá sehol sem vétetik figyelembe az ellenfél megölésére vagy megsebesítésére irányzott *gonosz szándék*, melyet a jelenlegi párbajoknál nagyon gyakran lehetne feldeírítani. Még különösebb az, hogy a megszabott büntetések egyáltalán nem hajtatnak végre.

A törvény észrevétlenül veszíté hitelét, miután annak tekintélyén már az intéző hatalmak akarati erélytelensége és kapkodó határozatlansága csorbát ejtett. A párbajrivók ellen megindítják a pert. A parlament kiszolgáltatja a törvényszékeknek a bűnrészes képviselőket. A tanúk kihallgatása, a per tárgyalása hónapokon át foglalkoztatja a bírakat, kik gyengéd lelkiismeretességgel mérlegelnek minden enyhítő körülményt, míg végre a legenyhébb ítéletet kimondják. Az elítéltek igénybe veszik a felelőztetés jogát; végre a hosszadalmas perügynek megszokott epilógja, a királyi megkegyelmezés el nem marad.

Méltán csodálkozhatunk afelett, hogy a rendőrség miért veszi üldözőbe a párbajvívókat? A büntető törvény úgyszólván csak írott malaszt. Talán azért, hogy a párbajt megghusítsák? Nemes szándék, de még eddig nem vezetett sikerre. Minap olvashattuk, hogy a rendőrök három napon át üldözték a párbajvívókat, és három ízben sikerült nekik a véres küzdelemet megakadályozni. De ime, az illetők negyedik napon mégis megvívta a rákospalotai erdőben, hol az egyik fél áldozatul esett.

Különben a rendőrség nem fejt ki mindig nagy buzgalmat a párbajvívók nyomozásában. A hírlapok naponként hoznak tudósításokat egyes párbajokról. Az illetők neveinek kezdő betűje, állása, lakhelye is van jelezve; mégis felette ritkán lehet hallani, hogy a rendőrség a tettesek nyomában van, vagy utólérte őket. Így p. o. f. évi febr. 17-én a hírlapokban a következő újdonságot olvastuk: „Véres pisztolypárbaj folyt le tegnapelőtt egy rendőrtisztviselő és V. gazdag földbirtokos között. A rendőrtiszt golyója V.-nek balcombját fúrta keresztül. Sebét a jelen volt orvos azonnal bekötözte, azután vasuton falusi birtokára vitték. Mindakét fél tanúi ismert fővárosi tekintélyek voltak. A két ellenfél között már hosszabb idő óta feszült viszony uralkodott, mely a napokban egy magánkörben nyilvánosan kitört. A sértést V. követte el, s a rendőrtiszt volt a kihívó.“ Csak azért közöltük e hírt, mert abban éppen egy fővárosi rendőrtisztviselő szerepel. És bizonyára különös dolog, hogy a rendőrség nem bírta a tetteseket felfedezni! Érdekes volna tudni, hány ilyen hírt olvas az állami ügyészség anélkül, hogy azok alaposságáról meggyőződést iparkodnék szerezni.

Csoda-e, ha ily körülmények között a párbaj divattá lesz? Ha a társadalom minden rétegében felszaporodnak annak követői? *Székhely Ferenc*¹⁾ joggal írhatta: „Töle visszhangzanak a lapok hasábjai, róla suttognak a bálterem titoktartó folyosói. Lépten-nyomon találkozunk hős ifjakkal, kik fekete selyemkendőben hordják karjukat, és anyákkal, kik gyászfátyollal

¹⁾ A párbaj divatja. Pesti Napló. 1882. 98. sz. II. melléklet.

fizetik azokat az érdekes fekete selyemkendőket . . . És a párbaj divatos lett, még ennél is több: sik. Nincs nyilvános mulatság, melyre, mint meleg esőre a gomba, egész sereg párbaj ne következhetnék. Hisz már-már odajutunk, hogy a jogászbálra csak az kaphat meghívót, aki hiteles okmány-nyal igazolja, hogy a Code de duelt betéve tudja — a többi törvénykönyvektől eltekintenek — azonkívül úgy vív, akár egy vívómester, és úgy lő, mint dr. Carver.“

* * *

Ki vonná kétségbe, hogy ez adatok a fenálló büntetőrendszer elégtelenségét, és tarthatatlanságát hirdetik. Talán alaposan ítélte meg korunkat *Savigny*, midőn azt mondta róla, *hogy nincs hivatása a jó törvények alkotására? hogy a XIX. század le fog hanyatlani anélkül, hogy a párbajt más valami jobbal pótolta volna?*

C) Az egyház.

Munkánk tartalmában gyakrabban utaltunk a téves véleményre, mely szerint az egyház maga élesztőleg folyt volna be a párbajvívás bünére. A mondattak, némi kiegészítéseül szükségesnek találjuk a következőket megjegyezni.

A különböző népeknél dívó szokásoknál fogva a párbajnak többféle célja volt u. m. a háború kikerülése, a testi erőnek feltüntetése, a kétségbevont igazság felderítése, a személyes viszály befejezése, a szégyen kikerülése, a becsület megvédése.

Ezek közül csak az első oly természetű, mely a párbajokat igazolhatja. — Mint az előbbieken láttuk, e cél napjainkban már nem szolgálhat a párbaj indokául. Azonban volt idő, midőn a csatarendben felállított seregek vezérei abban állapodtak meg, hogy a csata kimenetelét függővé tegyék két különösen kiküldött egyén, vagy kisebb csapat párbajától. — Az egyház e szokást engedélyezte ama gondolat által indítván, hogy a háború gyászos következményei ilykép lehetőleg enyhíttessenek és megszoríttassanak. Ellenben határozottan ellenséges álláspontot foglalt el a párbajjal szemben, valahányszor annak bármily más indoka volt.

Az egyház „megvetésre méltó, a gonosz szellem ösztönzésére behozott szokásnak“ tartván a párbajt, a tilalma ellen cselekvőket nem tekinti kültetéhez tartozónak. megvonja

¹⁾ Sess. 25. c. 19 de ref.

tolik az áldások és kegyszerek részesülésében való jogot, tiltja nekik az áldozat bemutatásánál való jelenléte; de e magatartásához velök szemben csak addig ragaszkodik, míg ezek meg nem adták neki a meghatározott, és ép oly jogos, mint kellő elégtételt. Ha pedig a párbajvivők a küzdtéren halva maradtak, a részükről tanúsított mekacsság miatt nem érzi magát indíttatva reájuk lekönnyörögni az isteni irgalmat, és a különben örök megdicsőülésre hivatott testüktől megtagadja a lélekemelő szertartások végtiszteletét, hogy a hívőket annál hatályosabban tartsa vissza az isteni jogok elleni merénylettől.

Az egyháznak büntető szigora legélénkebb kifejezést nyert a *tridenti zsinaton*. Az itt hozott határozat értelmében nemcsak a párbajvivők, hanem a segédek, és a *párbajnak* bárminemű bünrészesei is *ipso facto* egyházi *kügytatás* alá esnek.

VIII. Kelemen 1592-ben még a szelídebb párbajokat is tiltja. *VII. Sándor* kárhoztató ítéletét mondja ki e tétel felett: *A lovag elfogadhatja a párbajt, nehogy gyávának tünjék föl.*

Az egyház ezen emberbaráti szempontból bizonyára csak helyeslendő jó szándékának dacára is azonban mindinkább terjedt a meggyőződés, hogy a becsület megmentésének egyedüli eszköze a párbaj, majd oly mély gyökeret vert a népek társadalmi életében, de főleg a katonai körökben, hogy senki sem utasíthatá vissza a párbajt a beestelenség veszélye nélkül. E körülmény arra indított egyes erkölcstanárokat hogy a párbajt szükséges rossznak, és így megengedhetőnek nyilvánítsák.

De alig merültek fel e tévtanok, az egyház azonnal kimondá kárhoztató ítéletét. *XIV. Benedek* 1752. nov. 12. kelt „*Detestabilem*“ kezdetű bullájában élesen kikelve e visszaélés ellen kijelenti, hogy az egyház nem tűrheti a párbajra vonatkozó rendeletek enyhébb magyarázatát, mert a büntényt feltétlenül elítéli. Azért kárhoztatta a következő tételeket:

I. A katona, ha nem hí ki párbajra vagy azt visz-

szantásítja: gyávának, félénknek, becstelennek és a katonai pályára alkalmatlannak bizonyul, hivatalától megfosztatik, és a megérdemelt előléptetés reménye örökre elvételik tőle.

II. Kimenthetők azok, kik a becsület megvédése végett fogadják el a párbajt, vagy hívnak ki arra, midőn bizonyosan tudják, hogy a harc nem fog bekövetkezni.

III. Nem esik az egyházi büntetések alá az a hadvezér vagy katonatiszt, a ki a párbajt hírnevének vagy hivatalának elvesztésétől való nagy félelemből fogadja el.

IV. Meg van engedve a párbaj, ha a becsülettel együtt a szerencse-javakat is megmentjük, és a veszteséget más eszközökkel elhárítani nem tudjuk.

V. Szabad párbajt vívni, midőn a hatóságnak akár hanyagsága, akár gonoszsága folytán az igazságszolgáltatás nyíltan megtagadtatik.

Legujabban pedig IX. Pius „*Apostolicae sedis*“ kezdetű konstitúciójában kiközösítéssel bünteti mindazokat, kik a párbajban részesek, vagy arra bármilyen módon segítségnyújtást nyújtanak.

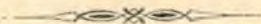
Fentebb (v. ö. 51. lap.) láttuk, hogy mily következetes volt az egyház az ítéleti párbaj kárhóztatásában. Ugyanily magatartást fejtett ki a becsületpárbajra vonatkozólag is.¹⁾

A nevezett pápákon kívül még IV. Ince, később II. Gyula,

¹⁾ Az „*Allg. Zeitung d. Judenthums*“ című folyóirat XXVIII. évf. 27. sz. 413. lapján ezeket olvassuk: „Die öffentlichen Blätter berichten jetzt vieles über 3 preussische Officiere, katholischen Glaubens, welche weil das Duell von ihrer Kirche verdammt wird, erklärt hatten, ein solches niemals einzugehen und deshalb entlassen worden sind. Viele katholischen Genossenschaften richten nun Huldigungs-Adressen an jene Officiere. Ganz recht. Es freut uns sehr, dass hier einmal die Kirche zum ganzen Bewusstsein ihrer Einwirkung gebracht wird. Schade, dass dies nicht zu der Zeit geschah, wo das Duell entstand und auch die Kirche allmächtig war, dieses Uebel brauchte dann jetzt nicht mehr bekämpft werden.“ Nekünk e vádra nincs válaszolni valónk; mert ennek alaptalansága kiderül ama történeti adatokból, melyeket fentebb 21—31. lap. majd 50—51. lap. és ezen fejezetben fejtegettünk.

X. Leo, VII. Kelemen, IV. Pius egyaránt büntetésekkel sújtották azt.

Az egyháznak büntető küleszközök nem állanak rendelkezésére, csak erkölcsiakkal kell beélnie, s ennek alkalmazásával egyik főtürekvése abban áll, hogy a párbaj elnyomására a világi hatalmat is buzdítsa, és vele karöltve közre működjek az ideiglenes közjólét előidézésére. De az egyház e cél elérésében számos akadályra akadt, melyekről más helyen bővebben emlékeziünk meg.

VI. FEJEZET.

A közvélemény.

Századok óta foly a küzdelem, és még sem sikerült a törvény és e meggyökeresedett szokás közé szorult éket eltávolítani. A törvényhozás magában képtelen erre. Mint általában a társadalmi bajoknak, úgy főleg ennek orvoslásában ügyetlen orvosnak bizonyult. Vajjon miért?

Ha a társadalmi szokások és a törvény között éles elentét fejlődött ki, a szabott büntetések felette gyenge eszközök maradnak a büntények ellensúlyozására. Példa erre általában a világtörténelem, és különösen jelenleg a cár birodalma, hol a felforgató elemek kiirtásában hasztalanul fáradoznak a hóhérok; sikertelen óvszereknek bizonyúlnak az ólombányák rémes börtönei, a Sziberia hóborította rónáin kiemelkedő fegyházak. Az akasztófa, a kancsuka, az örök száműzetés rémület és elkeseredést szülhetnek ugyan, de a forradalmi törekvéseket meg nem semmisítik.

Első sorban a társadalmi életben mély gyökereket vert szokások megváltoztatását kell célul kitűzni. De ennek elérésében számos tényező veendő figyelembe, melyek mellözése eddig a baj főoka volt.

A törvényhozás századok óta csak a baj tüneménye, a párbaj ellen intézkedett. Ez egyoldalúságba esett a bölésészet is, mely állandóan csak e tünemény határain belül mozgott. A törvényhozók és bölcselkedők egyaránt számitáson kívül hagyták a közvélemény hatalmát, mely a párbajnak valódi oka.

Mit várhat a sorvasztó lázban gyötrődő beteg ama orvos segélyétől, ki csak a láznak ellensúlyozását veszi célba? Hisz a láz maga nem a gyógyítandó betegség, hanem ennek csak tüneménye s jele. A kéményből föllátó füstgomoly kétségtelenül jelzi a szenvedett pusztító tüzet. Az előbbinek megszünése az utóbbinak kialvásától van feltételezve. Ez áll a beteg lázáról is. Az orvos a diagnózis megállapítására van utalva. Ha felismerte a baj okát, és ezt eltávolította; akkor megszünik a láz is. A párbaj nem maga a betegség, az ennek csak tüneménye. A betegség a tévutra vezetett *közvéleményben* keresendő, mely a párbajt követeli, a kortársak helyeslésében, mely amaszt kíséri.

Midőn *N. Frigyes* egy katonai szemle alkalmával a csapat élén álló őrnagyot botjával megütötte, ez a meggyalázás érzetében kétségbeesve kirántotta pisztolyát. A meggyalázott katona örült tekintetet vetett koronás urára. Irtózatossá gondolat cikázott át agyán. A tett első pillanatában boszút akart állani; de a legfőbb hadur fensége legyőzte benne a boszuvágyat. — Felháborodottságában az egyik golyót a király lovának szügyébe röpíté, mintha jelezni akarta volna, hogy ödöklő fegyverét kissé magasabbra is emelhetné volna, a másik golyóval pedig saját életének vetett véget. Méltán kérdehetjük, ki itt a gyilkos? Vajjon nem a *beteg közvélemény*, mely nem a meggyalázót, hanem a meggyalázottat sújtja a becstelenség átkával? mely e rettenetes elvet emelte érvényre: hogy a férfiut nem cselekményei, hanem a szenvedett sérelmek teszik becstelelné? (V. ö. *Mayer* d. *Zweikampf*, i. h. 37. lap.) Tekintsük meg a közvéleményt közelebbről.

A közvéleményt nem szabad összezavarni a korszellemmel, mely egyetemesebb jellegű amannál. A korszellem vala-

mely korban uralgó vélemények, és igazságok összlete, habár ezek még a közvéleménybe nem mentek át.

A korszellem megelőzi a közvéleményt, és ezt felébreszti. Szóval a korszellem jellegezi az egész kort, illetőleg az ugyanazon korban élő összes népeket; míg a közvélemény csak egy bizonyos népnél, valamely meghatározott időközben uralgó meggyőződést tükröz vissza. A közvélemény több népnél azonos lehet, mint ezt p. o. a párbaj kérdésében Europa legtöbb népénél találjuk; de két különböző népnél ellentétes is lehet. A közvélemény nálunk követeli a párbajt, Angolországban ellenben kárhóztatja.

A közvélemény ezenkívül változik. Az angol közvélemény egykor a katolikusok polgári egyenlősítését ellenezte, idővel pedig hevesen sürgette. Így volt ez nálunk a zsidók emancipációjára vonatkozólag.

A közvélemény kiterjed mindenre, a hol az emberi cselekményeknek tere nyílik, felöleli a közéletet, az alkotmányt, a törvényalkotást, a jog és kötelem fogalmait. A közvélemény lehet természetes, azaz valódi, s mesterséges. Ha a nép meggyőzését tükrözi vissza, valódi azaz természetes közvéleményről van szó; ha bizonyos klikk, vagy bizonyos csoport tartja azt fenn, akkor a közvélemény mesterséges. Ily mesterséges közvéleményt látnak sokan abban is, ami a párbajt szükségessé látszik tenni. A közvélemény lehet helyes, és helytelen, aszerint amint az igazságot vagy a tévelyt fogadja el kiindulási pontul. De mindkét esetben nagyobb a szuronyok és ágyúk hatalmánál, és a társadalmi életben bármily kérdésre vonatkozólag a végső ítélőszéket alkotja.

Nálunk a közvélemény a becsületről és bátorságról ápolt ferde fogalmakból, illetőleg előítéletekből indulva ki a becsület-párbajt védszárnyai alá fogadta s ezt bizonyos esetekben követeli. A közvélemény becsületesnek, bátornak nevezi a párbajban elesettét, ellenben becestelennek, gyávának hiszi azt, ki a lovagias elégtételt megtagadja, vagy követelni vonakodik. A közvélemény a párbajtól idegenkedőket a közmegvetésnek adva át századok óta zsarnokoskodik társadalmi életünk fe-

lett. A közvélemény ama rettenetes *Minotaurus*, ki számtalan áldozatot szokott elnyelni. Fájdalom! még eddig fel nem támadt a *Theseus*, ki e telhetetlen szörnyeteget legyőzze!

A mit a modern journalistika e szempontból tett, elismerésre méltó, de a reménytelen kezdeményezésnél többre nem becsülendő. A közvélemény megőrizte rideg álláspontját a társadalmi szokás nem vetközött ki szégyenítő jellegéből. Azért maradtak hajdan sikertelenek még a halálbüntetések is; azért szonved vereséget a közvéleménytől a törvényhozás most is; azért állunk tehetetlenül a megoldatlan kérdéssel szemben még most is.

Mennél inkább domborodtak ki a veszélyek, mennél hátrózottabb alakban nyert kifejezést a büntető szigor: annál követelőbben lépett fel a zsarnoskodó közvélemény, annál hatványozottabb izgatottsággal sürgette az ellenállást; annál nagyobb szenvedélyvel sietett ki-ki a romlás ölébe, kereste ki-ki az alkalmat, hogy a rosszul értelmezett bátorság jelét adhassa.

Mint fentebb láttuk (V. ö. 67 stb. l.), a királyok iszonyú büntetéseket szabtak a párbajvívókra; de a közvéleménnyel szemben gyeügeséget árulva el rendesen megkegyelmeztek.

Henrik francia király 7000-nek kegyelmezett meg. *XIII. Lajos* esküvel kötelezi magát, hogy párbaj miatt mindenkit halállal fog büntetni; de csakhamar megkegyelmez *Guise* hercegnek, ki ismételve vív párbajt (V. ö. 69. lap.). *N. Frigyes* szintén halálbüntetést szabott a párbajvívókra. E törvény alig volt kihirdetve, már új párbajról beszélt a hír, melyet egy százados vívott. A katonát halálra ítélték. A fejedelem a kivégeztetés előestéjén magához parancsolja a börtönöröket ellenőriző katonatisztet, és így szól hozzá: „ha S. százados ez éjjel megszöknék, becsületemre mondom, önt 24 órai fogságra ítélem.“ A tiszt megértette a fejedelem célzását, és a százados szökését lehetővé tette.¹⁾

Ha pedig helyenkint a törvény szigorát gyakorlatilag alkalmazták is, a közvélemény előtt mégis mindenki meghódolt. Volt idő, midőn a küzdő felek sajátkezüleg írt levelek-

¹⁾ V. ö. *Mayer D. Zweikampf etc.* . . . i. h. 9. lap.

kel ellátva jelentek meg a küzdőtéren, melyben állítólagos öngyilkosságuknak okait fejtegették. A megállapított szabályok értelmében tehát a súlyosan megsebesített, vagy elesett fél vállalta magára az összes felelőséget, hogy életben maradt ellenfele, a tanúk, segédek és orvosok a törvény üldöző hatalma ellen biztosítva legyenek. A közvélemény kényszerítette a párbajvívókat a törvény kijátszására. A büntetőtörvény most már csekély büntetéseket szab a párbajra, s a fejedelmek rendesen megkegyelmeznek a büntetéseeknek. Ha jól vagyunk értesítve, nálunk ez évben volt az első eset, hogy a király egy a párbaj bünténye miatt elítélt jogásznak nem kegyelmezett meg. A párbajt követelő közvéleménynek tehát annál könnyebben lehet eleget tenni, mivel a bírák is a közvélemény által levén befolyásolva, a lehető legenyhébben ítélik meg a párbaj büntényét. Volt eset, hogy a párbajvívót, ki ellenfelét megölte, csak két heti fogságra ítélték. A király pedig e büntetést is elengedte neki.

A legelőkelőbb rang és állás képviselői, a tudomány kiváló bajnokai, öszbe borult aggastyánok felháborodásukban lappaliáknak kimondhatatlan fontosságot tulajdonítva vívtak élet-halálharcot: nehogy a büntetéstől való félelem, vagy a gyávaság gyanúját önmaguk iránt felébresszék.

Rousseau dialektikájának sújtó élével támadja meg a párbaj oktalanságát, de visszariad a becstelenség gondolatától, és még az orgyilkosságot is megengedi a becsületsértés megtorlására ¹⁾ *Voltaire* csipős gúnynyal ostromozza a párbaj bűnét. Azonban alig sérté meg őt *De Rohan* lovag, megtanult vívni és becsületének megmentésére sietve kihívta őt. Így cselekedett *Lamartine*. Hasábokat szentelt annak bebizonyítására, hogy legcélszerűbb volna a párbajt hallatlan pénzbírságokkal büntetni. *Pepe Gábornak* pedig néhány megjegyzése elég volt arra, hogy *Lamartine* őt emiatt párbajra kényszerítse.

¹⁾ V. ö. *Emil*. IV. k. 21. jegyzet. —

²⁾ V. ö. *Der Zweikampf ehedem und jetzt*. Wien. 1866. 31—32. lapon. —

Mayer Sándor többször idézett művében²⁾ érdekes esetről tesz említést. Szerinte egy még életben levő francia államférfiú ifjúkorában mint író kétszer bonyolódott párbajba. Első ellenfelét mégsebesíté, a másodikat megölte. Barátai arra kérték őt fel, hogy miután bátorságának fényes jeleit adta s védve van minden gyanúsítás ellen, tegyen szolgálókat ragyogó tollával a közügynek, és támadja meg a párbajt, mint korunk műveltségével ellenkező barbárságot, undok erkölcstelenséget. Ő készséggel engedett barátai felszólításának, és meggyilkolt barátjának ravatala mellett írta meg eszme gazdag cikksorozatát a párbaj ellen, mely méltó feltűnést okozott, és élénk vitákra szolgáltatott alkalmat. Egy másodrendű lap bírálatát e szavakkal fejezte be: „Ugy látszik, hogy a cikk szerzője belefáradt, és vonakodnék még egyszer megverekedni.“ És mit válaszolt a fejkölt szellemű cikksorozat írója? Elsietett a szerkesztőség irodájába, és kihívta a kis lap munkatársát.

Perrone di San Martino tábornok röpiratot bocsátott ki a párbaj ellen, de előszavában kihívással fenyegeti mindazokat, kik őt gyanúsítani mernék, hogy kislelkűség-, vagy félnépszerűségről írta meg művét (v. ö. Augsb. Allg. Ztg. 1864. jun. 13. 165. sz. 2679. lap.)

A hirlapok f. évi márc. havában a következő érdekes hírt közölték: „Gróf F. G. és P. E. gazdag fiatal magánzó közt tegnap szűkebb magánkörben a párbajkérdés fölött vita támadt. A vita folyama alatt gróf F. kijelentette, hogy ő párbajellenes szövetkezet létesítése érdekében mozgalmat fog indítani s e szövetkezet tagjai kötelesek lesznek minden kihívást visszautasítani. Erre P. megjegyezte, hogy akkor nevezék azt a szövetkezetet „Gyávák szövetkezetének,“ mert aki nem fogadja el a kihívást, az gyáva. „Hát én is gyáva volnék?“ kérdé a gróf. „Abban az esetben igen,“ felelé a másik. Erre a gróf P.-t arculesapta, a minék természetesen kihívás volt a a következménye, a mit a gróf, az imént kifejezett elvét megtagadva, el is fogadott.“

Igy látjuk, hogy a párbaj elvi ellenségei, vagy akik állásuknál fogva annak kárhóztására vannak hivatva, áldozat-

tul dobják a közvéleménynek egyéni, s hivatalos meggyőződésüket. Így találkozunk Európa leghíresebb neveivel a párbaj történetében. *Pitt* miniszter *Tierney* képviselővel, *Artois* gróf *Condé* herceggel, *Thiers* *Bixioval* vívott párbajt. *Canning* és *Wellington*, *Bismark* és *Virchow*, *Rochefort* és *Gambetta*, *Montpensier* trónkövetelő és *Eurique* infans, sőt koronás fejedelmek (V. ö. fentebb. 66. lap) mint párbajvivók szerepelnek.

A kortársak mégsem törtek felettük pálcát, sőt ellenkezőleg a becsület és bátorság bajnokai gyanánt ünnepezték őket. A közvélemény védszárnyai alá fogadta őket, és elismerte létjogukat a társadalmi életben.

A zsarnokoskodó közvélemény előtt mindig és mindennütt hódoltak meg az egyesek. Midőn a hirlapok a *Wahrmann-Istóczy* féle párbajnak végeredményét közölték, mintegy megkönnyebbülve sóhajtottak fel, most már meg van nyugtatva a közvélemény (v. ö. P. Llyod f. évi jun. 12-iki számát).

A gyakorlati élet gúnyt űz az elméletekkel, melyeket a legcsekélyebb felindulás a feledékenység homályába száműz. A társadalmi viszonyokban gyökerező szokás diadalt arat a lelkiismeret és törvényhozás jogos követelményei felett; a becsületpárbaj valóságos divattá lesz.

VII. FEJEZET.

A p á r b a j f o g a l m a.

A párbaj általában a két vagy több személy között öldöklő fegyverekkel vívott harcot jelenti. A szorosabb, modern érteményben vett párbaj: két személynek, előleges megegyezés folytán, bizonyos szabályok szerint, segédek jelenletében, öldöklő fegyverekkel vívott veszélyes harca, a sértett becsület helyreállítása végett. Vegyük e jegyeket egyenkint vizsgálat alá.

I. A középkorban divó csoportos párbaj, midőn az ellenfelek segédei is harcoltak, most már ismeretlen. Párbajnak csak a két személy. u. m. a sértő és a sértett fél közötti harc van elismerve, melyben ezek személyesen vesznek részt. Aki elég tételt kér, azaz párbajra felszólít valakit *kihívó*, aki a párbaj elfogadására felszólított, *kihívott*.

A helyettesítés felette ritkán van megengedve. a) A fiú az apán elkövetett sértésért követelhet lovagias elégtételt; ha az utóbbi fizikailag képtelen volna a harcra; ha a sértő inkább a fiúnak, mint az apának korát közelíti meg; ha az apa életkorának 60 évét átlépte. b) Az elősorolt föltételek mellett vívhat valaki párbajt nagybátyjaért, ha ennek gyermeke nincs; c) Végre a fivér helyettesítheti kiskorú

öcsését. Az elősorolt esetekben a helyettesítő csak kérhet valaki helyett, de nem adhat elégtételt.

II. *Szoros értelemben vett párbajról* (duellum praemeditatum) csak akkor lehet szó, midőn a harc az ellenfelek *előleleges megegyezése* folytán jött létre. Föltétlenül szükséges a *kihívás* és ennek *elfogadása*.

a) Nem párbaj tehát, hanem *egyoldalú fegyveres támadás* (*attaque*, Überfall) a harc, midőn a támadó a megtámadott személyt kényszeríti, hogy magát azonnal védelmezze fegyverrel. Ekkor csak a támadó lesz a bűncselekmény részesévé nem pedig a támadott, ki az önvédelem kényszerállapotába helyezkedik.

b) Nem párbaj, hanem *egyszerű verekedés* (duellum subitaneum, *rencontre*) az, midőn ketten haragra lobbánva viszályukat fegyverrel óhajtják elintézni, s a föltételekre vonatkozólag *előleleges megállapodás* nélkül azonnal megütköznek. E fegyveres találkozás a középkorban jött divatba, s abban a feleken kívül azok barátai, cimborái és cselédei is vettek részt. E fegyveres támadások, még a múlt században előfordultak, mint a *Mária Teréziának* 1752. Jul. 4-én a párviadalra vonatkozólag kiadott nyílt parancsából kitűnik, mely a. m. kir. Helytartó tanács 1752. Aug. 7-én kelt intézményével ugyan kihirdettetett, de azért itt törvényül sohasem szolgált.

c) Nem párbaj, hanem közönséges gyilkosság bűncselekménye, midőn valaki ellenfelére *orozva* tör, hogy a vett sérelemért, személyes elégtételt szerezendő őt megölje.

III. A modern értelemben vett párbajt csak azok vívják, kik az általános szokáson vagy a felek különös, de a közvéleménnyel össze nem ütköző megegyezésen alapuló *szabályokhoz*¹⁾ alkalmazkodnak. A büntető tönvénykönyvek csak addig részesítik enyhébb büntetésben a párbajvívókat, míg be nem bizonyul róluk, hogy azokat megsértették. Ama

¹⁾ Már a középkori itéleti párbajoknál is feltétlenül követelték a szokásos szabályok megtartását. Quodsi formalia duelli servata sunt, aliter enim duellum non esset. etc. Cfr. *Dante Alighierio* de monarchia. Lib. II. p. 186. —

szabályok megsértése folytán a párbajban okozott halál vagy testi sértés megszünik *különleges, privilegiált vétség (delictum sui generis)* lenni, s közönséges emberölés, illetőleg testi sértésnek számíttatik be.

A törvény gyilkosságnak bélyegzi az előidézett halált, ha a fegyveres támadás *alattomos* volt, melyet a megtámadott előre nem sejtetett, magától el sem hárihatott és mely ellen magát nem is védhette. A jogtudósok szerint a támadásnak ily alattomosága fenforoghat a párbajban is, midőn az egymással harcoló felek egyike a szabályok által tiltott módon intézi támadását p. o. a jeladást be nem várva, vagy a megszabott határidő lejárta után¹⁾, vagy a segédek által kijelölt határvonalát átlépve²⁾ lö ellenfelére.

A támadás alattomosága kétségtelen akkor is, midőn a kardpárbajban: a) az egyik fél elesik, a másik ennek szívébe mártja fegyverét; b) midőn az egyik fél kezéből a kard kiesik, a másik őt védtelen állapotában megszúrja; c) midőn ellenfelének karját balkezevel megragadja s őt megöli.

A közvélemény az ily körülmények között okozott halálban közönséges gyilkosságot lát; mert a meggyilkolt nem lehetett elkészülve ellenfelének ily ravasz és alattomos támadására s ez ellen nem is védhette magát. A párbajszabályok pedig a segédeknek becsületbeli kötelemökké teszik, hogy ez esetben az életben maradt fél, mint közönséges gyilkos ellen a törvény szigorát foganasítsák?

A párbajvívásra ugyanis kezdetben a középkori itéleti párbajoknál (v. ö. 43 stb. lap) divatos szabályok, és némelyek sze-

¹⁾ Az első lövést az adott jel után rendszeren egy perc alatt, a másodikat a történt lövés után szintén egy perc alatt kell tenni. Ennek lejárta után nem szabad többé löni. V. ö. Boglár. i. h. 48. lap. 18. p. a) b) c). — A megsbesültnek a körülményekhez képest majd egy vagy két pernyi határidő van engedve a lövésre (52 lap. 18. p.) majd rögtön köteles löni (53. lap. 19. p.) — Midőn pedig, mindkét fél egyszerre lö, mindkét lövésnek csak a harmadik kézcsapás pillanatában szabad történnie. Ha egyik akár előbb akár utóbb lö, a párbajszabályok ellen vét. J. h. 62 lap. 17. p.

²⁾ I. h. 52. lap. 16. p. — 56. lap. 14. p. —

rint a lovagi harcjátékok¹⁾ lényegesebb szabályai alkalmaztattak. De ezek az egyes tartományok szerint különböztek,²⁾ és nem voltak rendszeresen összeállítva, a mi sok ellenmondó nézetre szolgáltatott alkalmat még a hadseregben is.

Sokszor merültek fel kételyek, vajjon az adott esetben párbajnak tekinthető-e a lefolyt küzdelem? A közvélemény majd elítélte a harcot, melyet az érdekelt felek párbajnak hittek, majd pártfogásába vette azokat, kiket a szabályok megsértéséről vádoltek. — A bírák pedig, kik többé kevésbé mindig latba vetették a közvéleményt, ítéletük kimondásában nélkülözték a biztos kiindulási pontot. Ezenkívül számos párbajban fordultak elő eselszövények, megdöbentő vérengzések, és kegyetlenségek, melyek a közvélemény által felállított becsületelv megmentésére feleslegeseknek bizonyultak be, s a lovagiassággal nem voltak összeegyeztethetők. Szóval az önkény, félreértések stb. az elkövetett szabálytalanságok következményei voltak.

Ezek eltávolítását egyesek az által vélték elérni, hogy a dívó szokásokat összeállítva s a közvélemény követelményeivel összhangzásba hozva bizonyos szabályokat alkottak, melyek idővel szabatosabb alakot nyerve a becsületbeli kérdések lovagias elintézésében egyetemes érvényre emelkedtek. Ezen szabályok értelmében megkivántatott a fegyverek egyenlősége, a támadás és védelem szabályszerűsége, minden fortély, ravaszság és bárminemű lovagiatlan eszközök kizárása.

Chatauvillard gróf tette e tekintetben az első figyelemre méltó lépést, midőn a párisi lovaregylet felszólítása folytán *Ercelmans* gróf, *Gourgaud* tábornok és *Du Hallai Coitquen* gróf közreműködése mellett „*Essai sur le duel*” című művét 1836. kibocsátá, melyet mintegy 100 legelőkelőbb és legtekintélyesebb francia férfiú aláírásával szentesített. Az ilyeneken összefoglalt szabályok csakhamar alkalmaztattak Franciaország ha-

¹⁾ V. ö. *Tóth Lőrinc*, A párbaj. Pest. 1865. 23. lap. —

²⁾ Cfr. *Gebhard*, de iudicio duellico. cap. 3. §. 7. — *Majer*, Gesch. d. Ordalien, insbesondere d. gerichtlichen Zweikämpfe in Deutschland. Jena, 1795. 220—310. lap. —

tárain kívül is. Nálunk *Chappon*,¹⁾ a franciáktól kölcsönzött alapelvek nyomán állította össze a párbajszabályokat, melyeket az ostrákmagyar arisztokracia előkelőbb tagjai hitelesítettek. *Du Verger de Saint-Thomas* a nevezett gyűjteményeket tükélyetesíté s kiegészíté. Végre az elősorolt kútforrások nyomán indult *Boglár* főhadnagy műve²⁾ megírásában, melyben szerző a közvélemény által szentesített párbajszabályokat logikai rendben osztályozva, helyenkint magyarázatokkal megvilágítva s a mi a viszonyainkkal összhangzásba hozva tette közzé. E közkézen forgó mű világos áttekintést nyújt a párbajnak minden gondolható körülményeire vonatkozólag. Körülvonalozza a sértő kötelmeit, a sértettnek jogait, a segéddek feladatát, a harc módozatait és ennek befolyását.

E szabályok az elkövetett sértés pillanatától kezdve a lovagias ügynek végleges elintézéseig feltétlenül kötelező erővel bírnak. Az ezek elleni vétség a harcot közönséges verekedéssé minősíti s a közvélemény kárhóztató ítéletét vonja maga után. Ellenben azok szigorú megtartása az uralkodó előítélet szolgálatában álló³⁾ kortársak rokonszenvét, sőt a büntető szigor enyhébb alkalmazását biztosítja.⁴⁾

Bizonyos önérzettel szeretik hangsúlyozni, hogy e szabályok a lovagiasság és humanismus alapelveire vannak fektetve, s épen azért a párbajt dicsfényvel veszik körül. Az állekesevésnek ezen kifakadására kevés válaszolni valónk van.

A győzelem tudatában hivatkoznak ama időkre, midőn

1) Die Regeln d. Zweikampfes. Pest. 1848.

2) Die Regeln des Duells. Budapest. 1880.

3) Aki a párbaj előítélete ellen küzd, az el nem ismerheti a divatos párbajszabályok jogosultságát sem, különben következetlenségbe esik. Azért elismeréssel kell fogadnunk *Mátyus Arisztid* felszólalását, kinek elég bátorsága volt e szabályok nevetséges oldalát kimutatni. V. ö. A párbajról. Budapest. 1875. 6—7. lap. —

4) V. ö. magy. büntető törvényk. 299. §. — Ez felette kényes szempont, melynek mélyebb fejtegetésébe bocsátkozunk alább, hol megoldjuk a kérdést, mért tekinti modern törvényalkotásunk a párbajt különleges vétségnek (*Delictum sui generis*).

a harcban okozott halál vagy sebesülés miatt a segédek gyávan megfutamondtak és magára hagyták az áldozatot, kit még orvosi segély megmenthetett volna. „A humanitás, mondja Mayer S.¹⁾ kapitány, az eljárást rég kárhoztatta, s a segéd most kötelességszerűleg térdel megsebesült barátja mellett, míg biztonságba nem helyezte őt, vagy szemeit be nem hunyta.“ Mi e tény előtt benső megnyugvással hajlunk meg; de másrészt csodálkozva kérdezhetjük, vajjon ezen és hasonló tények már megközelítik-e a humanitás eszményét? — Nézetünk szerint ebben legfőlebb a legtágabb értelemben vett humanitás fedezhető fel, ami az emberiséget ellentétben az állatiassággal jellemzi. — Már a régiek (nevezetesen Cicero) is többet értettek az alatt, mint pusztá finomságot, gyengédséget, vagyis a tulajdonságok bizonyos nemét, melyek a műveltség magasabb fokától lévén feltételezve az erkölcsileg és szellemileg művelt embert, mint ilyent jellemzik. Korunk pedig még mélyebb jelentőséget tulajdonít annak.

De ha már erről van szó, jogunk van a fentebbi ténynyel szemben más tényeket említeni, melyeket semmikép sem tudunk összhangzásba hozni a humanitás követelményeivel. Ki nem emlékeznék a legközelebbi mult vérfagyasztó eseményeire, a melyekről a napi lapok élénk jelentéseket közöltek? ama kardpárbajokra, melyeket példátlan, barbár kegyetlenséggel vívtak, és csak akkor értek véget, midőn mindkét fél véres sebekkel borítva, egyik szemét, másik karját veszítve vált harcképtelenné? Nemde iszonyú rémjelenetek ezek? És ama dicsőített lovagias szabályok²⁾ mégis lehetségessé teszik ezeket.³⁾ A *P. Napló* ez évi 146. sz. méltán

¹⁾ V. ö. Der Zweikampf etc. i. h. 36. lap. —

²⁾ Sind die Vereinbarungen schärfer, so kann der Kampf erneuert, nach der nächsten Verwundung wieder eingestellt, und dieser Vorgang insolange geübt werden, bis den Bedingungen nach Ansicht der Sekundanten Genüge gethan ist. V. ö. *Boglar* i. h. 35. lap. 20. pont. —

³⁾ Épen e sorok írásakor olvassuk a hírlapokban a következő ujdonságot: „(Véres párbaj.) Székesfehérvárott, mint az ottani „Szabadság“ írja, március hó 29-én véres kimenetelű párbaj volt a megye két, előkelő

mondhatta: „A véres kardpárbajoknak állandó rovatot nyithatunk.“

Azt mondják, hogy a becsületnek elég van téve, ha a felek *kiállanak*. Ha ez igaz, miért engedik meg a lovagias szabályok, hogy háromszor is válthassanak golyót? Sőt mi-több, miért szabad az öldöklő harcot folytatni még akkor is, midőn az egyik félnek testébe fúródott a golyó s őt le-terítette; de ez még elég erőt érez magában a gyilkos fegy-ver elsütésére? ¹⁾ Tehát okvetlenül kell vérnek folynia! Ez volna a humanitás követelménye? Vagy mit szólunk ama remületes párbajokról, melyek valóságos írtóháborukká fajul-tak, egész családok megsemmisítését vonták volna maguk után, ha csak a király személyesen nem vet véget ez örületes öl-döklésnek. Lásd az erre vonatkozó példákat alább 104. lap.

Ne büszkélkedjete lovagias szabályaitokkal. Azt hiszi-tek, hogy a hátramaradt özvegy keservét enyhíti fénbangú szavatok, melylyel férjének lovagias halálát hirdetitek? Hisz megfosztottátok férjétől, ki nem a hazáért vívott csatában esett el, hanem erőszakoskodástok folytán jogtalan harcban, nyomorúltan veszett el.

Ne hivatkozzatok a lovagias érényre, melynek érdekében férje kiszenvedett. Fájdalomtól hányatott kedélyét e képte-lenség le nem csillapítja. Ti rajongók! győzelmet vélték aratni a humanitás érdekében! Mi nem emelünk nektek diadalívet. Bű, gond, fájdalom, feldúlt boldogság, kipusztult otthon, füstbe ment remények, a társadalom megkárosítása jár a ti nyomotokban. Vonúljatok e diadalmi jelvényeitekkel régiség-tárainkba, hogy utódaink e gyászos emlékekből a kellő tanul-

fiatal tagja, M. L. és K. I. urak közt. M *összesen hét sebet kapott*, melyek közül az egyik nyakcsigolyáján és vállán keresztül balkarjáig terjed és *hetven centimeter* mélységű. Azonkívül fején is súlyos sérülést szenvedett.

¹⁾ Dem Verwundeten ist nur eine Minute zur Antwort gegönnt — nur wenn er gestürzt ist, hat er deren zwei. V. ö. *Boglar*, i. h. 53. lap. 18. pont. — Nach einer Verwundung kann der Kampf selbst auf Verlan-gen des Verwundeten nur dann fortgesetzt werden, wenn ihn die Sekun-danten *für kampffähig erklären*. I. h. 53. lap. 20. pont.

ságokat leszámaztathassák. Ne folytassátok tovább üzelmeiteket a humanitás ürügye alatt. Töröljétek ki lovagias kátétkből a vérontás, az emberölés szabályait, alkossatok újjakat a társadalomnak, az emberi jogok-, és méltóságnak megsértése nélkül, és e század dicsőíteni fog benneteket.

Tartózkodás nélkül mondjuk ki, hogy e szabályokban az újítások dacára is a humanizmus elvének tagadása rejlik, melylyel soha sem egyeztethető össze a jogtalan vérontás, emberölés s általában az életbiztonság ellen intézett merénylet. *Mátyus Arisztid* nem ítélte meg túlszigorúan a párbajt, midőn írta, hogy ez „ellentétben áll nemcsak a jognak és erkölcsnek minden helyes fogalmával, hanem általában azon humanizmus irányával is, mely a XIX-ik század társadalmának főjellemvonása.“ (I. h. 1. lap.)

A humanizmus nevében nem fejezhetjük ki hálánkat oly finomított szabályok életbeléptetéseért, melyek értelmében békés, ártatlan polgárokat bele lehet kényszeríteni az öldöklő harcba, hol oktalanul és céltalanul szerzik meg fájdalmas sebeiket, megfósztattnak ép tagjaiktól, és így saját állandó nyomoruk sulya alatt a társadalom kárát okozzák; vagy az erőszak áldozatai gyanánt elvéreznek. Mi nem tekinthetünk társadalmi vívmánynak oly intézkedést, mely valami bűncselekményt kedvezőbb színben feltüntetve, sőt bizonyos dicsfényvel körülvéve s bizonyos formalitásokhoz kötve annak létjogot biztosít.

Az erkölcs ítélőszéke előtt pedig nem minősíti a bűncselekményt az, vajjon keztyűben vagy kormos kézzel követjük el azt! vajjon a lovagias szabályokhoz alkalmazkodva, vagy ezekkel nem törődve, öljük meg embertársunkat.

Nem a meleg érdeklődés a humanizmus iránt jellemzi e szabályokat, hanem legfőlebb a törekvés a jogtalan harcba bonyolódott ellenfelek előnyeinek részrehajlatlan egyenlősítésére.

Itt valóban csak *törekvésről* lehet szó, mert az előnyök teljes egyenlősítése utópia marad. *Carrel* méltán mondhatja: „A párbajt soha sem tekintem szerencsejátéknak. Hisz tíz párbaj közül bizonyára kilenc esetben a lefelfűnőbb egyenlőtlen-

ség észlelhető a harcoló felek között.⁴⁾ A bíró pedig joggal intézhette e kérdést *Dumas Sándorhoz*⁵⁾: „Vajjon lovagias, és becsületes eljárásnak véli-e azt, midőn a tojáást 30 lépésnyi távolságban bizton találó lövész pisztoly-párbajt vív olyannal ki alig tudja, mikép kell a pisztolyt elsütni?⁶⁾ Vagy miképen lehetne az előnyök egyenlőségét bizonyítani, midőn a második vagy harmadik foku sértés folytán előidézett párbajban a *félszemű vagy egyéb jelentékeny testi fogyatkozásban szenvedő teljesen ép, erős ellenfelével viaskodik?*⁷⁾

E lovagias szabályok egyedüli s felette szerény vívmánya a divatos udvariasság meghonosítása, mely a veszélyes harcnak komikus elemét képezi. Hisz ez nem a csöcseléknek, hanem a művelt osztályok kiváltságolt harca! Hisz a modern műveltség követelménye, hogy a sértések végrehajtásában is udvariasak legyünk, hogy a rideg formalitások ellen ne vétünk még akkor sem, midőn ellenfelünket lelőjük. Két ízben volt alkalmunk ily kihívásnak szemtanui lehetni. Megerőltetésünkbe került elfojtanunk a mosolyt, midőn a délceg ifjak a döntő pillanatban, a heves szóváltások dacára kölcsönösen végtelen előzékenységet, és gyengédséget negélyeztek. — Valószínűleg jól ismerték a lovagiasság szabályait, melyek szerint az *előbb megtámadott a sértett fél*. Ha levél útján történik a kihívás, ennek fogalmazását és alakját összhangásba kell hozni a *társadalmi szokásokkal*.⁸⁾

A kihívó köteles ellenfelének segédeit *előzékenyen* fogadni.⁹⁾ A küzdelem színhelyén mind az ellenfelek, mind a segédek *szívvelyesen* üdvözlik egymást stb.⁷⁾ *Kőrösi Sándor* helyesen jegyzé meg; „ma csak annyiban változott az ököljog e durva maradványa, hogy *sisakos és páncélos lovagok* helyett *cilindere és frakkos* viadorok állanak egymással szemközt.⁸⁾

¹⁾ V. ö. Dr. *Schramm*, Ein Pereat den Duellen. Lipsce. 1869. 15 lap. — ²⁾ Midőn a *Dujarier* és *Beauvallon* közt lefolyt párbajban mint tanu megidézett. — ³⁾ V. ö. Dr. *Schramm*, i. h. — ⁴⁾ V. ö. *Boglár* i. h. 24. lap. 20. pont, és 25. lap. 21. pont.

⁵⁾ V. ö. *Boglár*, i. h. 12. lap. 3. p. — ⁶⁾ U. ott. 13. lap. 6. p. — U. 7) ott. 29. lap. 1. p. —

⁸⁾ V. ö. Az amerikai párbajról. Debrecen 1878. 8. lap.

De mellőzzük e kitéréseket, melyekre csak azért szorítottunk, mert a jelzett szabályok a modern értelemben vett párbaj fogalmának lényeges jegyét alkotják.

IV. A párbajban nélkülözhetetlenek a *segédek*. (*Secundanten*) Nem párbaj tehát az sem, midőn a viszálykodó felek az időre s helyre vonatkozó megegyezés folytán ugyan, de a szokásos segédek mellőzésével vívnak meg.

A kihívás után az ellenfelek többé személyesen nem érintkezhetnek egymással, hanem csak az általuk nevezett két-két segéd közvetítésével.¹⁾

Ezek első sorban tanakodnak afelett, vajjon az adott esetben kikerülhetetlen-e a párbaj? Kötelmük minden lehetőt elkövetni, hogy az ellenfeleket egymással kibékítsék, de a közvéleménnyel ellentétbe ne jöjjenek. Ha a kortársak véleménye követeli a párbajt és a segédek ezt kikerülhetetlennek tartják: kölcsönösen megállapodnak a harc körülményeire vonatkozólag, meghatározzák annak idejét, helyét, a fegyverek nemét, szigorúan örködnék a párbaj-szabályok *megtartása felett*, óvatos körültekintéssel mérlegelnek minden mozzanatot, hogy a harc előnyei s hátrányai mindkét vivó fél között lehetőleg egyenlőkép meg legyenek osztva.

Az ellenfelek élete, sorsa a segédek kezébe van letéve. Ha ezek lelkiismeretesen kötelmük teljes tudatában járnának el; ha hivatásukkal megegyezőleg a harcot megakadályozni törekednének, s azt legalább csak a végső esetben¹⁾ engednék meg, midőn a lovagias kibékülés lehetetlenné válik: akkor a párbaj-esetek folyton emelkedő száma jelentékenyen csökkene.

Bár véleményünk szerint — miután a párbajt feltétlenül elítéljük — a segédek erkölcsi kötelessége volna a párbajt mindig megakadályozni, mert ők mint közvetítők a vi-

¹⁾ *Segédek* alatt ott, hol csak a párbajt megelőző alkudozásokról van szó, csak azon személyek értendők, kik a kihívást és annak elfogadását közvetítik; kik tehát az arra vonatkozó üzenetet (ismerve annak tartalmát) az ellenfélnek átadják (*Cartellträger*) v. ö. Schnierer Aladár, A magy. bünt. törv. magyarázata. Budapest, 1880. 415. lap.

szálykodó felek között, első sorban volnának hivatva könnyű szerrel felszabadítani barátjukat az uralgó előítélet bilincseiből. De épen abban rejlik a főbaj, hogy ők sem szokták célul kitűzni azon módozatok szabályozását, melyek szerint a követelő közvéleményt megnyugtadni lehetne; hanem ők is ennek befolyása alatt állván felette könnyen apellálnak az ultima ratió-hoz. Különben erről alább bővebben szólunk.

Valóban sok igazság rejlik e francia közmondásban: „*Ce ne sont ni les balles ni les épées qui tuent, ce sont les to-moiens.*“¹⁾

Azonban modern álláspontra helyezkedve a mondottakból önkényt következik, hogy a párbajvívó csak azt fogja kiszemelni segédnek, kinek jellemében, becsületességében és jóakaratában feltétlenül megbízik. Hisz csak saját kárát valaná, ha a segéd megválasztásában könnyelműséget árúlna el. Hisz a segéd arra van hivatva, hogy e rettenetes előítélet szolgálatában álló kortársakkal szemben barátjának erkölcsi tekintélyét és becsületét igazolja, megvédje; hogy a halálos sebében gyötrődőnek végső óháját meghallgatva, a hátramaradottnak tudomására juttassa: *hoggy ellenfelét*, ha a szabályokat megsérté, mint közönséges gyilkost üldözze.

Franciaországban a párbajvívók képviselőit *tanúknak*, és nem segédeknek hívják. Nálunk az utóbbi elnevezés divatos. *Tanúk* nálunk is szerepelnek, kik alatt azonban mást kell értenünk. Míg a segédek barátjokkal azonosítják magukat, és ennek becsületeért felelőséget vállanak el: addig a tanúk csak arról tesznek tanúságot, hogy a harc a szokásos szabályok szerint folyt le.

V. A párbaj lényegéhez tartozik, hogy a felek *halált-okozó fegyverekkel* vívjanak. Ebből következik, hogy az ököl-lel vagy bottal vívott harc nem esik a párbaj szabványai alá, melyek csak a kard-párbajt, párbajt egyenes karddal (Degen), és a pisztoly-párbajt engedik meg. Ha tréfából vív-nak, vagy az alkalmazott fegyverek ártalmatlanok, nem lehet szó lovagias elégtételről, mely feltétlenül teszi szükségessé

¹⁾ Nem a kard öl, sem a golyó, hanem a segédek.

azt, hogy a felek életüket kockáztassák. Ellenben a párbajszabályoknak elég van téve, ha a vívófeleknek komoly szándékuk volt az életveszélyes harcot vívni, s nem volt tudomásuk arról, hogy a pisztolyok a segédek fortélya folytán csak vak töltéssel voltak töltve. *Az amerikai párbaj* nem valószínű párbaj, mert abban nincs meg a párbaj tényálladékanak legfőbb kelléke, a fegyveres viadal. A sorshúzást komolyan nem lehet ennek tekinteni.

VI. Párbajt *csak becsületbeli ügyekben* lehet vívni; mert annak célja: a lovagias elégtétel megszerzése a becsületen ejtett jogtalan sérelemért, vagyis a jogtalanul sértett becsület megvédése, helyreállítása, a rehabilitatio.

A közvélemény e cél elérését kettős feltételtől teszi függővé. Egyrészt a sértő a sértettnek lovagias elégtételt ad, és pedig azáltal, hogy a kihívást elfogadván őt méltónak tartja a viadalra; hogy a sértettnek becsülete ellen intézett jogtalan támadásért saját életének kockáztatásával nyújt lovagias elégtételt. Másrészt a sértett fél tényleg bizonyítja a becsületére vonatkozó kételyek vagy gyanú alaptalanságát, mert ezt felsőbb rendű jónak tartván életénél, kész inkább meghalni, semhogy a becstelenség hírében éljen.

A modern kor felfogása szerint tehát a lovagias elégtétel megszerzésére, a becsület helyreállítására elégséges a szabályszerű harc, bármily kimenetelű legyen is az. A párbaj célja megvan valószínűsítva, mihelyt az életveszélyes harc kezdetét vette; sőt akkor is, ha az megakasztatik, befejezettnek nyilvánítatik, és sem halál, sem sebesítés nem fordult elő. A harcoló felek a becsületelv követelményének eleget tettek, mihelyt a sértő tényleg bizonyítja, hogy az okozott sérelemért élete kockáztatásával is kész elégtételre, a sértett fél pedig a becsületén ejtett csorbát életének feláldozásával is hajlandó kijavítani.

Párbajt *csak lovagias elégtételre képesített* egyénnel lehet vívni. De vannak esetek, midőn egyesek lovagias elégtételre képtelenek által hívatnak ki. Amazok újabban elfogadják a kihívást, és megvívnak velök, de pusztán a gyávaság gyanújának elhárítása végett, anélkül, hogy őket a harc után re-

habilitáltaknak tekintenek. Ez esetben pedig a harc nem párbaj, hanem egyszerű „kiállítás”, „verekedés”.

A párbaj és kiállítás közötti különbséget úgy szokták megállapítani, hogy az elsőben mindkét viaskodó fél ad fegyveres elégtételt és ilyet vesz; míg az utóbbiban az egyik fél fegyveres elégtételt ad, de nem vesz. Így állt ki legújabbban *Rohonczy Gedeon Várady Gábornak*.

A kiállítás elméletét azelőtt nem ismerték. Megteremtője állítólag egy magyar lovag, ki egy-két év előtt ismertette meg azt a közönséggel. Bármily oktalanság is rejlik ez elméletben, mégis több oldalról tettek kísérletet, hogy a „kiállítás” a modern társadalom becsületkodexébe felvétessék. Eszerint tehát a különben párbajképtelenekkel is kellene megvívni, ha azokat megsértettük, vagy ők általunk megsértve érzik magukat, és tőlünk elégtételt követelnek: anélkül azonban, hogy a verekedés folytán őket párbajképeseknek és rehabilitáltaknak elismernék. *Marczányi György*,¹⁾ legújabbban alapos érvekkel mutatta ki ez elmélet oktalanságát, sőt abszurd jellegét, melynek elfogadása a végletegik szaporitáná a párbajeseteket, áldozatul dobná a békés honpolgárokat a lelketlen emberek önkényének, és szemtelenségének.

Ez előzményekből folynak a következő tételek:

a) A jelenkor a párbaj létjogát csak becsületbeli ügyekben ismeri el; mert ez *Mayer S.*²⁾ kapitány szerint csak tartozás, melyet a kortársak véleményével szemben le kell rónunk.

b) Egy és ugyanazon sértésért csak egyszer lehet elégtételt követelni.³⁾

c) Ha a harcoló felek egyikök megöletését föltételül tűzik ki, a párbaj megszűnik a becsület próbaköve lenni, és a boszú tényévé fajul. Azért utasította vissza legújabbban a kihívott *Reinach* francia hírlapíró *Rocheport* föltételét, mely szerint addig kellett volna lönniök, míg egyikök elesik.

d) A ki a becsületbeli ügynek lovagias elintézése után

¹⁾ V. ö. Párbaj és kiállítás. Budapest. 1882.

²⁾ V. ö. Der Zweikampf ehedem und heute. Bécs. 1866. 74. lap. —

³⁾ V. ö. *Boglárr*. i. h. 4. lap. 4. p. —

a harc kimenetelével meg nem elégedve új ürrigyet keres a párbajra, a boszú nemtelen szenvedélyét árulja el, és vét a becsületelv ellen. (V. ö. 103.—105. lap).

* * *

A *megbecstelenítés* viszonylagos fogalom. Ami az adott viszonyok között ránk nézve megbecstelenítő lehet, ugyanaz más viszonyok között, vagy más személyre nézve nem az leend. Felette nehéz bizonyos cselekményeknél megállapítani a határvonalat, a hol ezek becsületbeli sértésekké fajulnak. Az egyik közönnyel, a másik felháborodással fogadhatja egy és ugyanazon cselekményt. A kör, melyben mozgunk, az állás, melyet elfoglalunk, a viszony, melyben állunk azzal, kitől a sérelem ered, az egyedi műveltség, az uralgó előítélet, ízlés, szokások s egyéb körülmények: minősítőleg hatnak a sértésre.

A megbecstelenítés legeltérőbb alakjait és neveit részleges szabályok alá vonni nem lehet. Itt leginkább mérvadó az illetőnek érzékenysége, akire a sértések vonatkoznak. A lovagiasság azonban ez elv alkalmazását csak a csekélyebb becsületsértéseknél engedi meg; míg ellenben a komolyabb természetűeknél kötelességévé teszi minden becsületeért hevülő férfinak, hogy érzékenységét elárulja. Minthogy pedig nemzedékünk érzékenysége túl van csigázva, s mindenben becsületbeli sérelmet lát vagy képzel, azért oly gyakoriak jelenleg a becsületpárbajok.

A párbajszabályok a becsületsértésnek három fokát állapítják meg, melyek korunknak a *point d'honneur*-re vonatkozó felfogását tekintve a lovagias elégtétel követelésére feljogosítanak, sőt ezt szükségessé tehetik u. m.

a) A sértés röviden vagy egyszerű becsületsértés. Udvariatlanság nem becsületsértés. A ki udvariatlanság miatt megsértetik, az a sértett fél. Ha az egyszerű becsületsértés más egyszerű sértés által viszonoztatik is, mégis az első ízben megtámadott marad a sértett fél.

b) A szidalmazás (ócsárlás) általi becsületsértés. Ez épen úgy történhetik szidalmazó szavak által, mint ócsárlásra méltó tulajdonságok vádja által. A ki valamely egyszerű sértésért

szidalmalmaztatik, marad a sértett fél. Ha az egyszerü becsületsértés, más egyszerü becsületsértés által viszonyoztatik is, mégis az első ízben megtámadott marad a sértett fél. Ha a sértő az a) b) esetekben jogtalan sérelmét visszavonja s a sértettnek segédei ezzel¹⁾ megelégednek: a lovagias elégtétel meg van adva.

c) A tetteges bántalmazás általi becsületsértés. Minden szándékos érintés tetteges bántalmazás. A ki meggyalázás miatt tettegesen bántalmaztatik, az a sértett fél. Ha a tetteges bántalmazást tettegesség által viszonyoztatik, az előbb bántalmazott marad a sértett fél. Azon körülmény, hogy ha a másik bántalmazás erősebb volna az elsőnél, vagy ha amaz megsebesítést idézne elő, mit sem változtat ezen szabályon.²⁾ A tetteges bántalmazás a meggyalázás, megbecstelenítés legmagasabb foka. Ezért csak fegyveresen lehet lovagias elégtételt adni. Így volt ez már a lovagok korában. Ezek és a nemesek lóháton fegyverrel vívtak párbajt; a parasztok és a nem nemesek pedig gyalog és botokkal. Ez utóbbiak sisak nélkül verekedtek, és így arciütéseknek is voltak kitéve. Az arciütés a meggyalázás legmagasabb foka volt, mert a tettegesen bántalmazott oly sérelemben részesült, mely csak a nemnemesek között fordulhatott elő. A tetteges bántalmazás által elkövetett becsületsértéssel egyenlők azon becsületsértések is, melyek egy személy erkölcsi létét bármily módon fenyegetik, minők valamely feleségnek vagy leánynak elcsábítása, hamis játék, csalás vagy tolvajlás igazságtalan vádja³⁾.

* * *

Ezekben véljük összefoglalhatni a modern, azaz a becsületpárbaj fogalmának lényeges jegyeit. A kérdéses küzdelem megszűnik ily párbaj lenni, míhelyt a lényeges jegyek bármelyike hiányzik. Állítsuk most az ilykép értelmezett párbajt az ész, és erkölcs ítélőszéke elé.

¹⁾ V. ö. *Bogtár* i. h. 2. lap. — ²⁾ U ott. 3. lap.

VIII. FEJEZET.

A párbaj büntényének jogi meghatározása.

Elette fontos kérdés, vajjon a párbaj micsoda büntett vagy vétségnek minősíthető? Vádolhatjuk-e közönséges gyilkosságról, vagy szándékos emberölésről azt, ki párbajban ellenfelét megöli?

Nem ok nélkül teszszük fel e kérdést. E tekintetben gyakran támadtak kételyek, és ma is ellenkező nézetek uralkodnak.¹⁾

Állapodjunk meg egy kissé e tételnél, és kutassuk: mennyiben különbözik tisztán jogi szempontból a párbajban okozott halál a jelzett büntényektől?

A gyilkosságot törvénykönyvünk 278 §. így határozza meg: „A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntettét követi el.“

A szándékos emberölésről pedig a 279 §. ezeket mondja:

¹⁾ P. o. Dr. Schramm a párbajban közönséges gyilkosságot lát. V. ö. *Ein Pevat* stb. Lipsee, 1869. 50 lap. — Ellenben Körössi Sándor figyelembe veszi a szempontokat, melyeknél fogva a párbajt enyhébb büntetéssel kell sújtani. V. ö. *Az amerikai párbaj*, Debreczen, 1878. 21. lap.

„A ki embert szándékosan megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg: a szándékos emberölés büntettét követi el.“

A gyilkosságnak lényeges kellékét tehát alanyi tekintetben a megfontolás (*praemeditatio, delibatio*) képezi, vagyis a léleknek azon rendes állapota, midőn a cselekvő alany észbeli reflexió tárgyává tette a cselekvény elkövetése előtt nemcsak a végrehajtásra szolgáló eszközöket, a kivitel módozatait, hanem a szükségképeni vagy esetleges következményeket is mérlegeli, s a tettel kapcsolatos körülmények bármilyen alakulására gondol.

A boszút lihegő gyilkos lesben áll. Az elvonuló áldozat megsemmisítésének rémes gondolata villan át agyán, az ölés után való nemtelen vágy izgatja kedélyét. lelke első sorban ezzel van eltelve. Mérlegeli az akadályok nagyságát, az ellenszegülés veszélyeit, az esélyek sokféleségét, a kilátásba helyezett élethalálharc lefolyását. Számítja a tűnő perceket; dőfésre kész törének biztos irányt ad az eszély, és óvatosság; karjába erőt önt az elfajult akarat. Ez a gyilkos képe!

A szándékos emberölés figyelmét nemlegesen szokták megalapítani. Nem gyilkol, hanem szándékosan öl, ki tettét szándékosan, de *hagyadt megfontolás nélkül* hajtja végre. Tévedés volna tehát azt gondolni, hogy az emberölés büntényében minden meggondolás van kizárva. Az emberölő eszmél e célra s eszközökre, de ezeken túl nem terjeszkedik sőt a jogi következményeket teljesen számításán kívül hagyja.

A tolvaj az éj sötét leple alatt üzi mesterségét. A legalkalmasabb időben megjelen a tett színbelyén, midőn észrevétlenül, bizton véli keresztül vinni tervét. Mialatt a zárat feltöri, a szekrény ajtaját feszíti, lelke csak az értéktárgyakban leli gyönyörét, melyeket elidegenít. Azonban a büntettes nyomában vannak. Ő keresi a szabadulás ösvényét; de ezt elzárja egy fegyveres alak, és őt megadásra szólítja. A tolvaj retteg a törvényes hatalomtól. Böszült haraggal hátrálásra kényszeríti az útjában állót; de ez ellenszegül és megrohanja őt. Még egy eszköz áll rendelkezésére, ő a tett pillanatában megragadja ezt. Felemelve baltáját, leteríti az akadályt, megöli embertársát. Ez a szándékos emberölőnek képe!

E két büntény közötti különbség abban nyilvánul, hogy a gyilkoságnál az eltökélés inkább az ész működésének, a higgadt megfontolásnak eredménye, míg a szándékos emberölésnek oka inkább az elhamarkodott eltökélés, az érzelem impulzus. Közös jegyük pedig az embertárs életének megsemmisítésére irányuló *határozott szándék*.

De épen ez képezi a forduló pontot.

a) Figyelembe veendő, hogy a párbaj két személy szabad akaratából jó létre, vagyis két személy akarategységének következménye. *A párbajban okozott halál tehát a megöltnek előzetes beleegyezésével következett be.*

A párbajvivők kölcsönösen megállapodnak abban, hogy a fenyegető veszélynek magukat kitéve megnyugodnak, bármily kimenetelű is leend a harc.¹⁾

Kétségtelen, hogy itt a felek oly tárgyra vonatkozólag egyeznek meg, melyet az állam egyezkedés tárgyává tenni nem enged.

De habár ilyenmü egyezkedés a törvény előtt jogérvény, nyel nem bírhat, a bíró mégis kénytelen azt számításba venni, midőn a vétség fokát meghatározó körülményeket mérlegeli.

b) E megállapodásnak különleges sajátsága, hogy a megállapodó felek abban veszélynek teszik ki magokat azért, hogy másnézetők szerint nagyobb veszélyt kikerüljenek p. o. kortársaik megvetését, a gyávaság gyanúját, újabb bántalmazásokat, polgári állásuk elvesztését. stb.

Legtöbben most már nem azért vívnak párbajt, hogy ellenfelüket láb alól eltegyék; hanem hogy a közvélemény és a kortársak ítélete előtt meghajolva a jelzett veszélyeket kikerüljék.

Vannak ugyan a társadalomnak oly szörnyetegei, kik a párbajban nem a közvélemény által követelt, és a becsületbeli dolgok elintézésére szolgáló végső eszközt látják; hanem ezt csak ürügyül használják engesztelhetlen bosszújuk kielegítésére, és abban *főcélul tűzik ki gyüölt ellenfelök fizikai megsemmisítését, megölését.*

¹⁾ J. h. 10. lap.

Megengedjük azt is, hogy a nemtelen boszúvágy a párbaj intézményének segélyével megdöböntő vérengzéseket eredményezhet, sőt a gyilkosságok hosszú láncolatát, egyes családok kiirtását okozhatja. Példa erre a *Haber* és *Göler*¹⁾, valamint a von *Gröben* családnak a *Hiller von Gärtringen* nemzetség között a múlt évtizedben folytatott viszálykodás, mely utóbbinak csak *Vilmos* császár közvetlen beavatkozása vetett véget.²⁾

Vannak továbbá *foglalkozásszerű párbajvívők*, kik mintha idejüket másképp nem tudnák tölteni, embervadászatra indul-

¹⁾ Az udvari koteria Karlsruheben elhatározta, hogy *Haber Mórt* erkölesileg tönkre teszi. E cél elérésében legnagyobb tevékenységet fejtettek ki *Göler* és *Sarachaga*. Ezeknek valóban sikerült megnyerniök a tisztikar egy részét *Haber* ellen. Titokban megállapították az időt és helyet, mikor és hol fogják e kiszemelt áldozatot megbecsteleníteni. Erre legalkalmasabbnak találták *Baden-Badent*, hol Európa előkelő világa összegyűl. 1843 u. o. táncvigalmat rendeztek. A körözött aláírási íven *Haber* neve is előfordult. *Göler* főhadnagy botrányos módon követelte e név törlését, mit a rendező bizottság meg is tett. A meggyalázott *Haber* kihívja *Gölert*. A becsületbiróság a lapokban közzé teszi a hírt, „hogy *Göler* ur *Haber* úrral nem vivhat.“ *Werefkin* orosz nemes *Haber* ügyét magáévá teszi, párbajra szólítja *Gölert*. Ez elfogadja a kihívást, *Werefkin* golyója tiz lépésnyi távolságban leteríti *Gölert*. Ez bal kezével befogja vérző sebé, céloz és lelövi az orosz, ki rögtön meghalt. Az irtó háború még itt semnyert véget. *Haber* nem volt erkölesileg tönkretéve. E cél elérése végett szükségesnek tartották fizikai tönkretetését. *Sarachaga* most személyesen hívta ki *Habert*, ki őt a párbajban lelövi. Most léptek elő az esestnek barátjai, kik sorban hívták volna ki *Habert*, ha a badeni nagyherceg a nemtelen civódást be nem tiltja. V. ö. *Dr. Schramm*. Ein Perceat den Duellen. Lipsee. 1869. 20—24. lap. —

²⁾ *Marcziányi György* így írja le ezt: Elöbbinek egyik tábornoktagja az 1870-ik francia-német háboruban vívott orléans-i csata után háváltig megsértetett *Hiller* tábornok által. A háború után v. d. *Gröben* pisztolypárbajt vívott vele s elesett. Ő utána öcsese hívta ki s ő szintén ott hagyta életét a párbaj terén, de átadta pisztolyát unokatestvérének, ki végre boszút állott a rokonán ejtett sértésért s a család kiontott véreért. És akkor előállott egy *Hiller von Gärtringen*, és újból hullott el e két család három tagja a kölesönös boszúszomj áldozataul, míg végre *Vilmos* császár paranesszava véget nem vetett e „lovagias vendettá“-nak. V. ö. *Párbaj és Kiállítás*. Budapest. 1882. 12. lap.

nak: kik rettegetett hősök gyanánt óhajtván szerepelni, a kán is csomót keresve, bármily kérdésben a becsületet tollják előtérbe, hogy a közvélemény által megengedett párbajban vért outhassanak. De ezek bizonyára csak ritka kivételek. Sőt egy *d'Andrieux* lovag, ki 30 éves korában 72 ellenfelét, vagy egy *Mde de Saint Belmont*, ki 400 párbajt vívott, jelenleg már ismeretlen alakok.

A fentebbi esetek kellően világítják meg ugyan a párbaj intézményében az ellenmondást; mert a párbaj indító okai ritkán erkölcsi természetűek; mert szerintiük abban a dac és bosszúvágy mindig kiveszi a maga részét. De mi egyelőre eltekintünk mindezekről, és a *párbajvívók elvi álláspontjára* helyezkedve szemügyre vesszük a becsületpárbajnak *állítólagos* végcélját.

Különben bajos is volna valamely konkrét esetben bebizonyítani az *élet lerontására vagy a megsebesítésre irányuló határozott szándékot*. Ekkor tekintve a párbajszabályok elvi álláspontját nem is lehetne szó párbajról, melynek *végcélja a becsület helyreállítása*; hanem a viadal a *bosszú jellegét* öltetné. *Chatauvillard*¹⁾ gróf szerint pedig aki a párviadalban a *bosszú* szenvedélyének hódol, eltér a modern kor felfogásától, és nem követeli a becsület helyreállítását, hanem *embertársának életét*.

Azonban legtöbb esetben észlelhető a kényszerhelyzet, melybe a fennálló félszeg társadalmi szokás, a közvélemény az illetőt sodorja. Talán volna annyi lelki ereje, hogy a jogtalan támadást békével elviselje, vagy megelégednék azzal, hogy a támadónak vakmerőségét méltó megvetéssel viszonzza. De útjába áll a közvélemény, feléje dörgi ítéletét, hogy gyávának, erkölcsi halottnak fog nyilváníttatni: ha vérrel nem mossa le a szégyenfoltot, gyilkos fegyverrel nem torolja meg a becsutelséget. Visszadöbben a reá rótt feladattól, melyet lelkiismerete bűnnek, esze oktalanságnak itél; de a közvélemény erőszakoskodásával szemben gyenge, tehetetlen. A becsület

¹⁾ Mais ce serait un tort plus grand encore, fût-ce même de la part d'un frère, que de vouloir tirer vengeance de celui qui donne satisfaction ou qui la recoit etc. *Essai sur le duel*. Paris, 1836. 95. lap. —

kérdése foglalkoztatja őt. Lelke előtt nem a halál képe lebeg hanem a veszélyeztetett és félreértett becsület varázsa fejlik ki a maga teljes értékében. Midőn pedig ennek megmentésére vállalkozva az eléje tartott fegyver után nyúl, nem követi meggyőződését, hanem enged a kényszernek.

A támadó felek összecsapnak, foly az elkeseredett harc csattog a kard, vagy egymásra szegzik a halált okozó csöveket. De e rettenetes viadalnak többnyire nem alapindoka és végcélja a vérontás, az ölés. Ők vívnak, habár életük veszélyeztetésével: mert korunk előítélete fogva tartja őket; mert a közvélemény ezt tenni nekik megparancsolá.

E vétséghez — mondja *Schnierer A.*¹⁾ — kétségtelenül szükséges a *gonosz szándék*, de ez legközelebb a bizonytalan kiemenetelű viadalra terjed. Az akarat tovább terjeszkedése valamely meghatározott eredmény előidézésére (p. u. arra, hogy az ellenfél életétől megfosztassék, vagy súlyosan megsebesíttessék stb.) . . . annak beszámításánál súlyosbító körülményt képez.

Ezen kívül a párbajszabályok szelleme is megerősíti következtetésünket. Ha az ölés volna a végcél, bizonyára meg volna engedve a párbajban annyiszor golyót váltani, míg legalább az egyik fél áldozatul nem esik. De a segédek kötelme meghatározni az esetleges golyóváltás számát. Rendszeren csak egyszer, a legsúlyosabb esetekben pedig legfőlebb háromszor töltik a pisztolyokat. Ha pedig a párbajvívők sértetlenek maradtak is, a harcnak feltétlenül véget kell érnie.²⁾

c) A felvett küzdelemben az *önfentartás ösztöne* is sarkalja őket a győzelemre. Nincs élő lény, mely létét nem iparkodnék biztosítani, mely élete megmentésére minden rendelkezésére álló eszközt fel nem karolna, vagy magát ellenállás nélkül megsemmisíttetni hagyná.

A sas a vele küzdő embernek szemét szereti kivájni,

¹⁾ V. ö. A magy. büntető-törvény magyarázata. Budapest, 1880. 414. lap.

²⁾ V. ö. Bolgár, Die Regeln d. Duells. Budap. 1880. 43—44. lap.

hogy őt hareképtelenné tegye. Az önfentartás ösztöne mindig és mindenütt bár a legsajátságosabb, de az illető lény szervezetének megfelelő alakban lép előtérbe. Ez ösztön a természet adománya levén ép ily, sőt nagyobb mérvben nyilvánul az emberben, ki szellemi tényezőinek birtokában az életbiztosító eszközöket annál célszerűbben és eszélyesebben tudja alkalmazni. Ennek hatalma oly nagy, hogy az istentagadók nem átallották ebből leszármaztatni a lélek halhatatlanság után való vágyat, mert az ember természeténél fogva élni akar még halála után is¹⁾.

Ne nyomozzuk most e halálküzdelem hitvány okait, ennek erkölcstelen előzményeit. Őt talán erőszakosan belesodor-ták, élete veszélyben forog, a végveszélyben visszadöbben a közelgő halál fagyos tekintetétől, ő élni akar; habár győzelmét ellenfele hullája felett is kelljen kivívnia.

Végre vannak *egyéb enyhítő körülmények* is, melyekre az életben maradt fél mindig sikerrel hivatkozhatik. A ki ellenfelét megölte, mindig alkalmazhatja a következő érveket: *a)* Lelkem mélyéből kárhoztatom a párbajt, de kényszerítettek erre a körülmények. A párbajvívás miatt megidézett *Várady Gábor* is e szavakkal mentette magát a törvényszék előtt: „nekem csak egy utat lehetett követni: azt a melyre léptem volt.“ *b)* Nem volt szándékom ellenfelemet megölni. Nem is hittem, hogy golyóm ellenfelemet találja. Hisz járatlan vagyok a lövésben. A bekövetkezett halál csak esetlegesség. *c)* Ellenfelem gyakorlott lövő volt, ügyesebb, már többször vívott párbajt; tehát valószínűbbnek látszott az, hogy én fogok áldozatul esni. *d)* A párbaj napirenden van. Előkelő és tiszteletreméltó férfiak, sőt még azok is, kik a törvény őrei gyanánt szerepelnek: választják az elégtételnek e nemét. *e)* Az uralkodó még eddig minden párbajvívónak megkegyelmezett. Ha tehát a törvény engem el is ítél, méltán remélhetem a megkegyelmezést.

Bármily erkölcstelen is az előítélet, mely bizonyos társadalmi osztályokra a párbajnak kényszerkötelmét előírja, a

¹⁾ *Mirabaud* Syst. de la nature. I. k. 13. fejj. 260. lap. —

bíró valamely konkrét esetben mégsem hagyhatja a mondottakat figyelmen kívül, sőt a büntetés meghatározásában számitásba kell azokat vennie.

Ezek előrebocsátása után megérthetjük annak okát, miért foglaltak a büntető törvénykönyvek minden korban külön állást a párbaj büncselekményével szemben? miért követtek mind a párbajban való bűnrészességre, mind a büntetési szabályok meghatározására vonatkozólag más bűnesetektől eltérő eljárást? Igaz ugyan, hogy a párbaj büntényének megítélésében más más szempontokból indultak ki, de az eredmény egy és ugyanaz. A *szász* és *badeni* törvénykönyv a becsületsértést, a *würtembergi*, *hannoveri* és *braunschweigi* a jogtalan önségelyt, az osztrák pedig az élet és testi épség elleni *bűntényt* fogadták el alapul. De sehoh sem éri a közönséges gyilkosság büntetése azt, ki párbajban ellenfelét megölte.

Már *Kant* mondta, hogy a párbajt nem lehet a bűnről való közönséges fogalmak szerint megítélni. *Blackstone*, *Mittermaier*, *Rosshirt*, *Welcker* és egyéb nagy jogtudósok, kik e tárgyról elmélkedtek, hasonlóan elismerik, hogy a párbaj egészen sajátlagos természetű büntény.

A mi büntető törvénykönyvünk is oly *önálló vétségnek* (*delictum sui generis*) tekinti a párbajt, mely nem azonosítható a gyilkossággal, a szándékos emberöléssel és szándékos testi sértésekkel. Külön fejezet alatt tárgyalja, s mérsékeltbb büntetést szab reá, mint emezekre.

A gyilkosság halállal 278. §., a szándékos emberölés 10—15 évig terjedhető fegyházzal 279. §., a testi sértés 5 évig terjedhető börtönnel 303. §. büntettetik.

A ki párviadalban ellenfelét megölte, habár halála nem rögtön következett be 5 évig, aki pedig őt megsebesítette 2—3 évig terjedhető államfogházzal 298. §. büntettetik.

Félreértések kikerülése végett tiltakoznunk kell ama esetleges felfogás ellen, hogy mi a párbaj büntényét kedvezőbb színben akarjuk feltüntetni. Hisz jelen munkánkban főczélul tüztük ki annak ostromtatását.

Mi a párbajt lényegében ép oly jogtalan és az erkölcsi renddel összeütköző cselekménynek bélyegezzük, mint akár a gyilkosságot vagy szándékos emberölést.

Kőrösi S. helyesen mondja, hogy az élet mint az erkölcsi személyiség képviselője elidegeníthetlen és átruházhatlan jog, s arról, ha lemondana, vagy egyébként rendelkezék is az egyed különös akarata, nem mond le és nem engedí azt egyezkedés tárgyává tenni az általános akarat, a törvény; — a „volenti non fit injuria“ (az akarónak nincs sérelmére) féle jogelv, csak a magán és elidegeníthető, de nem a büntetőjog tárgyát képező elidegeníthetlen jogokban lévén érvényesíthető.¹⁾

Senkinek sem áll jogában mást életétől megfosztani, kivéve a jogos önvédelem esetét, melyről a párbajban szó sem lehet. Csak az államnak van joga bűnös alattvalóit bizonyos esetekben halállal büntetni.

Az állam továbbá a jogállapot fentartására van hivatva, kötelessége tehát a jogrendet zavaró egyéni önkényt fékezni. A büntetés a jogállapot elutasíthatatlan ész-követelménye.

Az állam épen ezért köteles büntetni a párbajt is.

De a büntetés mérvszabálya épen a fentebb mondottak alapján alig állapítható meg úgy, hogy a büntetés arányban álljon a bűncselekményből nyilvánuló alanyi gonoszsággal és az előidézett kár nagyságával.

A fentebbi jogi viszonyokra csak azért utaltunk, mert ezek a párbaj bűncselekményében az enyhítő körülményeket világítják meg.

A büntetés szigorának ezen enyhítését indokolják még társadalmi viszonyaink is. Ama meggyökerezett halvélemény, hogy a párbaj a becsület próbaköve, az egyetemesen uralkodó hajlam e nélkülözhetetlennek látszó eszköz alkalmazására, még mindig kényszerítik a törvényhozást, hogy a párbajjal szemben különös álláspontot foglaljon el.

A közvéleményhez alkalmazkodó törvényhozás az enyhébb büntetés alkalmazását függővé teszi a párbaj *szabály-*

¹⁾ l. h. 10 és 11 lap.

szerű befolyásától. Büntetőtörvénykönyviünk 299 §-ban világosan mondja: „Azon párbajvivő, a ki a párviadalnak szokásos vagy kölcsönös egyetértéssel megállapított *szabályait megszegte* és annak következtében ellenfelét megölte: a szándékos emberölés, ha pedig megsebesítette: a súlyos testi sértés büntetése meghatározott büntetéssel büntetendő.“

Sokan tévesen következtetik ebből, hogy a törvényhozás, és így az állam *szentesíti* a párbaj szabályait. De e felfogás szerint az állam önmagával jönne ellenmondásba. Bármiképp fogjuk fel az állam lényegét, el kell ismernünk, hogy ennek első feladata a jogállapot fentartása. Fentebb utaltunk a párbajra, mint jogtalan cselekményre. A joggal nem fér meg a jogtalanság, az államnak nem lehet az utóbbival szövetkezni. De nem ezt tenné-e az állam, ha a párbaj szabályait szentesítené? Hisz akkor e bűncselekménynek létjogot adna.

De eltekintve ettől csak vak elfogultság vádolhatja a törvényhozást ily balgaságról. Miképen szentesíthetné a 299 §-ban a párbaj szabályait, midőn ugyanazt a 293 §-ban vétésnek bélyegezi, s mint ilyenre egy önálló fejezetben büntetéseket szab.

A törvényhozás *nem szentesíti* a párbajszabályokat, hanem csak kényszerűségből elnézéssel van az azok szerint lefolyt párbaj iránt. — Ha a viadal nem folyt le a szokás által megállapított szabályok szerint: a közvélemény, a társadalmi felfogás szerint az nem tekinthető párbajnak, és az abban okozott halál nem leend egyéb gyilkosságnál vagy szándékos emberölésnél. E közvéleménnyel szemben tehetetlen törvényhozás e pontban engedékeny, a fenálló társadalmi viszonyokhoz alkalmazkodó. Voltak idők, midőn a párbajban okozott halált közönséges gyilkosság gyanánt büntették. De ez eljárás nem bizonyult be célszerűnek, mint azt másutt bebizonyítottuk. Véleményünk szerint előbb kell beteg társadalmunknak felépülnie, a közvéleménynek természetes irányt nyernie. Tisztultabb erkölcs-, és jognézeteknek kell áthatniok társadalmi életünket; akkor köszönt be az idő is, melyben a törvényhozás nem leend többé kénytelen elnézéssel lenni e

büntény iránt, hanem kérlelhetetlen szigorúsággal fogja azt üldözhetni.

De míg egyrészt elvben elfogadjuk a törvényhozás ezen engedékenységet, és a fenálló viszonyok méltánylása mellett egyelőre beérjük a párbajra szabott csekély büntetésekkel; addig másrészt a társadalom érdekében joggal követelhetjük, hogy a büntető törvénykönynek idevágó szabványai ne legyenek irott malaszt; hogy e körülvonalozott engedékenység a jogi korlátokat át ne lépje.

IX. FEJEZET.

A b e c s ü l e t.

Ajelen kor gyermekeinek egyik fő jellemvonása, hogy míg egyrészt a szellem tévedésének tekintik az állítólagos vallásszülte előítéleteket, addig másrészt makacsul ragaszkodnak a profán előítéletekhez. Ez eljárás látszik létjogot kölcsönözni a társadalmi életet veszélyeztető szokásoknak és törekvéseknek, kétségtelenül gyengíti az elvek hatályát, szűkebb korlátok közé szorítja a szellem hatalmát.

A párbaj kérdése csalhatatlanul igazolja ezt. Ha csak futólagos pillantást vetünk az évtizedeken keresztül folytatott elmélkedésekre, melyek e kérdés megoldását célozzák, sajátos tünemény köti le figyelmünket. Az írók kevés kivétellel mellőzve e kérdés erkölcsi jelentőségét, mintegy közös kiindulási pontúl fogadják el a tételt: *a párbajnak létjogát tagadni nem lehet, mert e szokás mostanig a becsület próbaköve maradt.*

A párbajnak állítólagos végső célja tehát: a becsület megvédése s a rehabilitatio. A modern felfogás a megbecstelenített egyednek végső eszköz gyanánt oda veti a párbajt.

De a gondolkozó ember nem állapodhatik meg az előítélet kifakadásainál, nem nyugodhatik meg a bizonyításra szoruló pusztá állításban, habár a közvélemény ezt magáévá is tette.

Az igazságszeretet erénye szükségessé teszi az ész követelményeinek kielégítését. Az emberi méltósággal össze nem egyeztethető annak pártolása, a mi az ésszerűtlenségnek látogatásával bír. Az emberi szellem fensége nem tűrheti a szokások fékeit. függetlenie kell magát az uralgó előítéletek befolyása alól.

Tegyük fel e kérdést: lehet-e a párbaj alkalmas eszköz a jelzett cél elérésére, vagyis a becsület megmentésére és megvédésére?

E kérdés megoldásában feltétlenül szükséges megállapítani a becsület fogalmát. Csak ilyképen lehetséges meghatározni az irányt, melyben a becsület sérthető vagy védelmezendő.

* * *

Mi a becsület?

Az ókor a becsületet a bölcsék-, előkelőket, és szabad polgárokat megillető birtoknak tekinté, azt a rabszolgától, a köznapi tömegetől (*profanum vulgus*), a nyers munkával foglalkozóktól megtagadta. A társadalom kiválóbb osztályai tehát egyedáruságot üztek a becsülettel. Ugyanazon tulajdonságnak becsét változtatá az azt birtokoló egyed társadalmi állása.

Ez előítéletnek halvány vonásaira akadunk a középkorban is, midőn bár heves volt a pogány hagyományokat ellen-súlyozó hitösztön, a keresztény eszmék mégis csak fokozatosan és idővel vergődhettek uralomra.

Ez előítéletnek századokon át tartó korszakában a becsületet csak bizonyos körök hozták forgalomba. Míg a közvélemény az ókorban a rabszolgát képtelennek hirdeté a becsület bírására; addig a középkorban a becsületet oly fogalomnak tünteté fel, melynek ismeretére a társadalom alsóbb rétegeinek nincs szükségük. Divat volt azt nevezetesen csak a nemesekkel, illetőleg lovagokkal kapcsolatba hozni. — Ez

annak oka, hogy az angolszász nemesek a nem nemeseket becstelenneknek, a főurak a parasztlázadásokat a becstelének forrongásának nevezték. Egész Közép-Európában századokon keresztül csak a nemesek szerepelnek a becsület őrei gyanánt; e fogalommal mintegy hivatásszerűen csak ők foglalkoztak. A becsület általában véve, mint ereklje származott át a kiváltságos osztályok tünős jövő nemzedékeire, s annak öröklött kincs gyanánt való megőrzése hagyományszerűleg tartatott azok feladatának.

A hűbérrendszer korában a becsület új neme lépett előtérbe. A barbárok megszűntek kizárólagos büszkeségüket a szabadságban keresni, hanem a fejedelmek érdekeiért harcolva iparkodtak ezek hatalma és birtokában részt venni. Így lehetett szert tenni hatalomra s tekintélyre, melyek ellenállhatatlan csáberőt gyakoroltak a german faj önösségére s bírvágyára. Így fejlődött ki különösen a germanoknál az ú. n. *rangbecsület* (Standesehre), mely azonban ép úgy mint az előbbi becsület semmi közös vonást sem tüntet fel akár a görög *τιμή*-vel, akár a római *fama*-val. A görögöknél és rómaiaknál csak az volt becstelén, ki polgári kötelmeiről feledkezett meg, az állam ellen vétett; a *germanoknál ellenben becstelennek nyilvánított az, kinek szabadsága, vagy személyes sértelensége volt* megtámadva p. o. gyalázatos büntetések, ütések, aljas születés által stb. (v. ö. 9. l.)

De itt könnyen ellenvethetné valaki, hogy rangbecsület volt a görögöknél és rómaiaknál is. Ezt nem tagadjuk. De emezeknél a becsületnek e neme (honos, *munus*, *onus publicum*) nem volt egy magasabb személy ajándéka, kegye, mint ama népeknél, hanem az állampolgárság előjoga. A germánoknál e személyes becsület, erőszakos törekvés, rang, cím, és méltóság után, habár az önösség kifolyása volt is, és nem is gyökerezett az erkölcsiség talajában, mégis leghatalmasabb ösztönt nyújtott a külső szokások megőrzésére, a katonai bátorság kifejtésére, melyek a german népeknek úgyszólván egyedüli viszonylagosan becsülendő tulajdonságait képezik. Azonban a különböző népeknél bármily jellegű volt is a becsület, mindig s mindenütt megmérhetetlen befolyást gyakorolt azoknak jellemére, jelen-

tékeny tényező volt ezek társadalmi életében. És ki tagadná, hogy a becsület jelenleg is éltető eleme a modern nyugati világnak?

A klasszikus korban az állami élet, a polgári erény volt a becsület szabályozója, s némileg ez alkotta meg annak erkölcsi jellegét. A modern értelemben vett becsület a változó közvélemény befolyása alatt állván, nélkülöz minden erkölcsi alapot.

A becsület erényének egyetemesítése, a tan, mely azt az emberiség közös birtokává avatta: a kereszténység vívmánya. Századok folytak le, míg a kereszténység terjedése s megerősödése folytán mélyebb gyökereket verhetett ama meggyőződés: hogy nemcsak egyeseknek, hanem mindenkinek van joga a becsület erényére, képessége annak megszerzésére.

* * *

De vizsgáljuk tüzetesebben, *mi a becsület?*

Korunk gondolkodásmódja talán sehol sem árult el oly meglepő felületességet, oly dacos elfogultságot, mint épen e kérdésben! Divatba jött a külsőségekben való megnyugvás, a közöny a dolgok lényege iránt, és az így megalkotott fogalomzavarban elmosódott a szavak eredeti értelménye is. A becsületről támadt ferde nézetek társadalmunk minden rétegében meghonosodván elhomályosíták az erkölcsiség eszméjét, a balgaságot az okosságnak, a felvert képzelmet a felvilágosodottságnak, a felizgatott szenvedélyeket az erénynek mezébe öltöztették, és így társadalmi bajainkat szaporították. A közhatalmú történelem alig utalhatna erényre, melynek nevében több visszaélést, bünt, és botrányt követtek volna el, mint a becsület nevében.

A becsület iránt való lázas féltékenység erős villanyfolyam gyanánt hatja át a köz-, és magánéletet.

A becsület eszméje képezi a tettek rúgóját a felsőbb körökben, a paloták fényes termeiben, sőt a nyomorultak viskóiban, az alsóbb rétegek tivornyázó helyein is. Mindenütt küzdés, és rajongás a becsület után, de legtöbb esetben öröklött előítéletek és meggyökeresedett balnézetek befolyása alatt.

Pillanatnyi felhevülés okozta szóváltásban, az ingerült kedély kitöréseiben a becsület szerepel.

E merész játékra, az emberi méltóságot emelő erénynek e profanálására kényszerítettnek érzi magát a becsületes és feljogosítottnak a becstelen. Elaljasodott szájhősöknek, politikai kameleonoknak, társad. forradalmároknak fen van tartva a lehetőség, hogy a viszonyokhoz ügyesen alkalmazkodva a becsület nevében, a becstelenség fegyverével megsemmisítsék ártatlan és szeplőtelen áldozataikat.

Othryades csekélység miatt szégyelvén magát Spartába visszatérni, *Thyreas* mellett véget vet életének.¹⁾ *Dioxipp* megöli magát, mert gyanúsítják, hogy az eltűnt serleget elorozta.²⁾ Mi most már mosolygunk az ily balgaságok felett; de a korunkban feltűnedező, hasonlóan nevetséges tüneményeken már meg sem ütközünk. A fizetés-képtelenné vált kereskedő föbe lövi magát; mert ezt a becsület kívánja. A megszegyvenített katona kardjába dől, mert már becsülettel meg nem élhet. A hordár párbajra hívja a szivarboltban az ifjú urat; mert ez kicsinylőleg bánt el vele s így becsületét sérté. A tanuló méreghez folyamodik, hogy becsületét megmentse társai előtt; mert ezek azt fogták reá, hogy félvén a párbaj kimenetelétől, ennek megakadályozására nagybátyját felkérte. Kéjháztulajdonosok becsületbeli pert indítanak a törvényszéknél stb.

Mennyi félreértés, és baj fogamzik meg a céltalanság ezen változásaiiban! Mennyi idő, munka megy veszendőbe ilyen hiú erőmegfeszítésekben; mily jogbitorlások, és undok bűnök követtetnek el az erkölcsi álpáthosz állapotában a becsület nevében?

Hányan tudnának számot adni önmaguknak, az ész sürgető szavának azért, hogy hitvány célok szolgálatában a megméltelyezett közvéleménynek mindenüket feláldozák? hogy a becsületről ápolt ferde fogalom birtokában oly tévedésekért szállván síkra, melyeket a közvélemény az igazság magaslatára emelt,

¹⁾ *Herodot.* I. c. 82. p. 41. —

²⁾ *Curtius.* IX. c. 8. p. 759. —

a végső határokig engedték magukat ragadtatni, míg végre a romlás örvényébe sülyedtek?

Vajjon miben, és hol keresendő a becsület, melynek becsét ki-ki saját egyéni felfogása szerint mérlegeli s értelmezi? Bizonyára nem ott, hol annak székhelyét sokan balhiedelmükben feltalálhatni vélik.

Fentebb hangsúlyoztuk, hogy divatba jött a külsőségekben való megnyugvás. Az embereknek e hajlamában keresendő ama tévedésnek oka is, mely a becsület fogalmának meghatározásában oly egyetemes jelleget öltött.

Az empiriai irány, mely a bölcsészet terén a gondolkodásnak, és szellemi haladásnak oly hatalmas gátakat emelt, e szempontból is megboszúlta magát. Ez irány rendszeres követése folytán vert mélyebb, és mélyebb gyökeret ama balvélemény: hogy a becsület az emberi természet külső s esetékes tulajdonságai közé számítandó.

A külsőségnek túlbecsülése tehát, vagyis inkább az esetékes jellegekkel való kizárólagos foglalkozás vezette a közvéleményt a becsületről ápolt ferde vélemény elfogadására. De az oknyomozó ész a külső tüneményeknél meg nem állapodhatik, mert ezeket csak ösvényeknek tekinti, melyeken a dolgok lényegébe hatolhat. Behatóbban elmélkedvén tárgyunkról csakhamar jutunk ama meggyőződésre, hogy a becsület az emberi természettel egybe van forrva, ennek lényegéből folyik. A becsület tehát nem lehet föltételezve idegen vérmérséktől, mások önkényétől szóval a külbefolyásoktól; hanem az valami állandó, maradandó, az emberi természethez tartozó.

A becsület nem egyéb, mint az egyednek erkölcsi értéke. Aki ezt nélkülözi, illetőleg erkölcsileg elfajult, becsületesnek látszhatik, de magában véve nem lehet becsületes.

Azonban az ember, mint társadalmi lény viszonyban áll embertársaival; mint ilyen az emberek körére, társaságára van utalva. E viszonynál fogva természetesen arra törekszik, hogy benső erkölcsi értéke külsőleg is nyerjen kifejezést, mások tudomására jusson, és ezek által elismertessék. A becsület ezen feltét alatt válik azzá a gyakorlati életben, tekintve a szónak

közönséges értelményét. És ez a forduló pont, melynek különböző oldalról való felfogása a vélemények eltérését okozza.

Két tényezővel kell itt foglalkoznunk: az egyed erkölcsi értékével, és a kortársak elismerésével. Az első *belső*, az egyed természetének kiegészítő része, szellemiségének attribútuma, tehát lényeges. A második *külső*, az egyedi felfogások és divó szokásoktól, az előítéletektől függő, tehát esetékes. Ez ellentétes jellegek feltüntetése felette fontos a becsület fogalmának értelmezésében; mert ez indokolt megkülönböztetésből önkényt következik, hogy az egyed erkölcsi értéke elkülönítve s függetlenül állhat fen a kortársak elismerésétől is. Ez elismerés nem hozza létre az erkölcsi értéket, hanem ezt csak igazolja mint meglevőt, az egyed belvilágából kiemeli, napfényre hozza, mint a bányász a föld mélyében rejlő kincset. — Igazi, álszinüségtől ment becsület csak akkor tűnhetik fel ilyennek a kortársak előtt, ha annak alapját a *valódi* erkölcsi érték képezi. E két tényezőnek egymáshoz való viszonya szerint a valódi becsület tehát szükségképen fel van tételezve az erkölcsi értéktől. A kortársak véleménye nem módosíthatja azt.

Ebből pedig önkényt következik, hogy a kortársak elismerése a külső becsület, csak akkor képezheti az egyednek megbecsülhetetlen javát, ha amaz saját erkölcsi értékének talajában gyökerezik, vagyis ha a *külső* esetékes és a *belső* lényeges becsület között teljes összhang uralkodik.

De ki nyújthatna erre vonatkozólag kivétel nélkül mindenkit megnyugtató biztosítékot? A látszat után indulók sokasága csalódásoknak alávetett ítélőképességével soha sem emelkedik az emberi méltóságnak annyira megfelelő álláspontra, mert az elferdítés és túlbecsülésre, a makaesség és elfogultságra való hajlamánál fogva a viszonyok félreértésének, a tévedések ezernyi csábjának hódol. A szem nem mindig hű tükre a léleknek; a nyelv nem mindig őszinte tolmácsa a gondolatnak; a cselekedetek nem mindig biztos jelei az egyed erkölcsi valójának. Az érzéki tüneményekről a szellemi világba emelkedő ember, következtető tehetségével nem juthat mindig a valóság felismerésére. A lélek titkainak körébe nem

hatolhatunk, a felettük lebegő fátyolt fel nem lebbenthetjük, Véges lényünk természete, szellemiségünk korlátoltsága tehát reá süti a külső becsületre az esetéesség bélyegét. Ha a kortársak ítélete csallhatatlan volna, akkor a külső becsület is szükségképeni, feltétlen becsü lehetne.

A párbaj emélfögyva nem is lehet a szorosán vett becsületnek, hanem csak a külső becsületnek próbaköve; nem is lehet alkalmas eszköz a valódi becsület feltüntetésére, mert csak a kortársak követelményeit elégíti ki.

De épen az a bajok kútforrása, hogy a közvélemény a a lényegét feláldozza az esetékesnek, az eszmény magaslatára emelve a külső becsületet, számításán kívül hagyja a belső becsületet. Az egyed erkölcsi méltósága épen ezért meg van fosztva dicsfényétől. E kimondhatatlan veszteséget társadalmi életünkben pótolni vélik a külső becsület csillámjával. Végcél-nak, bálvány-nak, állították fel a kortársak tiszteletét, melynek imádásában sokan oktalanul elvérzenek, sokan jogtalanul diadalt aratnak. E bálvány-nak szeszélyes kegye szaporítja a parvenük seregét, sodorja az elnyomottakat a megsemmisülés örvényébe, és szervez orgiákat az erény romjai felett.

Talán elfogultság, elkeseredettség, vagy világfájdalom esalja e szavakat ajkainkra? Egy futó pillantás társadalmi életünkre eléggé fogja indokolni bizalmatlanságunkat, melyet e bálvány iránt táplálunk. Férfiak, kik az istentagadás mintaképei gyanánt tündökölnék, és szilaj kedvtelésükben mindent beszennyeznek, mit az emberi nyelv szentnek nevez; kik az anyag imádásában, a kéjelgés kábító móróban keresik végcéljukat; kik pokoli szarkasmusuk nyilával sebzik meg az erényt; kik az erkölcstelenség legalsóbb fokára sülyedve gúnykacajjal hirdetik a teremtés remekének, és az állatnak közös eredetét: a becstelenség veszélye ellen védve vannak. Férfiak, kikre vagyunuktól megfosztott családok átkot szór-nak; kiknek nevét elcsábított szüzek öngyilkossága bemocskolta; kik ölé mérget lehelnek ki magok körül; kiknek nyomában halad a romlás szelleme: még mindig mint becsületesek szerepelhet-nek a társadalmi életben. E botránnyok és sötét bűnök hosszú láncolatán fen nem akadnak a feledékeny kortársak,

és a társadalom ez undok alakjai tiszteletben állanak. Egyesek tiltakozása nem lel visszhangra.

De vegyük vizsgálat alá e kérdést más szempontból. Midőn mi európaiak a chinaiak szokásait tanulmányozzuk, alig fojthatjuk el meglepetésünket, szánakozó mosolyunkat a balgaságok, és ferdeségek sokasága felett, melyeket azok a társadalmi routine és műveltség mezébe öltöztetnek. Csodálkozhatunk-e tehát, ha a külsőségeknek rabszolgailag hódoló chinaiak között eltorzított fogalmak uralkodnak a társadalmi erényekről, sőt a becsületről is?

De mikép fessük annak érzelmeit, ki higgadtan figyeli meg a körünkben elhatalmasodott érzékoséget, mely a fentebb jellemzett u. n. becsületes férfiaknak kiváló sajátosságát képezi? Felette sokan röpke kedélyvel, hideg vérrel gyakorolják a becselenség különböző neveit, a becsület nevében érthetetlen izgatottsággal, féktelen türelmetlenséggel utasítják vissza a jókedy enyelgéseit, a tréfa ártatlan játékát, ha abban ellentétet fedeznek fel a divatos bontonnal, vagy a szeszélyalkotta illemszabályokkal. A pohárkocintások között kiejtett könnyelmű, de minden célzatosságtól ment szó, a bizalmas körben megengedhető fesztelenség előttük elégtételt sürgető botrány lehet, mely szerintük a becsületet beszenyezi. Zsarnoki szeszélyük igájába akarják szorítani a társas életet, de lázas türelmetlenséggel fogadják az egyéni szabadság nyilvánulásait. — A hazugság és jogtalanság fegyvereivel, vértől pirosuló kézzel, pokoli lelkiületükkel a becsület örének tisztjét magukhoz ragadják, de mások ártatlan szólamaikat, vagy elnézésre méltó botlásait a becsület támadásának bélyegezik. Egy önkénytelen mosoly, melyben gúnyt sejtének, egy szokatlan tekintet, melynek jelentőséget tulajdonítanak, egy céltalan taglejtés, melynek félreértének, egy meggondolatlan szó, melynek jelentményét felcsigázzák: elégséges indokok rájuk nézve, hogy azokért elégtételt követeljenek, a rokoni, baráti kötelékeket széttépvé véres drámákat szervezzenek.

Nézd őket, a becsületükre féltékenyeket, mily aljas lelkiük; az erény példányképeit, mennyire sülyednek; a becsületnegélyzőket, kik oly távol állnak ettől, mint a nap a föld

től! És add meg a választ, miért részesíti őket a közvélemény, a kortársak zöme tiszteletben?

A válasz nem nehéz! Ők becsületesek, mert a becsület közönséges értelemben véve nem egyéb az emberi képzelődés szüleményénél, mely a korszellem, s a hanyatló társ. élet bélyegét hordja magán. Mint ilyen pedig függ az emberek előítéletétől az uralkodó divat és szokástól; tehát változékony. A történelem tanúsága szerint egy és ugyanazon dologban különböző népek különböző időkben majd becsületeseséget, majd becstelenséget észleltek. Az ókor felfogása szerint a kézinunka, megbecstelenti az embert, az újkor ennek ellenkezőjét hirdeti. *Kató* jellemét az egyik történetíró éjig magasztatja, a másik kicsinylőleg festi azt. *Seneka* lelkesedve írja, hogy *Jupiter* a földön legnagyobb élvezetét abban leli, ha *Kátóra* tekint¹⁾. *Horatius* dalaival tiszteli meg őt, mert halálával *Caesar* felett diadalmaskodott.²⁾ *I. Napoleon* a hideg fontolgatás pillanatában *Kató* végső tettét a stoikus tévedésének, élete szennyfoltjának tekintette.³⁾

Az elvek és vélemények változnak mint az időjárás. mi nek oka az emberek ingatag természetében rejlik. Az emberi tökélynek, az egyed erkölcsi becsének nincs biztos mértéke. Idő, helyi viszonyok, nemzetiség, műveltség, vérmérsék oly feltételek, melyek az embernek nemcsak kedélyére, hanem gondolkodásmódjára is vannak befolyással.

Így állapotodhatunk meg a bevezető sorokban mondottaknál, hogy az általában vett becsület mindig viszonylagos. De mi következik ebből? Talán az, hogy a külső becsület iránt közönyt ápoljunk, vagy azt egyéni törekvéseinkből teljesen kizárjuk? Távrolról sem, mert ezzel ismét más szélsőségbe csapnánk át. Mi épen úgy kárhozzatjuk a külső becsület túlbecsülését, mint ennek megvetését vagy kicsinylését. A javak észszerű osztályozásában a külső becsület jelentőségét és becsét nem szabad sem felcsigáznunk, sem lerontanunk, hanem kell, hogy

¹⁾ Ep. XXIV. et CV. De tranquill. vitae. o. 14.

²⁾ Lib. I. Carm. XII. — et Lib. II. Carm. I.

³⁾ Cantu i. h. V. k. 226. lap. —

azt a *belső* becsületnek alárendeljük. Ismétlések kikerülése végett a már fejtegetett indokokra utalunk, melyek eljárásunkat eléggé igazolhatják. A mondottak kiegészítésére azonban még egy szempontra szükséges kiterjeszkednünk.

Az ember társas lény, és mint ilyen, nem lehet érzéketlen a társas élet viszonyai iránt. Az emberek összeségének természetes végcélja van, melynek a szabad akarat befolyása alatt kell valósúlnia. Az egyedeknek hivatása abban áll, hogy nem a társaság öléből kizárva, külön magukra hagyatva, hanem egymást kölcsönösen támogatva haladhassanak a cél felé. Társas élet nélkül ábránd volna testi, szellemi, erkölcsi tökélyesedésünk, és haladásunk. Ki tarthatná lehetségesnek az emberi nem fennmaradását a társaságra való ösztön kielégítése nélkül? Kételyek e szempontból csak akkor merülhettek fel, midőn *Hobbes* és *Rousseau* tévtanaikkal forradalmat szerveztek a társadalom ellen.

A fölébredt öntudattal szövetkezik a törekvés arra is, hogy a társas élet határai között létjogot nyerve, annak kiegészítő részeivé, hasznos tagjaivá legyünk.

A társas életre való ösztön kimondhatatlan befolyást gyakorol az ember egész valójára. Rövid pillantás az emberi lélek magasztos világába megérteti velünk, hogy a társas élet hiánya tehetségeink céltalanságát, a teremtő hatalom tervtelenségét bizonyítaná. A klasszikus kor egyik kimagasló szelleme joggal mondható: „mi természetünknel fogva törekedünk mennél többet használni, nemcsak magunknak, hanem másoknak is.“¹⁾ De minek lett volna belénk oltva e hajlam, mily rendeltetésök volna a lelkünkben rejlő tehetségeknek, ha mi csak magunkra hagyatva maradtunk, és az ős állapotból ki nem emelkedtünk volna? Mikép igazolhatnók emberi méltóságunkat, ha szellemi javainkat öntudatlanul birtokolnók? Mikép koronázhatnók tetteinket erkölcsi becsesél, ha embertársaink köréből kizárva kizárólagosan az anyagiak határai közé volnánk szorítva? Ha a társas élet természetünknek követelménye, ki adja meg okát a heves váagnak, mely mások szeretete s tiszt-

¹⁾ Cicero, de fin. III, 20,

teletének kiérdeklésére ösztönöz? Mit jelent akkor a benső gyönyör, a boldogító megnyugvás, melyet szenvedésünknak vagy örömeinknek másokkal való közlése szerez?

Semmi sem éleszti annyira az életkedvet; semmi sem nyújt oly tápot a vágyaknak és törekvéseknek, mint mások kedvező véleménye. Viszont semmi sem lohasztja annyira az egyén buzgalmát, életrevalóságát; semmi sem növeli benne annyira a kislelküiséget, mint a félelem, hogy azt elveszíti, vagy az ennek vesztesége feletti keserv.

Ebből magyarázható az emberek mohó vágya, lankadhatatlan törekvése mások tisztelete után, a gyengéd érzelem, a fogékony kedély a becsület után, mely még a teljesen meg nem romlottakban is él.

Azért teszi a keresztény erkölcsan kötelességünké jó hírnevünk megóvását. Hisz ez tetteink, gondolataink és érzelmeink egyik nemesítő eleme. De másrészt óva int az elfogultság és tulkapások veszélyeire; mert a külső becsület túlbecsülése okvetlenül összeütközésbe hozza az egyedet a belső, hivatalos és polgári becsülettel. Szükségesnek tartjuk e fogalmak megvilágítását, mert a gyakorlati életben ezeket nemcsak összezavarják, de helytelenül is szokták felfogni. A külső és belső becsület fogalmát már megállapítottuk; most még röviden kell jelezniük: mit értünk a másik kettő alatt, és mily viszonyban állanak ezek egymáshoz?

Mi a *hivatalos* becsület? Bárkinek van joga igényt táplálni mások tiszteletére azon kötelmek hű teljesítése alapján, melyeket az általa elfoglalt állás és rang reá ró. A *pap* hivatása és kötelme az általa kihirdetett, elméletileg tárgyalt hitigazságoknak és erkölcsi eszméknek gyakorlatilag is érvényt szerezni. Ennek folytán pedig igényt tarthat arra, hogy őt mint papot tiszteljék. A *katoná* hivatása a bátorság érényéért lelkesülve annak mintaképe gyanánt tündökölni. Neki bátornak kell lennie nemcsak szóval, hanem tettel is. Ennek alapján pedig igényt tarthat arra, hogy őt mint katonát tiszteljék. A *bíró*nak kötelme visszautasítani a megvesztegetők kísérleteit, szigorúan ragaszkodni a jogelvekhez, és az ítélet kimondásában állandó következetességgel diadalra juttatni az

igazságot. Ha mindezek jelzett kötelmeiknek lelkiismeretesen megfelelnek, hivatalukban becsületesen járnak el, azaz hivatalos becsülettel dicsekszenek.

De a túlérzékenység a külső becsület iránt a nevezett társadalmi állások bármelyikében azon álláspontra szoríthatja az egyedet, hol a hivatalos és külső becsület között összhangzatot teremteni nem képes. Ha a pap kortársainak félszeg gondolkodásmódjához alkalmazkodva, ezek tetszését keresve a megméltelyezett korszellem szolgálatába lép: hivatalos becsületével ellentétbe helyezkedik, és csak ennek feláldozásával mentheti meg külső becsületét. Ez esetben e kettőnek összeegyeztetése lehetetlen, mert az egyik kizárja a másikat.

Képzeltetők végre oly viszonyok is, melyek között el-
tompúl a legszigorúbb *bíró*nak érzéke a jog és igazság iránt, bár ezek érdekében évtizedeken át megőrizte következetességét a zöld asztalnál. A gyakorlati élet őt is belesodorhatja a kényszerhelyzetbe, midőn választania kell a törvény tisztelése és a kortársak megvetése között. Ha külső becsületét akarja megőrizni, sikertelenül fog hivatkozni a törvényre, hivatalos becsületére. Előtte áll a becsület állítólagos próbaköve a párbaj. A kortársak kérlelhetlen szigorral utalnak arra, s neki nem szabad ettől visszarettennie. A divó szokás erős kőfal gyanánt emelkedik az elmélet és gyakorlati élet, a külső és hivatalos becsület közé. Legtöbben gyengék azzal szemben, és kortársaik kedvéért megtagadják a törvény iránti tiszteletet. Igaz ugyan, hogy ők csak kényszerüsből alkalmazzák a rosszul értelmezett becsület megvédésére a fegyvert, melyet a közvélemény kezükbe szorított; de ez nem szolgálhat segítségükre.

Végre fel kell tennünk e kérdést, mi a *polgári* becsület?

Az embernek társas életre való hivatottsága kétségtelenné teszi, hogy másokkal szemben teljesítendő kötelmei is vannak, melyek a társas viszonyok sokfélesége szerint változásnak vannak alávetve. Vannak azonban egyetemes érvényű kötelmek, melyek kötelező ereje a társadalom minden tagjára kiterjed, és mi itt csak ezekre lehetünk tekintettel.

Ha embertársainkhoz füző természeti helyzetünket tekintjük, mindenekelőtt a jogkötelem tudata emelkedik felszínre. A társadalmi életben mindenkinek vannak jogai, melyek gyakorlása s élvezése azonban mások jogai által van korlátozva. Mindenkinek tehát csak saját jogkörében szabad mozognia anélkül, hogy önkényüleg idegen jogkörbe csapna át. A jogérzületnek ilyenemü következetes megőrzése alkotja a társas együttlét, a polgári élet alaptényezőjét; ennek félrelökése ellenben megzavarná a társadalmi összhangzatot. Az állam pedig törvényalkotásának keretébe fogadva és tekintélyével szentesítve e jogkötelmeket, egyszersmind örködik a polgári becsület felett. A *polgári becsületet* tehát az állam biztosítja bárkinek ama feltevással, hogy mások jogait tiszteletben fogja tartani, hogy a jog- és igazság útjáról le nem térve soha sem fog törvénytelen eszközökhöz nyúlni.

Ebből követhetjük az is; hogy a polgári becsület nem lehet kitéve az egyéni szeszélyeknek, sem mások ingatag véleményének, hanem kizárólagosan az állam tekintélyének van alárendelve. A polgári becsületet csak törvényes úton lehet valakitől elvonni, vagy azt kisebbíteni.

Míg tehát a *belső becsület* az egyed erkölcsisége által, illetőleg beszámítás alá eső tettei által szabályoztatik; míg a *polgári becsület* a törvény és a jogelvek által van feltételezve: addig a külső becsület mások jóakaratótól, sőt szeszélyétől és elfogúltságától függ.

Mint hogy pedig az emberek igazság- és jogszeretete nem bír biztos alappal, sőt a szokások, előítéletek és egyéb tényezők befolyása alatt esélyeknek van kitéve; kétségtelen az is, hogy a *külső becsület* nem lehet a *belső becsületnek* megbízható mértéke. Az utóbbi az erkölcsiség eszméjétől elkülönítve nem képzelhető, míg az előbbi megszerzésére nagyon alkalmas eszköz lehet az erőszak is. Emez csak a valódi értelemben vett becsületeseknek birtoka; míg amarra szert tehetnek aljas egyének is, midőn a kor izléséhez vagy a divó szokáshoz alkalmazkodnak.

Utóbbi időben sokat beszéltek a *katonai becsületről* (Militarische Ehre), mely több volna a többi polgárok becsületénél. A polgári és a közös hadsereg tisztjei között lefolyt surlódások felette gyűlöletes színben tüntették fel az ily értelemben vett katonai becsületet. És méltán, mert ily becsületnek nem lehetne létjoga társadalmunkban. Nézetünk szerint a katonai becsület sem lehet egyéb, mint hivatalos, vagy rangbecsület. A katona is csak oly ember lévén mint bármelyik polgár, becsülete sem lehet más. Azért határozottan kárhozzatjuk azt, hogy a katonaság külön-külön becsületkódex-, és külön törvénykezéssel bír. Eltekintve attól, hogy mily ellentétben áll a katonaság a polgári törvényekkel, és így a büntető törvénynyel, elítéljük az önérzet extravagalását, melyet a tisztikar saját becsületének megvédésében bizonyos esetekben elárul.

Leginkább a katonaság oka annak, hogy a párbaj oly mély gyökereket vert társadalmi életünkben. A katonának elvileg meg van parancsolva a párbaj. Egy példa kelően igazolja ezt. Az Egyetértés f. é. márc. 6-iki számában olvassuk: „*Ernusz*t ugyanis tartalékos hadnagy, valamiért összekoccan *Bárdossyval*. Lesz kihívás, de azután békés uton elintézik. A tiszti kar neszét veszi s belekényszeríti a fiatal embert a párbajba, kényszeríti, hogy összetütközésbe jöjjön az igazságszolgáltatással. Tanukképen *b. Gehring* és *Gruber* dragonyos századosok is működvén, bevallották, hogy bizony a *kőszegi tisztkar* ugynevezett „parancsoló tanácsot“ *menesztett E.-hez, hogy megverekedjék, mert máskülönb tiszti rangjától megfosztatik*. Fejtegette még tovább *Gruber* százados, hogy a katona, ha becsületében megtámadtatik, csak párbajjal állíthatja azt helyre, de hozzátette, hogy sem a közlegény, sem az altiszt nem párbajképes, tehát az őrmester becsülete nem párbajjal, hanem bíróság útján, de már a hadnagy becsülete, nem bíróság, hanem csak párbaj útján állítható helyre.“

A katonai párbajtilalmak semmi jelentőséggel sem bírnak. Ha a katona párbajt vív, és a lovagiasság szabályait megőrizte, katonai felfogás szerint csak kötelességét teljesítette; ha pedig lovagias uton nem intézi el becsületbeli ügyét, egy-

szerűen megfosztatik tiszti rangjától. Ha a párbajvívó katona megsebesül, segélyére sietnek kartársai, védszárnyai alá fogadják magasabb rangu előljárói, s ha sebe folytán szolgálatképtelenné lesz, jól kigondolt ürügy alatt nyugdíjazzák. Van tudomásunk egy tisztről, ki párbajban karját veszítvén jelentést tett, hogy vadászat alkalmával érte őt e szerencsétlenség. A párbaj nyilvános titok volt, és ő mégis elnyerte nyugdíját.

Schopenhauer az ú. n. katonai becsület túlesigázásának okát a tisztek csekély fizetésében észleli. Ezt magáévá teszi *Dr. Schramm*¹⁾ is, kinek érvelését minden megjegyzés nélkül közzöljük a következő kivonatban. Mindenekelőtt hivatkozik egy ostrák hadnagyra, ki 1868-ban Bécsben főbe lőtte magát mert cifra nyomorúságban az éhhalál veszélyének volt kitéve. Szerinte az alsóbb tiszteknek havi fizetésükből felette csekély pénzösszeg marad életfentartásukra, ha a szokásos levonások (zene, könyvtár, segélyalap, különböző ünnepélyek, a felsőbbek számára kiállítandó díszalbumok stb. stb.) eszközöltetnek, és esetlegesen még hitelezők által is zaklattatnak. Az állam nem díjazhatja kellően a tiszteket, azért nyújt nekik mintegy kárpótlást a becsület által, melyet egyenruha, rendjelek és címek képviselnek. Hogy a katonai szolgálat ezen eszményi díjazásának kellő értéke fel legyen tüntetve, szükséges az is, hogy a becsületézés minden gondolható módon ápoltsék, sőt túlesigáztassék. Miután pedig erre a polgári becsület elégtelen, már csak azért is, mert ezt mindenkivel meg kell osztani, igénybe vétetik a *lovagias becsület*. Míg a polgári becsület abban áll, hogy mások bizalmára és tiszteletére méltók vagyunk; addig a lovagias becsületet másoknak abbeli véleménye alkotja, hogy mi félelelmet ébresztünk.²⁾

Mi tisztelettel viseltetünk a katonaság iránt. Volt alkalmunk látni a szenvedések-, nélkülözéseknek és bátorságnak lélekemelő példáit, melyeket vitéz hadfiaink a legutóbbi háború alatt is az utókor számára megörökítettek. Elismerjük a katonai hivatás fenségét, az azzal kapcsolatos önfeláldozások,

1) V. ö. Ein Pereat den Duellen. Lipsce. 1869. 11—12. lap.

2) Ugyanott.

és terhek nagyságát. De másrészt kijelentjük, hogy mindezek dacára sem helyezzük a *katonai becsületet* ellentétbe a polgári becsülettel, vagy a fölé. A polgár épúgy mint a katoná megérdemli a kortársak tisztelését, becsületének elismerését, ha hivatásának megfelel, kötelemait teljesíti, jellemét megőrizi. A katonai becsület megvédésére épen azért felesleges oly eszköz alkalmazása, sőt kérkedő monopolizálása, mely által a katonai állás, mint privilegiált állás, a katonai becsület, mint privilegiált becsület a polgári állás és becsület értékét elhomályosíthatná.

* * *

Fejezzük be a becsületről folytatott elmélkedésünket. A közvélemény a mondottak folytán gyakran dilemmába sodorja az egyedet, kinek az életviszonyok zsarnoki hatalma alatt választania kell a külső és belső becsület, a kortársak megvetése vagy a törvény tisztelése között.

Ki tagadhatná pedig azt, hogy e két ítélőszék között gyakran áthidalhatlan ür támad, éles ellentét fejlődik ki. Ha pedig valamely adott esetben a közvélemény és törvény egymással ellenmondásban áll, akkor az egyik becsületet csak a másiknak rovására lehet megmenteni,

Ily esetben pedig a kényszerhelyzetbe jutottak rendszeren két eshetőséggel állanak szemben. Vagy reménylhetik azt, hogy a törvény szigorát kikerülik vagy nem. Első esetben habozás nélkül sietnek eleget tenni a tévútra vezetett *közvéleménynek*; vagy utóbbi esetben többnyire polgári becsületüket áldozatul dobják a külső becsületnek. És e körülmény világítja meg társadalmi problémáink egyik leghatalmasabbikát.

X. FEJEZET.

A b á t o r s á g.

A lovagkor szokásai, s fogalmaiból fenmaradt a vélemény, hogy *bátorság nélkül nem képzelhető becsület* (v. ö. 37. lap. II. pont és 38. lap. III. pont). Főleg korunkban jött divatba a bátorság és becsület erényét egymással kapcsolatban alkalmazni úgy, mintha ezek siami ikerrek volnának; mintha az egyiknek hiánya a másiknak halálát vonná maga után.

Azt mondják, hogy a párbajvivő bátorságának adja jelet, és becsületét igazolja; aki ellenben szükség esetén párbajt nem vív, gyáva s becstelen.

Tehát csak az bátor, ki életet olt, vagy belerohan a halál ölébe? Ha a közöny az élet iránt a bátorság jele volna, akkor legbátrabb volna az öngyilkos, ki az élet veszélyei előtt a néma sírgödörbe visszahúzódik. Vagy talán a bátor hirlapíró, a bátor szónok a bátor hivatalnok képtelen alakok? Aki a fegyverforgatáshoz nem értve, vagy emberszeretetből vért ontani nem akarva vonakodik a fegyveres elégtételt megadni: nem lehet sem bátor, sem becsületes? Vajjon a ha-

mis játékos nem lehet bátor párbajvivő? Ezen érvelés szerint a legnyomorultabb gazembernek csak meg kellene verekednie, hogy becsületét visszanyerje; a hazugság az igazság mezébe öltöznék, mihelyt támogatást nyer a kardvágások vagy pisztolylövések által; ártatlanságotat könnyen igazolhatnád egy új gyilkossággal, ha arról vádolnának, hogy valakit orozva megöltél. Ezen érvelés szerint erény és bűn, becsület és becstelenség, igazság és hazugság, bátorság és gyávaság egyaránt a párbajtól volna függővé téve, s véres küzdelem volna az igazságszolgáltatás székhelye.

De föltéve, bár meg nem engedve, hogy ebben áll a valódi bátorság, egyáltalán nem képzelhető ily bátorság becsület nélkül? és megfordítva a becsület ily bátorság nélkül?

Mi igenlő választ merünk adni! Vannak becsületes emberek, kiket legkevésbé sem lehetne azon értelemben bátraknak mondani; vannak továbbá azon értelemben vett bátor emberek, kiknek becstelensége nem szorul bizonyításra.

Tekints az erényekben megöszült családapára, ki vénségtől reszkető karjaiba zárva gyermekét, veszélyes úton haladva retteg a rablók támadásától, a közelgő léptek hallatára a félelem martalékává lesz, és a bokor rejtekében megvonul. Te nem fogod őt mondhatni bátornak, de vádolhatnád-e ezért becstelenségről?

Nézd a vegyes társaságot, az ott tiündöklő nemes alakot, ki erkölesi fölényével hódít és tiszteletet gerjeszt, de kit a nemtelenül gondolkodó s érzelmű bravó gúnyos tekintetével üldözőbe vesz. A botránytól való félelem visszavonulásra kényszeríti őt. Te bátornak nem fogod őt mondhatni, de fel vagy-e jogosítva arra, hogy őt becstelennek nyilvánítsad?

A zsebmetsző megpillantja az aljas kéjelgőt, amint a menekülő leányra kivetí hálóját. Őt megszállja a jobb érzés és életének veszélyeztetésével meghiusítja a pokoli kísérletet, megmenti a tehetetlen áldozatot. A megbokrosodott lovak tova iramlanak az utcán magukkal ragadva a hintót, melyből a megrémültek segélykiáltásai kihatnak. A tolongó sokaságnak megakad a lélegzete; csak egy szökik előre, megragadja és

megállítja a tajtékozó paripákat. Ki volt-e bátor férfi? A fegyházból kiszabadult váltohamisító.

Nemde a bátorságnak e példáira csak tisztelettel fogsz emlékezni? De e bátor alakok becsületessegéről mily véleményt táplálsz? És most add meg a választ: csak az becsületes, aki a te felfogásod szerint bátor? vannak-e bátor gazemberek?

A bátorság és becsület nem azonos fogalmak, sem azonos erények. A becsületességet oly lelki tulajdonságnak tekintjük, mely az egyednek egész erkölcsi valóját hatja át, ennek egyetemes becsét és jellegét tükrözi vissza, az egyed erkölcsiségét a maga egészében tünteti fel. A bátorság ellenben oly lelki tulajdonság, mely az egyedet csak egyik szép oldaláról világítja meg. A becsületesség általános, a bátorság különleges erény.

A becsületes ember az erények sokféleségét egyesíti önmagában; de nem birtokol minden erényt. A becsületesség fogalmának nem is az utóbbi alkotja lényeges jegyét, hanem csak a lelki készség az erénytelenségek kerülésére. Ha valaki bizonyos erényt nélkülöz, még nem becstelen.

Innen van, hogy ha több becsületes egyedet veszünk vizsgálat alá, mindegyikben találunk külön erényeket, melyek ennek sajátját képezik és a másokban fel nem találhatók.

*   *

Miért mondják bátornak a párbajyívót? mert nem irtózik öldöklő vasát belemártani ellenfelének szívébe; mert fizikai erejének kifejtése által törekedik ellenfelének fizikai megsemmisítésére. Bármiképen iparkodnak is sokan a párbaj eszményi oldalát megvilágítani, mégsem fogják azt tagadhatni, hogy a párbajban a fizikai erő s ügyességnek jutott a főszerep.

De vajjon a bátorság alatt a testi, anyagi erőt kell-e értenünk? Ha ez képezné a bátorság alapját, akkor a vérszopó, ragadozó állatok felülmulnák az ember egyik legszebb jellemvonását; akkor a bátorság a cirkuszokban szereplő akro-

baták kiváltságát képeznék, kik több mázsányi sulyokkal játszanak, sodronyokon táncolnak, behunyt szemmel célba lönek. Nem, a bátorság annál több, fenségesebb tulajdonság; mert ez erkölcsi hatalom, lelki erő, erény.

A bátorság erénye csak ott lép előtérbe, hol a veszélyek leküzdésére irányuló elhatározás, s ennek gyakorlati kivitele oly bajok elviselésével van összekötve, melyektől leginkább szoktunk visszariadni. A bátorság tehát *akarat-erély*, mely a külvilággal folytatott küzdelemben ellenállhatatlanul kivívja a győzelem babérját. Ahol veszély van, ott szerepel a félénkség, vagy bátorság.

A bátorság erénye mérsékli a félelmet, mely miatt azt nem tessék, amit tenni kellene. A bátort ennek folytán még a legnagyobb veszélyek sem kényszeríthetik arra, hogy tegye azt, mit tennie nem kell, és ne tegye azt, a mit tennie kell. Ellenben a félénk a legkisebb veszély nyomása alatt is megteszi azt, a mit tennie nem kellene, és kerüli azt, a mit tennie kellene.

A bátorság mindennek elviselésére ösztönöz, mit az erkölcsi rend megsértése nélkül háttérbe nem szoríthatunk. Bármily cselekedetünk, ha ezzel a közvéleményt bámulásra indítottuk, ha azért számosan elismeréssel is megtiszteltek, nem igazolja bátorságunkat, mihelyt azzal az erkölcsi rendet sértettük. Azért helyesen vélekedik Frayssinous: hogy „az erényes életre bátorság szükséges. Csak ott van helye a gonoszsnak, hol nincs erély a jóra; mi csak akkor vagyunk gonoszak, midőn gyávák vagyunk.“ Az ily értelemben vett bátorság alapfeltételeit képezik a kötelesség, és jogérzet. A földi élet fentartása kötelességünk, és ennek lerontására jogunk nem lévén kétségtelen, hogy a párbajvivő már e szempontból sem mondható bátornak. Az embernek kötelessége életben maradni, mert csak ez életben van fentartva számára a lehetőség, hogy erkölcsiségét megőrizheti, vagy azt elvesztvén megszerezheti. Ez pedig lehetséges még azon esetben is, ha valaki huzamosb időn át az öntökélyesedés ösvényéről letérve az erkölcsi rendet sértő életmódot folytatott, vagy az élet legnyomasztóbb viszontagságai közé jutott. Sőt az

embernek épen az élet terhes pillanataiban van alkalmja erkölcsi erejét legszebb kifejlésnek indítani, a legmagasabb fokra emelni. A bajok néma elviselése, melynek indokát a kötelességérzet képezi, sokkal valódibb hősiességet tanúsít, mint a nyers erőnek véres diadala. „A lelki fájdalom nyugodt elviselésére — mondta *I. Napoleon* — ép oly bátorság kívántatik, mint arra, hogy az ágyúgolyók záporában a kitűzött helyen megmaradjunk.“ Azért mondta már *Aristoteles* is: „annál nagyobb lelki erőre s erkölcsi bátorságra van szükségünk, mennél nagyobb bajokkal kell küzdenünk, és mennél nagyobb veszélyben forgunk.“¹⁾ Majd ismét másutt: „csak elpuhultságról tesz tanúságot, ki a bajokat és fáradalmakat kerüli.“ „Az ilyen nem azért választja a halált mert ez jó; hanem azért, hogy a rossztól szabaduljon.“²⁾

Az embernek nincs joga mást életétől megfosztani. E jog bizonyos esetekben csak az államot illeti (v. ö. 109. lap) Az emberölés erkölcstelen cselekedet. A párviadal azért sem egyeztethető össze az erkölcsi renddel sem, mert abban a küzdő felek egymást megölni törekednek.

A lelki erő abban áll, hogy semmitől se féljünk, ami erkölcsiségünket veszélyeztetí, s nem abban, hogy életünket erőszaknak kitegyük. Aki a veszélyt ok nélkül és öntudatosan keresi, ép oly megvetésre méltó, mint ki a veszélyt kikerüli, melylyel szembeszállni kötelessége. A bátor, *Herder* szerint, sem nem keresi, sem nem kerüli a halált.³⁾ Ne vélje senki, hogy a bajok tehetetlenségre kárhoztatják a bátor lelkület. A bátorság mindent legyőz, mint *Berzsenyi* dalolja:

Merj! a merészség a fene-fátumok
Mozdíthatlan zárait átüti,
S a menybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tanuskodva tör s nyit.

* * *

¹⁾ *Ethic. Nicom. Lib. III. c. 9. tom. I. p. 20. B. —*

²⁾ *Ibid. c. 11. t. I. p. 21. A. —*

³⁾ Er suchte nicht, und floh nicht seinen Tod. „Der Tapfere“ című költemény.

Az előzményekből önkényt következik; hogy a párbajvivő nem halad az arany középúton, hanem a szélsőségekbe esik. Ő *gyáva*, vagy *vakmerő*, de semmi esetre sem *bátor*.

Ő *vakmerő*, mert ok nélkül teszi ki magát veszélynek, mire kötelezve nincs. Ha a párbajvivő célul tűzi ki magának a jogtalanság megtorlását, haladjon a jog ösvényén, folya-
modjék ama eszközökhöz, melyeket a természeti s állami törvények megengednek. De éppen ezek senkinek sem tesszik kötelességévé a párbajvivást, sőt ellenkezőleg ennek kerülését.

A párbajvivő lehet gyáva is. Nemde megdöbbenést szül ez állítás? Bármily párbajvivő szívesen tűri el, ha őt vakmerőnek mondjuk; de felháborodik, ha őt gyávának bélyegezzük. Pedig ismételjük, hogy sokan gyávaságból vívnak párbajt.

Minden erénynek megvan a maga indító oka. Mi a bátorságnak indító oka, mely nélkül az nem is lehetne erény? A kereskedő a bírvágy rabjává lesz. Képzeletében látja ketlennek pazar szönyegeit, és egyéb cikkeit. A remény, hogy rövid idő alatt dúsgazdaggá lehet, heves lüktetésbe hozza ereiben a vért, ő tengerre száll, kiteszi magát a vihar veszélynek, hogy megszerezze a kincseket, melyekkel üzérkedni fog. Vajjon bátornak fogod-e őt nevezni? Nemde a bírvágy szenvedélyére utalva tagadólag fogsz válaszolni! Ellenben nem fogod bátor hősnek elismerni a katonát, ki hazaszeretetből a csaták veszélyeibe rohan?

Azt mondják, elszántság kell arra, hogy valaki kiálljon, megvívjon, ellenfelét megölje, életét kockáztassa. Megengedjük, de ez elszántság nem az akaraterénynek jele, sőt ellenkezőleg a szenvedély erőszakos kitörése, mely az akaratot lebilincseli. A haragra lobbant katona civódó bajtársát leszúrja, de dühének lecsillapodása után iszonyodik tettétől. Neki is elszántságra volt szüksége, hogy e gyilkosságra vetemedjék, de nem mérsékelte volna magát, ha akaratát erélylyel dicsekedett volna? A párbajvivő is a szenvedély hatalma alatt állván, bátor nem lehet; mert a bátor mindig akaratát érvé-

nyesíti s szenvedélyét uralomra jutni nem engedi. A szenvedély elhomályosítja tekintetét, és ő csak a jelennek komor képein csügg. Szükség nélkül rohan a veszély örvényébe, melyet a bátor csak akkor nem kerül, midőn fensőbbrendű erdek úgy kívánja.

A párbaj indító okai csak ritkán erkölcsi természetűek, és melyek azok? Harag, dölly, dac és boszúvágy, melyekhez rendszeren szegődik a *félelem*. Ugy van! Ha a párbajvivő cselekedeteinek hátterében a félelem nem lappangana, alig tenné ki magát a küzdelem veszélyeinek. Ugy van! A félelem szoritja kezébe a gyilkos vasat, a pisztolyt. Ő retteg a kortársak megvetésétől, a mesterkelt közvélemény kárhóztató előítéletétől. A félelem, hogy polgári állását, rangját stb. elveszíti, kényszeríti őt a küzdelem elfogadására, tiltakozó lelkiismeretének elnyomására, a törvény megvetésére. Hányszor volt alkalmunk hallani, hogy a kihivott fél meggyőződésére hivatkozva, majd más ürügyek alatt vonakodott a lovagias elégtételt megadni; de kortársainak sürgetése folytán mégis kinyújtotta reszkető kezét az elébe tett fegyver után.

* * *

Vagy talán a párbajvivő bátorságát, hős lelkületét hirdeti ama körülmény, hogy nem bír szabadulni az előítéletek nyomasztó nyűgétől? A tönkrejutott bankár nem bírván megbarátkozni a gondolattal, hogy mások könyöradományaira van utalva, a gyorsan ható méregben keresi vigaszát. A hűtlenségen rajtakapatott vasuti igazgató elviselhetlennek tartja a szégyent, melyet könnyelműsége vagy rosszakarata okozott, és mellének szegzi a füstölgő csövet. A katonatiszt, ki félelmében a kihívást visszautasította, társainak megvetésében részesül, és az ellenség leveretésére szánt kardnak élet maga ellen fordítja, hogy élete fonalát kettévágja. A kihivott fél a párbajban merényletet észlel ugyan az erkölcs és jogrend, az állam és társadelom ellen, de megadja a lovagias elégtételt; mert irtózik a gondolattól, hogy barátai érzéketlenek maradhatnának szeretetteljes megszólításai iránt. Így lehetne a végtelenségig szaporítani, a gyakorlati életből meritett gyászos példákat, melyeknek egy-egy előítélet szolgál alapul.

A puszták királya, a bátor oroszlán nem törődik a légy röpködésével; míg a gyáva szunyogsereget igénytelen szellő-
lebbenés is forrongásba hozza. A bátor, erős lélek nem hábo-
rodik fel csekélységeken; míg ellenben a gyávát kislelkűt csak-
hamar csüggedésre indítják az élet könnyen legyőzhető viszon-
tagságai. A valódi bátor mellőzi a divó szokást, a gyáva pedig
hajlandóbb elfordulni s véglegesen szakítani a kötelesség és
jog eszméjével, semhogy függetlenítse magát az ingadozó köz-
vélemény vagy más okok befolyásától. Helyes életbölcse-
ségről tesznek tanúságot. *I. Napoleon* szavai: „Túlélni a korona
elvesztését, a kortársak gúnyját, — ez a valódi bátorság.”

* * *

Ha valaki meggyőződésének mindent kész feláldozni,
kétségtelenül szembe száll a kor uralgó előítéleteivel is. De
ez esetben az erély, lelki erő magasabb hatványára van szük-
sége, hogy az élet kétes viszonyaiban férfias következetessé-
géhez hű maradjon.

Egy előkelő nemesnek arcába pöknek, meggyőződésből
nem vív párbajt, hanem *Richelieu* tanácsát követve lemossa ar-
cát. De kortársai kijelentik, hogy a nemesek gyűlésében őt
meg nem tűrik. Sok évi küzdelem után feláldozza meggyő-
ződését a közvéleménynek, mely lehetetlenné teszi számára,
hogy hazájának szolgáljon. Kihívja a nemesek egyikét és el-
esik.

Mit ér az, ha a sértett fél meggyőződésből visszautá-
sítja a kihívást, de tettének következményeit elviselni nem
birja? ha kortársainak gúnyja és megvetése őt boldogtalanná
teszi, a kétségbeesés sötét rémével megküzdeni nem képes és
mély gyötrelmek között szelleme elhomályosodik?

Akkor bekövetkezik az időpont, melyben a megvesztege-
tett ész tanácsát készséggel elfogadja, és a rettegetett halált
*Ciceróval*¹⁾ a szenvedők menedékhelyének tekinti. Míg hasz-
talanul veti szabadulásért esdő szeméit az iszonyú csalódások
mestereire, kik kacagva nehezíték reá a boldogtalanság, fáj-

¹⁾ Tusc. lib. I. c. 49. —

dalom, inség, és megvetés ónsúlyát, addig megtagadva multját, elveit a késedelmező halál felkeresésére indul. Csodálkozhatunk-e a felett, ha e megoldatlan ellentétet az örültség gyászos példái kísérik. Akik így cselekszenek, szánandó áldozatok. Ne dobjunk reájuk követ, habár nem is menthetjük őket. Ők nem annyira aljasak, mint anily zsarnok koruk, melyben élnek. De másrészt fogjuk-e őket mondhatni bátraknak?

Azt beismerik ugyan, hogy az érdem semmit sem veszít belső értékéből a bolondok és gazok sértései folytán; de másrészt nem tartják „a jog és szabadság emberéhez illőnek ama stoikus elméletet,“ mely a szenvedett sértések megtorlását célzó párbajt meg nem engedi.

Beszéljünk őszintén. E példákbl nem annyira az aljasságot kikerülő becsületesség, mint a balsors csapásait elviselni nem tudó gyengeség tűnik ki.

„Hiszen, ha az élet bajainak elviselése könnyebb volna a halálnál, sokkal önzőbb az ember, sokkal nagyobb híve, imádója az epikureismusnak, hogy sem az előbbit nem választaná.“ Midőn a párbajvívó a két baj, élet és halál közül azt választja, mely neki csekélyebbnek tűnik fel, a bátorság hiányát árulja el. „Aki — jegyzi meg *Krug* — életét elviselhetlennek véli, mert legmérvesebb reményei hajótörést szenvedtek, vagy nagy fájdalmakban gyötrődik, vagy a jövő remképeitől fél, annak nincs nagy elszántságra szüksége, hogy életét tönkre tegye.“¹⁾ Méltán zengheté *Martialis* lantja:

„Balsorsban könnyű megvetni az életet; ámde
Az a bátor, a hős, ki nyomorában is él.“

A balsorssal való dacolás képezte a régiek szerint is az istenek legkedvesebb látványát. *Petőfi* a bátornak gyönyörű képét nyújtja, midőn zengi:

„Ha férfi vagy, légy férfi
S ne légy hitvány gyöngé báb,
Mit kény és kedve szerint lök
A sors idébb-odább.

¹⁾ Aretologie i. h. 38, §. I. jegy. 179. lap.

Félénkebb a sors, csak esahol ;
A bátraktól szalad,
Kik szembe szállanak vele . . .
Azért ne hagyd magad.“

Valóban az akaraterély nem csekély fokára van szükségünk, hogy a legterhesebb viszonyokkal is szembe szálljunk. Aki az élet viszontagságaival küzdeni nem akar, az akarata gyengeségét árulja el. Aristides, Regulus, Varro, IX. Lajos épen azért sokkal megragadóbb jellemek, mint Hannibal, Kato, Brutus és mások. Míg az előbbiek az élet nyomorát békével tűrték, és állhatatosságukat rendületlenül megőrizték ; addig az utóbbiak gyáván visszarettek a bajoktól, melyek elviselése valódi dicsőségüket emelhetne volna.

Ezek után méltán kérhetjük, mikép tudják indokolni a párbajt védők állításukat, hogy a párbajvivő erkölcsi bátorságról tesz tanuságot? Adjanak hitelt *Rousseau* szavainak, ki a csüggedőknek példányképül állítja fel az általunk dicsőített alakokat.

XI. FEJEZET.

A párbaj az ész ítélőszéke előtt.

Párbajvívók véleménye szerint a párbaj által a megtörtént becsületsértésért elégtétel adatik, és a megsértett becsület ismét helyre állittatik. (v. ö. 97. lap.) De bármily jelentőséget is kölcsönözzünk a becsület erényének, e cél sehogy sem érhető el.

Igaz ugyanis, mint fentebb láttuk (v. ö. 122. stb. lap.), hogy a helyes önszeretet nem mellőzheti a viszonyt, melyben az egyed a társadalomban a többi egyedekhez áll, sőt az erkölcsi törvény tiltja, hogy közönyösek legyünk becsületünk iránt. Kötelemünk önmagunk iránt másokban jó véleményt, ébreszteni, azt fentartani s ápolni. Azonban a becsület alapja mindig erkölcsi jellegű; azért a rang, osztály, állás stb. maga nem alkothatja a becsületet, mely az erkölcsi becs vagy becsutenség elismerésétől van feltételezve. A külső becsület, melynél fogva embertársaim erkölcsi becsemet elismerik, csak annyiban bírhat fontossággal, amennyiben az ennek következménye. A valódi, benső becsület az, midőn azon elismerés erkölcsi becsém öntudatának kifolyása. Ki az utóbbinak birto-

kában van, és a becsület iránt általában fogékonysággal bíró emberek között él, a külső, vagyis esetékes becsületre is tarthat igényt: ellenkező esetben pedig, ha az állam törvényei sem elégségesek a bántalmak megakadályozására, kell annyi lelki erővel bírnia, hogy a külső becsületről le tudjon mondani. A valódi becsület emeli az egyed erkölcsi becsét, s ki ezzel dicsekszik, nem vágyhatik a rabló, a mérleget hamisító kereskedő, a kéjenc, a jogtíró bíró, a hazugságokhoz folyamodó író, az ártatlannak vérét szomjazó gonosztevő külső becsülete után, kik az erkölcsi erőt, alapot nélkülözik. Mi mindezeket észszerűen becsületvesztetteknek, vagy olyanoknak fogjuk tekinteni, kiknek a valódi becsületről fogalmuk sincsen. Nem fogunk-e tehát csodálkozni, midőn ezek becsületességük felderítőit párbajra szólítják fel, hogy külső becsületüket igazolják? vagy visszaszerezzék? Vagy viszont midőn az ezek által megsértettek szerepelnek mint kihívók, hogy becsületüket megvédjék? Két példa közelebről világítja meg állításunkat. Ki ne ismerné ama hamis kártyás történetét, mondja *Marcidányi*,¹⁾ ki tetten kaptva azon szemrehányásra, hogy korrigálta a szerencsét, az őt leálcazott férfinak azt felelé: Lehet hogy igaz, de nem szeretem, ha reá figyelmeztetnek. Másnap pedig párbajban szíven lőtte azt, ki őt „megsértette.“ *Lignano* soká tartotta rémületben Bordeaux városát. A nevezett rémalak az utcán fiatal házaspár elé áll ily szavakkal: „Fogadtam, hogy nejét megcsókolom és önt arcul ütöm.“ Szavait követé a tett. Másnap párbajt vívnak, melyben az ártatlan ifju elesik, ki néhány nap előtt lépett házasságra.²⁾

Méltán mondja *Foscolo*: „Hidd el, fásultság vagy emberfeletti bölcsészet szükséges arra, hogy áldozatul dobjam magamat ellenségemnek, kinek szemtelen arca, fekete lelke van.“ De ettől eltekintve tagadjuk, hogy a párbaj alkalmas eszköz a becsület megvédésére.

Vagy jogos, vagy jogtalan volt a becsületemen ejtett sértés.

¹⁾ V. ö. Párbaj és kiállítás i. h. 28. — ²⁾ V. ö. Hausner i. h. 12. lap. —

a) Első esetben vérrel le nem moshatom becsstelenségemet. A párbaj által az ész ítélőszéke előtt nem bizonyíthatom becsületességemet, ártatlanságomat. Legfőlebb csak arról tehetek tanúságot, hogy nem fogadtam nyugodtan, nem türtem a sérelmet; hogy nem riadtam vissza a vérontástól; hogy merész voltam a törvénytáthágni; hogy tudok a fegyverrel elbánni. Ha ezáltal becsstelenségemet eltávolíthatnám: akkor a párbaj legalkalmasabb eszköz volna arra, hogy a társadalom kétes jelmei könnyű szerrel emelkedjenek a becsület magaslatára.

b) Az utóbbi esetben is csak annak jelét adhatnám, hogy a jogtalan támadásokat visszaverem; vagy boszúmat ki tudom elégíteni; de a lelkembe támadt úr nincs kitöltve. Észem nem érti meg, mikép lehet visszaállítva becsülete, ha ellenfeletem letiprom, vagy a puszta formalitásokat megőrizve golyókat váltottam vele sikertelenül? Észem az érveket, a bizonyítékot sürgeti, nem hajolhat meg az ököljog hatalma előtt.

Vagy sikerül a becsülete ellen intézett támadás jogtalanságát, a ráfogás alaptalanságát bebizonyítani, és ekkor becsülete sérthetetlen. Ellenfelem pedig erkölcsileg köteleztetik hamis vádjának visszavonására. Vagy ellenfelem kétségtelen adatokkal bizonyítja becsstelenségemet, és ekkor én vagyok a veszített fél. Vagy kétely forog fenn arra vonatkozólag, kinek van igaza? De akkor sem lehetek bíró saját ügyemben; hanem korunk szokásait tekintve legcélszerűbb a kétes ügy eldöntését a *becsületbírósdágra* átruházni.

Ha ez becsületemet megerősíti, a közvélemény előtt mentve vagyok. Ellenkező esetben hasztalanul fogok tusakodni a becsületbírótság határozata ellen.

Ha azonban mégis sikerülne kényszeríteni ellenfeletem a párbaj elfogadására; ezáltal bizonyíthatom ugyan azt, hogy nem nyugszom meg a hozott határozatban, megtámadott becsülete érdekében kész vagyok életemet feláldozni, de egyebet nem. Itt már fennforog az a) eset.

A párbaj sohasem varázsolhatja a bünt erénynyé, a gyalázat becsületté. Ki a párbajt szemeli ki ügyének eldöntésére, képtelenségre törekedik; mert az igazság megerősítésére

csak érvekkel lehet élni, ő pedig arra a fegyvert, a nyers erőt, az anyagot tekinti jogosítotttnak. Ellenfelemet megölyhtem, de nem ennek meggyőződését.

A párbaj épen ezért az igazságszolgáltatás észellenes eszköze. Vagy elég van téve az igazság követelményének, ha a párbajban épen a megsértett fél halálhörgése hirdeti az igazságszolgáltatást? Igazságszolgáltatást, de milyent! Melyben a szemtelen rágalmozó gonoszságát még azzal koronázhatja meg, hogy gyűlölt ellenfelét lelövi; az aljas kéjene, mintán már barátjának házát megbecsteleníté, családi boldogságot feldúlta, a kétségbeesett férjnek szivébe mártja törét; a gyakorlott szemnek, az erős izomnak előnye van az erkölcsi jogi kérdésekben; a becstelen diadalt arathat a becsületes felett.

Még akkor síncs elérve a cél, ha a sértő elesik. A gyanú titkon lappang még ezentúl is mások kebleiben; a rágalmozó pedig már nem él, rágalmozait vissza nem vonhatja, az ártatlanságot nem igazolhatja. De ha sikerülne is az életben maradt félnek a bántalmazónak kiöntött vérével lemosni a rátapasztott szennyfoltokat, fog-e sikerülni egyuttal biztosítani lelkiismerete nyugalalmát? Nem fogja-e álmait zavarni a gondolat, hogy ellenét megölyhte, neki meg is bocsáthatott volna?

Végre kinek részén van az igazság, ha mindketten elesnek?

A párbaj észellenességét bizonyítja továbbá az aránytalanság, mely a vele egybekötött veszélyek és az azt előidéző okok között fenáll. A párbajban életemet, és ezzel mindenemet teszem ki veszélynek. Vajjon miért? Gyakorta hitvány okok miatt, melyek komoly embert legtöbbsnyire boszankodásra sem ingerelnének, annál kevésbbé vérontásra. Minap olvashattuk a hírlapokban, hogy két katonatiszt azért vívott párbajt, mert sörözés közben egyiknek kancsójából néhány csepp kifolyt a másik ruhájára. Tehát néhány csöpp sör miatt kellett egy emberéletnek elvesznie! Tisztelettel hajlunk meg az előtt, ki hazájáért, nagy eszmék szolgálatában vérét ontja, életét feláldozza; de vádat emelünk a társadalom, a jog és erkölcs nevében az ellen, ki szükség nélkül, esztelenül veti el magától legnagyobb kincsét, életét.

A párbaj nem nyújt biztosítékot a későbbi támadások és merényletek ellen sem. Arra szoktak hivatkozni, hogy nem egy heves vérii, pajkos ifjú *visszariad a párbaj lehetőségétől* és nyugton hagyja embertársát, kit különben vakmerőségének céltáblájává szemelt volna ki. De ez ellenvetés nem bír bizonyító erővel.

Megengedjük, hogy egyes nyugtalan szellemek vakmerően veszik üldözőbe a társadalmi élet szerényebb és higgadtabb tagjait, és a végső pillanatban ezek akarati erélye előgyáván visszavonulnak. De ezek kivételes esetek, melyek e szájhősök jellemtelenségét és hengegését megvilágítják ugyan, de nem igazolják a fentebbi állítást.

Legtöbb esetben nem állapodnak meg a pusztá kísérletnél. Ők célzatosan fejlesztik a viszonyokat azon határig, hol a provokáló modort a társadalmi élet megtorlandó sértésnek bélyegezi. Ezeket pedig a kihívással visszariasztani nem lehet, mert épen a párbajt tüzték ki maguknak célul.

Ha a párbaj védelmet és biztosítékot nyújtana a későbbi sérelmek ellen, akkor az egyszersmind legbiztosabb szer volna a terrorizálásra; akkor bárki keresné az alkalmat, hogy kihívásai által megfélemlítse ellenségeit, kik jogos támadásokat intézhetnének ellene, becsstelenségét felderíthetnék.

* * *

A párbaj az emberi gyarlóság egyik legszomorúbb jellemzése. Az ész visszautasítja az igazságszolgáltatás ama nemét, melyben nem a jognak, hanem az esetlegességnek jutott a főszerep. Vagy nem erre kell biznom ügyem eldöntését, midőn fegyverrel lépek ki a síkra, melynek forgatásához nem értek?

De a sértett kevélység kacag az ész jogosultsága felett, elfojtja a lelkiismeret sugallatát, majd féktelen szilajsgal csügg féltett kincsén, képzeletében veszélyeztetett becsületén. A sértett kevélység háborog a gondolattól, hogy a boszú izgató szenvedélye kielégítetlenül maradjon, hogy a tévútra vezetett közvéleményt magától elidegenítse, és e képzelt roppant csapást ellenének megsemmisítésével elnárítani akarja. De mi nyújt kárpótlást, ha karod elzsibbad, szemed

elhomályosodik, a szerencse nem kedvez, ellened fizikai ereje ügyessége feletted diadalmaskodik? Vajjon ellenfelednek szíveden áttörő vasa, vagy az ellened agyába röpitett golyó megmentheti becsületedet?

Minden kornak megvannak képtelenségei. A jelen kor felette bővelkedik ezekben. De nevez egyet, mely feltűnőbb, észellenesebb volna a párbajnál?

XII. FEJEZET.

A párbaj az erkölcs ítélőszéke előtt.

Sokan a párbajban *ethikus becses felruházott intézményt* látnak. Bár az eddigiekben is utaltunk e vélemény alaptalanságára, mégis időszerűnek tartjuk erről bővebben szólni. A párbaj erkölestelen cselekedet, mit a következő érvekkel igazolunk:

I. *A párbajt vívó sérti a természeti törvényt.* a) Az ember önszeretete tiltja, hogy kötelmeinkről megfélelkezve életünket jogos ok nélkül veszélynek kitegyük. Jogos ok azonban csak a magasabb rendű kötelelem lehet, nem pedig szeszély, szenvedély, ábránd stb.

Igaz, a földi élet nem képezi az ember legfőbb javát. Ha életünket szentebb kötelmek teljesítése, magasabb rendű célok, emberi méltóságunk és erkölcsiségünk megvetése nélkül fön nem tarthatjuk, akkor életünkről lemondani, kötelesség; el kell tűrnünk ugyan a halált, de azt keresnünk akkor sem szabad. Az önfentartás kötelme csak addig kötelez, míg annak teljesítése az erkölcsi jogrend megsértése nélkül lehetséges; mert ily esetben többre becsülendő annak birtoka mi az ész ítélete folytán az érzéki élet valódi becsét biztosítja,

mint a testi élet megtartása az erkölcsség, és rendeltetésünk rovására. Ha választanunk kellene egyrészt a halál vagy hazaszeretetünk megőrzése, s másrészt az élet vagy hazaszeretetünk megtagadása között, bizonyára az elsőhez kellene ragaszkodnunk, mert itt az önfentartás köteleme megszűnnék, és előtérbe lépne a fensőbb rendű kötelelem, melyet mellőzni bűn volna. Az ily értelemben vett önfeláldozás dicső példáit észleljük a vértanúk sokaságában, kik inkább mondtak le életükről, mint magasabb rendű kötelemük teljesítéséről, Vagy talán vádat emeljük branschweigi *Lipót* herceg ellen, ki a habokkal küzdők segélyére sietvén halálát lelte? Vagy talán ellenszenvünkre méltó a lelkiismeretes orvos, ki a ragályos betegség pusztításaiban a betegek ágyait látogatja s áldozatul esik? Vagy talán nem érdemli meg tiszteletünket a hazájáért hevülő hadvezér, kit az ellenség golyózápora lesodor? az önzetlen hittérítők serege, kik az emberiség javáért dobogó szíviük sugalmára a vadak tanyáit felkeresik, és áldásos munkájokban életüket áldozzák fel? Óvakodjunk a tuzásoktól, de ne legyünk kislelkűek sem. Az erkölcsiség, haza, jog és kötelességért véghezvitt ily önfeláldozás kiállja a legszigorúbb erkölcsstan és bölcsészeti ítéletét.

Csak ez utóbbi esetben tekinthetjük a bekövetkező halált olyanak, melyet nem kerestünk, hanem esetleg köszöntött be. Ha bármily más indokból teszszük ki életünket veszélynek, nem kerülhetjük ki a javak észszerűtlen osztályozásának vádját; mert akkor kisebb rendű jó marad az, ami végett életünket mint magasabb rendű jót feláldozzuk. Feleslegesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy itt csak a külső becsület szerepel, vagyis a kortársak tisztelete és véleménye; mert a párbaj csak e becsületnek lehet próbaköve. De föltéve, hogy sokan e becsületet is többre becsülik az életnél, még e gondolkodásmód mellett sem lehet jogosult a párbaj. Hisz ebből még nem következik az, hogy a becsület megvédésére szabad azt feláldozni, amire szükségünk van, hogy azt fentarthassuk.

b) A párbaj súlyos jogtalanság embertársunk irányában, mert a párbajvivő azt megölni törekedik. Nem csak az a feladatunk, hogy saját boldogságunk felkarolására szorítkozzunk,

zunk. Eleget kell tenni a szív követelményeinek is. Engedniünk kell lelkiünk azon titkos hatalmának is, mely bennünk érdeket kelt mások jólléte iránt, és vágyainkat ébreszti, melyek kielégítésüket embertársaink erkölcsi, szellemi s anyagi javának öntudatos előmozdításában lelik. Hallgatnunk kell ama belső sugalomra is, mely minket mások jogainak tisztelben tartására serkent.

Az ülés tilalma csak egyetlen esetben tűr kivételt, az u. n. *jogos önvédelemben*. De erről csak oly javak megvédésében lehet szó, melyeket más jogtalan erőszak támadása veszélyeztet. Miután azonban e javak keretébe nem vág a becsület, mely végett jelenleg párbajt vívnak, kétségen kívül igaz az is, hogy a párbaj nem sorozható a *jogos önvédelem* megengedhető eszközei közé. Azért erkölcsi szempontból az emberölés vádja sújtja azt, ki párbajban ellenfelét leteríti. Ő nem verte vissza a jogtalan támadást, hanem a jogtalan támadás révén vívta ki a győzelmet a jogtalan küzdelemben, melyben embertársát életétől megfosztotta.

c) A párbajvivő súlyos jogtalanságot követ el továbbá az emberek nagyobb körü társasága ellen, melyet *államnak* nevezünk. Mindenkinek ki van szabva a maga hatásköre, melyet betöltenie kell. E tekintetben mindenki az egésznek szükséges része; mert csak a részek kölcsönös hatása, összeműködése biztosíthatja az egésznek fönmaradását, a legszebb összhangot, az összefüggő hosszú láncolatot. Midőn pedig a párbajvivő ellenfele életének mécsét kioltja, erőszakkal rabolja meg az egészséget a résztől, töri le a lánc egyik szemét.

Egyedül az államot illeti meg a jogtalanságot megtorló jog (mint fentebb láttuk v. ö. 109. lap.). A párbajt vivő pedig e jogot bitorolja, igazságtalanul fosztja meg az államot a polgároktól, s lábbal tiporva a törvényeket, rossz példát nyújtva aláassa az állam tekintélyét, és így a tenálló jogrend felforgatására befoly.

II. A párbajt tiltja a *tételes törvény*, ugy az isteni, mint az állami. Nincs vallási felekezet, mely a párbajt a gyil-

kosság bűnének, nincs rendezett jogállam, mely azt súlyos vétségnek nem bélyegezné.

* * *

Sok vitára szolgáltatott alkalmat e kérdés: *vajjon a párbajban elesett öngyilkosnak tekinthető-e?* Itt legfőlebb közvetett¹⁾ öngyilkosságról lehet szó, mert a párbajt vívó bár jogos ok nélkülül veszélyezteti életét, mégis táplálja a győzelem reményét, és nem önéletének lerontására, hanem ellenfelének megölésére törekedik. E véleményt táplálja *Krug Kant* követője,²⁾ *Blumröder*³⁾ és mások. Ez alól a párbajnak csak három neme szenved kivételt u. m.

a) *Az amerikai párbaj*, midőn a felek a töltött és töl-
tetlen pisztoly, fehér és fekete golyó között választanak. Ki-
nek a töltött pisztoly vagy a fekete golyó jut, becsületére
tartozik fogadni, vagy esküvel ígérni, hogy a kitűzött határ-
időig megöli magát. E párbaj tehát az egyik félnek közvet-
len öngyilkosságával van összekötve. Ezért erkölcstelenebb is,
mint a közönséges párbaj, mert míg ez legtöbb esetben meg-
elégszik az egyik fél sebesítésével, vagy azzal is, hogy a küz-
delemnek komolyabb kimenetele nem volt; addig az ameri-
kai párbaj feltétlenül kívánja a legyőzött fél halálát.

b) *A japán párbaj* (hara-kiri), midőn mindketten vete-
kedve metszik fel hasukat, mindkét fél közvetlen öngyilkos-
ságát eredményezi.

c) *A venezuelai párbaj*, mely egyes műveletlen néptör-
zsek között otthonos, midőn a küzdő felek fejjel hevesen egy-
másnak rohannak. E párbaj mindig legalább az egyik fél ko-
ponyájának összezúzásával végződik; nem ritkán mindkét fél
leli halálát.

¹⁾ V. ö. *Séda Ernő*. Az öngyilkosság stb. Budapest. 1877. 50 és 52. lap. —

²⁾ Aret. od. philos. Tugend. II. k. 192—193. lap. ³⁾ Der Selbstmord stb. II. k. 174. lap. —

A párbaj célja modern felfogás szerint a rehabilitáció (v. ö. 97. lap.). Munkánk keretén belül már többször jeleztük e felfogás helytelenségét. Ne szépítsük az erkölcstelen előítéletet és szokást, melynek úgyszólván rabjaivá levénk.

Azt mondják, hogy az egyednek oly tevékenységet kell kifejtenie, melyvel csalhatatlan bizonyítékot nyújt arról, hogy becsületére féltékeny, ezt semmi áron sem engedi csorbítani. Ez igaz. De ők hozzá teszik, hogy a párbaj e cselekmény, mely e célra alkalmas, mert a megsértett fél a becsületének támadójával folytatott küzdelemben vérét és életét tevén kockára bizonyítja, hogy becsületét mindennél többre becsüli.

Ez okoskodásnak súlypontja tehát az, hogy *a párbaj a törekvés komolyságát tünteti fel*. De kérhetjük, vajjon csak az látszik *komolyan* megvédeni becsületét, aki a sérelmet csak életének kockáztatásával torolja meg? Művelt, felvilágosodott korunk csak vérontásban, az élet erőszakos kiontásában észleli az akarat komolyságát? Akkor komoly a barbár faj, mely gyilkos fegyverével szerez elégtételt személyes ügyében, és nem komoly az író, ki becsülete érdekében érveinek súlyával száll sikra. Akkor az angol komolyságát is kétségbe kellene vonni, mert ő párbajt nem viv.

Beszéljünk őszintén! A párbaj erkölcstelen, tekintsük annak akár indító okait, akár végcélját. A párbajnak természet szerű célja nem más, mint a szenvedett sérelmek megtorlása, a bosszúvágy, melyet a küzdő felek palástolnak ugyan, de mely keblükben ég, vérüket forrongásba hozza, és vér után liheg. Marciányi György talpraesett példával bizonyítja ezt. „Mi szándéka van uymond tulajdonképen a nős férfinak, a ki a házasságtörőt pisztolyának csöve, vagy pengéje elé szólítja? Talán alkalmat akar az illetőnek nyújtani, hogy férfibecsületét helyreállítsa, hogy becstelen tettét lovagias párbaj által jóvá tegye? Nem! Beszenyezett házi szentélyének, feldült boldogságának megboszulását, a gazfickó megfenyítését óhajtja-e? Igen! Lehet-e ez esetben a megvívott párbaj után is a bünös férfi tisztességének helyreállításáról még csak egyálta-

lában beszélni is, lett légyen bármilyen a párbaj kimenetele?⁴¹⁾

Valóban a szenvedély előzi meg, és kíséri a párbaj szokását. Azért viseltetik oly előszeretettel iránta a szenvedélyes ifjúság. Az ifjúkor, az ábrándok és tévelyek kora, midőn a képzelet felette élénk, a vér folyton pezseg, a lelkesedés folyton emelkedőben van, nagyon alkalmas a rendkívüli benyomások elfogadására. Az ifjú szíve hevesen dobog a bátorság, hősiesség, magasztosság eszményei után, enged a nagyraugrás ingereinek, és heves természeténél fogva hajlandóbb a kihágásokra, a vétségek elkövetésére. Midőn pedig látja, hogy a párbaj, mint a multakból fennmaradt örökség varázst gyakorol másokra is; hogy a párbajvivókat a hősiesség dicsfényével övedzik körül; hogy az államban tekintélyes állást elfoglaló egyének, vagy mások azt úgyszólván szabadon gyakorolják: titkos előszeretettel ébred fel benne az iránt, mely gyorsan fájul szenvedélylyé.

Azt mondják, hogy a személyes ügy a párbaj által befejezést nyer. azért nyújtanak a felek egymásnak a párbaj után békejobbot is. Pedig dehogy van köztük béke. Legtöbb esetben úgy gyűlölik egymást a párbaj után, mint azelőtt. Hányszor van alkalmunk arról meggyőződni?

Kerüljük az álokoskodást. Imerjük be, hogy a párbajt azért védjük, mert nem tudunk magunk felett uralkodni; mert szenvedélyeink befolyása alatt állunk; mert ezek lebilincselik szabadságunkat, melyért habár szenvedélyesen rajongunk, mégis önhibánk folytán engedünk kisiklani kezeink közül. Pedig az ember szabad akaratával mindenre képes. Ezzel hozta létre a földön legbámulatosabb alkotásait. Ezzel rontotta le azokat. A szabad akarat képesít a legszebb erények gyakorlására, s a legiszonyúbb bűnök elkövetésére. Az embernek te-

⁴¹⁾ Párbaj és kiállítás 1882. 18. lap. --

hetségében áll ellenállhatlanul előre törni végcélja felé, eltávolítani a felmerülő akadályokat; de másrészt síkra szállhat a fenálló erkölcsi törvénynyel is. Tehetségében áll magát felküzdeni az erkölcsiség eszményi magaslatára, vagy belerohanni az erkölcsi eltörpülés örvényébe. Valamint a virág kelyhéből a pók mérget, a méh pedig édes mézet szí, úgy használhatja fel szabad akaratát a józan saját boldogságára, a balga pedig saját romlására. Mindkettőt szabadon keresheti az ember, de ésszerűen csak az elsőt. Az emberi cselekményekre mind az ész, mind az ösztön gyakorolja befolyását. De ha az téved, az ösztön elfajúl, meggondolatlanság, határozatlanság jellemzi azokat, sőt helyet biztosítanak a kéj és szenvedélyek különböző nemeinek. Míg ellenben, ha azok a józan ész, és nemes ösztön folyományai: a nyugodtság, higgadságot tükrözik vissza, és biztos irányt nyernek. Az ész kijelöli az egyénnek az irányokat, melyekben erőt és tehetségeit érvényesíteni tartozik. A mit az ész követel, az bir az egyénre nézve az igazság, a jóság jellegével, amit visszautasít, annak ellenkezője. Az ész ily értelemben az emberre nézve az, ami az úr a szolgára, a tanító a tanítványra nézve. Az embernek tehát ésszerűen kell cselekednie, mire képes is, mert szabad akaratlan van felruházva.

Az erkölcsi szabadság ily értelemben véve hasonlóan feltételezi az emberi munkálkodás, a törekvés szükségességét. Az erkölcsi szabadság művelésének tere határtalan. Állandóan megmarad a sajátos tér, hol jogosultságát érvényesítheti, hivatásának az élet minden percében eleget tehet, sőt tenni tartozik, mert az ember soha nem szünő harcban áll a külvilággal és az érzékiséggel. Az életviszonyok minden gondolható egyéb körülmények változásai, a szenvedélyek, vágyak és indulatok fölébredése szakadatlanul gyakorolják befolyásukat gondolkodásmodunkra, kedélyvilágunkra s érintik szabad akaratunkat is. Ha az ellenállás ereje, a szabad akarat nemes művelése el nem fajul, vagy fenakadást nem szenved: akkor az erkölcsi szabadság betölti tevékenységi körét melynek határai folyton szélesbülnek. Ha ellenben a külbefolyások diadalmaskodnak a szabad akarat felett; akkor az er-

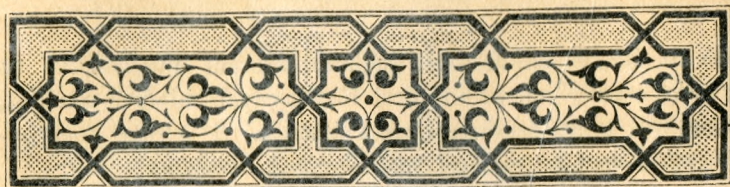
kölcsei szabadság lassanként szűkebb térre szorul, az erkölcsi érzület elzsibbad, végre az egész ember az erkölcsi eltörpülés járma alá kerül. Ebből magyarázható az emberek jellemének különbsége, az erkölcsi bukás és fölülemelkedés változó játéka. Az erkölcsi szabadság e fogyatkozásától, az emberi méltóság ily szomorító silyedésétől csak ezen elv rendületlen megőrzése, s gyakorlati érvényesítése menthet meg minket: *az akarat mindig legyen összhangzásban az észszel.* Az észnek tehát legyen biztosítva az uralom; az indulat, a szenvedélyek pedig ennek engedelmesséjének. Ha az ész örökdió az érzékiség felett, nehogy az elhatalmaskodjék, és az életet felforgassa: akkor dicsekszik az egyén valódi szabadsággal. Az érzékiségnek, az ösztönnel tanúsított engedelkenység gyengíti a testi s szellemi erőket, növeli a bűn hatalmát, és kétségessé, felette nehezzé teszi a lélek győze'netét a test felett, mely győzelem mindig növeli az önérzetet, az életörömet. „Ha a tett — mondja az író — némelykor pillanatnyi haszonnal és kíváncsiságaiddal ellenkeznek: szoktasd akaratodat, hogy rajtok győzedelmeskedjék.“ Ez az akarat művelésének nemes iránya, az erkölcsi szabadságnak emelése; ebben áll az embernek feladata, melynek teljesítésével tekintve szabad akaratát önmagának tartozik. *Ebben áll a valódi szabadság.* Szabad a bölcs, mondja *Horác,* ki önmagának tud parancsolni. *Eöt-vös* csak azt nevezte egészen szabadnak, „ki maga felett egészen uralkodik.“ *K. Tóth K.* úgy vélekedik, hogy a társadalmat bélyegző bűnös hajlamok és innen kényökre kisarjadozó cégéres bűnök kilenc tized-része lehetőleg leolvadna, ha helyettök hősies önkorlátozást, önérzetet és önuralmat bocsátanának közre. Szabadon csak az él, ki szenvedélyeitől függetleníti magát. Az indulat és szenvedély hatalma alatt álló akarat is erős lehet, de ki mondhatná eckölcsileg szabadnak? A bilincsekre vert oroszlan erejét soha, de szabadságát mindenesetre tagadnunk kell. Szabadon csak az cselekszik, ki nem a törvény szigorától, a közvéleménytől, mások előítélőtől való félelemből, hanem tisztán meggyőződésből teljesíti kötelemét, mert ez javára van. Szabadnak csak az nevezhető, kinek minden gondolata, szava, tette kényszerűtlen, tisztán

csak az ész, és lelkiismeret sugalma szerint intézvék és az igazság eszméjével, az erkölcsi törvénnyel, minden rendnek, végokával teljes összhangzásban állanak. *A párbaj tehát erkölcstelen, mert az erkölcsi szabadságnak akadály!*

*

A kötelesség teljesítése az erkölcsiség alapfeltétele; azért jár karöltve a kötelesség az emberi étellel, már a bölcsöben hozzánk simúl, és hű társunk marad életünk végső leheleteig, a sír széleig. „A kötelesség, írja Jameson asszony, az erkölcsi épületet összetartó cement, mely nélkül a hatalom, jóság, értelem, igazság, jólét, sőt még a szeretet tartóságára sem számíthatunk, mert létezésünk alkotmánya alatt összeroskadunk és pusztulásunk felett álmélkodva üldögélhetünk a romok között.“ A kötelességérzetnek fontos szerep jutott a népek életében. Ezek emelkedése s sülyedése összefüggésben áll a kötelességek tisztelenben tartásával. A rémes francia forradalomnak, mely iszonyú mérvben ingatta meg az emberi társadalom alapjait, főbűne abban áll, hogy túlságos vágyakat ébresztett ugyan a jogok iránt, de a polgárok kötelemét számításán kívül hagyta. Ama időszakban felette lazult, úgy szólván elenyészett a kötelességérzet, és vajjon mikor vetemedett az emberiség nagyobb visszasságokra; mikor lön inkább veszélyeztetve a társadalom jólléte, mint épen akkor? Ily forradalom áll be minden egyes ember életében, ha a kötelességérzet iránt fogékonyságát elveszti. De valamint a nemzetek ily körülmények között rendeltetésüket el nem érik, úgy hasonlóan téveszti szeme elől élete célját az egyed is, ha a kötelességekre a feledékenység leplét borítja. Azért erkölcstelen a párbaj is, és csapás a társadalomra nézve.

XIII. FEJEZET.

E l l e n v e t é s e k.

A) A párbaj önsegély.

Munkánk bevezető részében láttuk, hogy a párbaj a nyers, habár állapotok természetes kifolyása volt. Az ököljog, a féktelen lovagok kora a párbajban *joyos önvédelmei és önsegélyt* látott.

Tekintve ama harcias idők fejletlen jogi intézményeit, nevezetesen a törvénykezés tökéletlen, hiányos rendszerét, a szellemi s erkölcsi műveltség szaggatott menetét, menthető volt az elégtételszerzésnek e neme. E felfogás összhangzásban állhatott ama kor izlésével, midőn a törvény az egyéni önkényvel szemben tehetetlen volt, és nem nyújthatott segílyt a megtámadott egyednek. Mindenki védte magát, *segített* magán, amint tudott.

De mióta állandó törvényszékek állítottak fel, a törvénykezés biztosabb irányt nyert, és a perlekedő feleknek elvődásaik elintézésére a régi eszközök helyett újabbak és célszerűbbek jelöltettek ki: azóta a törvényhozás a párbajjal mint divatos *önsegélylyel* szemben határozottabb állást foglalva, azt tilalmával sujtotta. A megjavult perrendtartás, és bi-

zonyitási rendszer folytán egyrészt megszűntek az okok, melyek az ítéleti párbajokat szükségessé tették; másrészt a a törvénykezésnek ecsetelt hiánya sem szolgálhatott többé ürügyül arra, hogy kiki saját ügyében bíraskodva személyesen szerezzon magának elégtételt, segítsen önmagán.

De a párbajnak mint jogos önszegélynek felfogása legkevésbé egyeztethető össze korunk követelményeivel, melynek legfőbb büszkeségét képezi a műveltség, a haladás.

Valóban nem fojthatjuk el csodálkozásunkat azokkal szemben, kik azt hirdetik, hogy az egyed fel van jogositva párbaj által segíteni önmagán akkor, midőn a törvények neki elégtételt adni képtelenek, sőt mi több, ha az önszegély ezen eszközét meg nem ragadja, becstelen.¹⁾ — E felfogás visszavezet ama korba, midőn a kar hatalma volt a döntő jogelv.

A jogos önszegélyre való hivatkozással a párbajt igazolni nem lehet; sőt e felületes és alaptalan eljárás könnyen sodorhat jogi képtelenségekbe.

Egyáltalán nem értjük, miért hozzák szőnyegre a jogos önszegély kérdését oly esetekben, midőn annak jogi lehetőségé sem forog fenn.

Jogos önszegély nem lehet jogtalan cselekmény, a törvény által tiltott büntény vagy vétség. Az egyed önkénye, forradalmi törekvése a jogrend ellen, nem tüntetheti fel a jogos önszegély jellegét. A párbaj tehát nem lehet *jogos önszegély* mert azt a jelenkori büntető törvénykönyvek bünténynek bélyegzik.

Ha a párbaj *jogos önszegély* volna, akkor ugyanaz lehetne sok egyéb törvénybe ütköző cselekmény is.

Utunkat állják e mindennapi következtetéssel: A törvény nem nyújt elégtételt a becsületemen ejtett sérelemért. A kényes természetű ügyben nem fordulhatok a törvényszékhez, sőt önérzetem tiltja, hogy azt a nyilvánosság elé hur-

¹⁾ A társadalom oly egyént, ki bizonyos esetekben a *bátor önszegély* eszközüéhez nyúlni nem mer, gyávanak, becsteleennek tart. V. ö. *Sacilei Marciányi Gyógy.* Párbaj és kiállítás. Bud.

coljam. Tehát mi marad egyéb hátra, mint hogy korunk fogalmainak megfelelőleg magam szerezzek elégtételt, illetőleg a rendelkezésemre álló eszköz igénybe vétele által segítve önmagamon ellenfelemmel megvívjak?

Méltán kérdezhetjük, hogy miért ruházzák fel ily kiváltsággal csak azt, ki becsületében van megtámadva? továbbá miért nem szabad e következtetést kiterjeszteni más vétségekre és büntényekre is?

A tolvajt feljelentem, de az orzás tényét nem tudom kellően bizonyítani. A törvény anyagi károsodásomért nem nyújt kárpótlást, és visszautasít. Miért nem szabad a tolvaj vagyonából annyit vennem, a mennyi engem joggal megillet? Nem volna önszegély ez is? Hisz a törvény nekem elégtételt nem adott?

Nemde kész vagy a válaszszal, hogy itt önszegélyről szó sem lehet, mert habár meggyőződéselem helyes, mégsem szabad önügyemben bíraskodnom, hanem meg kell hajolnom a törvény előtt.

De miért nem okoskodol így a párbaj kérdésében is? Hisz párbajt vívni nem szabad, azt is tiltja a törvény!

Ime ily következetlenségbe sodor a csalfa közvélemény, mely ítélőképességedet megvesztegette.

Fájdalom, be kell ismerünk, hogy az állam nem képes mindenben megvédeni az egyéni becsületet úgy és oly alakban, amint ennek szentsége azt követelhetné. De *a törvény elégtelensége* nem lehet indok a törvény iránt tanúsítandó tiszteletlenségre. A törvények emberi alkotások, és mint ilyenek tökélytessék nem lehetnek. Oktalanság volna mindent az emberi intézményektől várni. A törvényhozás értékét nem szabad túlbecsülnünk. Amit társadalmi sebnek hirdetünk, többnyire egyesek elfajultságának tünetmánya. kinövése. Midőn azon a törvény igénybevételével változtatni iparkodunk, ugyanaz más-más alakban tűnik fel, ha csak nem fejlesztjük az egyéni jellemet.

De másrészt nem áll jogomban az sem, hogy egyéni belátásom szerint bizonyos esetekben a törvény kötelező ereje

alól magamat kivonjam, és az önszegélyre való hivatkozással büntényt kövessék el.

Bámulandó a vakmerőség, melylyel az emberi szellem a legbalgább álokoskodások iránt is iparkodik bizalmat és érdekeltséget ébresztteni.

Becsületem meg van sértve (igy hangzik az ellenvetés), a törvény nem segít rajtam, nem adhat elégtételt: tehát segíték magamon, és magam szerzem ezt. Nekem kell vívnom párbajt, mert különben a közvélemény becsstelenné nyilvánít.

De fordítsuk meg e tételt. Aki a törvényt lábbal tiporja, büntényt követ el, az becsstelen. De aki párbajt vív büntényt követ el; tehát becsstelen.

Tehát minden esetben becsstelen vagy: akár elköveted, akár kerülöd a büntényt.

Ha az egyed becsülete fen nem állhat anélkül, hogy az egyed maga védje azt, és önmagán segítsen: miért és mily joggal áll útjába a törvény? De ha a törvény védszárnyai alá fogadja a becsületet, miért volna becsstelenség az állam segélyét igénybe venni?

Az egyedi önszegély ily értelemben nem egyeztethető össze a rendezett jogállam érdekeivel.

Mi elfogadjuk ugyan az egyedi önszegély jogosultságát, ahol a törvény nem képes kellő segílyt nyújtani; de ez önszegélyt csak törvényes irányban szabad alkalmazni.

Az állam értéke nem annyira intézményeinek alakjától, mint inkább *alattvalóinak jellemétől* függ. A törvények védelmezhetik ugyan az életet, vagyont és szabadságot, de nem érhetik el a tökély ama fokát, hogy a rágalmazóból igazságszeretöt, az aljas gondolkodásból nemes gondolkodásút, a becsületszenyezöböl becsülettisztelöt faragjanak. E javítások az önszegélytől, az egyéniségekben nyilatkozó erély tevékenységétől függnék. Az egyedek feladata, hogy szabad és független tevékenységök által magok tökélyesbüljenek, segítsenek magukon. Művelt korunkban csak az ily értelemben vett önszegélynek van létjoga.

Legtöbben belátják ugyan, hogy a párbaj *jogtalan* cselekmény, és így *jogos* önszegély nem lehet; de mégis *önszegélynek* fogadják el ezt, melyhez az egyednek szükségből kell folya-
modani.

Itt tehát új kérdéssel állunk szemben. *Lehet-e a párbajt eltekintve ennek jogtalan jellegétől általában önszegélynek tekinteni?* Mi tagadó választ adunk erre is.

Vizsgáljuk mindenekelőtt a sértő s a sértett fél között felforgó viszonyt, ezek küzdelmének indokait, lefolyását és következményeit.

A ki a törvény mellőzésével önmagán segíteni illetőleg a nyert sérelmekért személyesen akar bosszút állani: az érzéketlen a sértőnek jogai iránt, és nem alkalmazkodik ezekhez. Az nem veszi tekintetbe a divatos, lovagias szabályokat, nem szólítja fel ellenfelét az önvédelemre: hanem előleges tudosítás nélkül akár nyíltan akár orozva támadja meg őt, és vesz elégtételt úgy, amint azt jónak látja, amint azt sajátserű helyzete megengedi. Midőn a lesben álló olasz a veszeltyt nem sejtő ellenségre orozva tör, vagy a megcsalottt férj nejének elcsábítóját tetten érve megöli: ily értelemben segítenek önmagukon. Ők csatlakoznak annak nézetéhez, ki barátjának kérdésére, vajjon az arcütés miatt párbajt vívjon-e, vagy ellenét meggyilkolja-e, röviden így válaszol: „*Assassiner, c'est le plus sûr et le plus court chemin.*“¹⁾ Viszont a sértő soha sem szólítja fel vagy bátorítja a sértett félt arra, hogy önmagán segítsen.

De a becsületpárbajban ezektől eltérő eljárást alkalmaznak. A divatos párbajszabályok szigorú megőrzése elengedhetetlen feltétel (v. ö. 87. l. III. p.). A becsületében megtámadott, sértő ellenfelét szabályszerűen kihívja a küzdelemre, s ez a kihívást elfogadja. A sértő tehát védelmi állásba helyezkedhetik, mert ismeri ellenének szándokát, sőt ezzel a segítők közvetítése által szabályszerűen megegyez a támadás és védelem körülményeire vonatkozólag.

¹⁾ Gyilkolni, ez a legbiztosabb és legrövidebb út.

A sértő a sérelem elkövetése után többnyire kinyilvánítja, hogy kész a lovagias elégtételre. Ő tehát mintegy felszólítja a sértett fél, hogy elégtételt vegyen magának (V. ö. 97. lap. VI. pont.).

A párbajvívók meghajolnak a közvélemény, a kortársak ítélete előtt (V. ö. 82. stb. lap.), ezt tiszteletben tartják, és ennek mintegy beszámolnak. Aki pedig az önszegély elvét követi, azzal nem törődik és meggyőződése szerint senkinek sem tartozik felelőséggel.

Önszegély továbbá képzelhető bármily személyek között, legyen ezek egyike magas származású, nemes, becsületes, a másik pedig paraszt, nem nemes, becstelen. Ellenben párbajnak nincs helye midőn az egyik fél képtelen a lovagias elégtételre (v. ö. 97. lap.) vagy köztük áthidalhatatlan származási, rangkülönbség, vagy társadalmi állás van. Fejedelem egyszerű nemessel, nemes a munkással, tábornok az altisztrel párbajt nem vívhat. (V. ö. 126. lap.)

A párbajban okozott halált a közvélemény teljesen kimentí, a törvény pedig különleges vétségnek (*delictum sui generis* v. ö. 108. lap.) tekinti. Ellenben a szoros értelemben vett önszegély folytán okozott halált a közvélemény ép úgy, mint a törvény közönséges gyilkosságnak vagy szándékos emberölésnek nyilvánítja.

A sértett fél becstelennek tekintheti a sértőt, ha ez alapos ok nélkül, vagy félelemből vonakodik neki lovagias elégtételt adni. De ez ismét nem az önszegélynek, hanem csak a megvetésnek ismerve.

Ha tehát a párbajt előzményeiben, lefolyásában és következményeiben közelebbről vizsgáljuk, sehol sem fedezzük fel az *önszegélynek lényeges jegyeit*.

Adjuk vissza a szavak eredeti értelményét, és ne egyen-

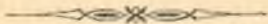
1) V. ö. erre vonatkozólag *Dr. Vollgraff*. Versuch einer Erklärung, warum bisher die Ehren-Duelle nicht haben unterdrückt werden können etc. Neues Archiv des Criminalrechtes. Halle. 1828. X. köt. 201—202. lap. —

értékesítsük a párbajt az önsegélylyel, mely amazzal közös vonásokkal nem bír.

Ezek után joggal mondhatjuk, hogy a párbaj *nem önsegély*.

Ne leplezzük gyengeségiünket puszta szójátékkal, melynek nincs alapja. Valljuk be, hogy hátat fordítva a törvénynek, meghajlunk a közvélemény előtt, melytől jobban félünk és többet várunk, mint attól.

B) A párbaj szükséges rossz.

Ki nem látná át, hogy a párbaj társadalmi baj, rossz? De sokan élnek ama meggyőződésben, hogy az *szükséges rossz*, melyet tűrniünk kell, mint buza között a konkolyt. Valamint ennek kiirtása okvetlenül vonja maga után a termés károsítását; úgy a párbaj kiküszöbölése társadalmi életünkől szintén az ember legnagyobb kincsét, becsületét veszélyeztetné. Azonban vizsgáljuk érveiket, melyekkel állításukat igazolni vélik.

I. A becsület fogalma, habár az előítéletek szüleménye is, megvan határozva, s azt a jelen nemzedék is szentesíti. Ha valaki ama becsület részesévé akar lenni, el kell fogadnia ama feltételeket, melyeket a társadalom eléje szab annak megszerzése vagy helyreállítása végett.

E balnézet ellenében hivatkozunk a fentebb (v. ö. 115. l.) mondottakra, hol azt bizonyítottuk, hogy korunknak ferde fogalma van a becsületről, melyet az értő, az előítéletekkel dacoló körök nem szentesítenek.

A *külső becsület* csekélyebb jelentőségű, mint a *belső becsület*. Hisz a *belső becsület* képezi az egyed erkölcsi értékét, mely nem lehet alávetvé mások önkényének, és rosszakaratának. Szabad-e tehát az utóbbit, mint nagyobb jót az előbbinek feláldozni? Már pedig *belső becsület*ünket ássuk alá, midőn a kortársak kedvéért oly tettekre vetemedünk, melyek legszentebb meggyőződésünkkel ellenkeznek.

Vagy lelked sürgető vágyát teljesíted, eszed sugallatát követed, midőn a párbajt, a barbár kor ezen dicstelen örökségét veszed igénybe? Igenlő válaszodat hazugságnak bélyegezném,

vagy csodálnám az előítélet hatalmát, melynek rabszolgájává alacsonyodtál. A régiek büszkébbek voltak — mondja *Grandgagnage* — mintsem lihatték volna, hogy becsületük mások szemtelensége által veszélyeztethető s azt sem gyanították, hogy jogbizonyosság rejlik egy kardvágásban. Igaz ugyan, hogy mások elismerése a belső becsületet napfényre hozza; de ez a fátyol mögött sem enyészik el, melyet ráborít az előítélet, a rágalom.

Méltán kérdezhetjük, hogy miféle becsület lehet az, mely mások sértése folytán veszendőbe megy, és máskép vissza nem szerezhető, ha csak a sértő vére után nem szomjazunk? E becsületnek nem lehetnek mély gyökerei, ha a rosszakarát pusztá lehelletétől elhervad, elhal, mint az éjszaki szél által illetett virágkehely.

Ha a párbaj valóban a becsület egyedüli próbaköve volna, akkor a kéjencnek hugom ellen intézett szemtelen kísérletei, az izmos brávonak szeszélyei, a hóbortos emberek gúnykacaja, a gonoszok durva bántalmái érveket szolgálhatnának arra, hogy mindezeket megérdemlem, ha csak öldöklő fegyverrel nem szerzek elégtételt! Vagy ellenkezőleg az ellenem joggal támasztott vádak a hazugságok ösvényébe szoríthatnám, és benső becstelenségemet a szeplőtelen becsület külső varázsával ruházhatnám fel, ha bosszút, vért lihegek!

A becsület, melyet csak a párbaj által lehet fentartani egyenértékű ama becsülettel, mely a megszorított bűnöst hamis esküre, az elcsábított leányt gyermekgyilkosságra ösztönzi. Ezek egyedüli célja az, hogy a külszint megmentsék. Ha pedig ezt elérték, az ártatlannak véres sebei nem zavarják álmaikat. Avagy tagadhatnád ezt?

Valamint a becsületről ápolt fogalmad előítélet, úgy előítéletek ennek szüleményei, ama feltétek is, melyektől függővé teszed a megsértett becsület helyreállítását.

II. Azonban ezt magad is belátod, és csak asszal mentegedtől, hogy ez előítéletnek hódolnak a kortársak is. Véleményed szerint kénytelenek vagyunk e szokást elfogadni; a divatot utá-

nozni, nehogy a társas életből kilökjenek, és a megvetés tárgyává legyünk.

Az értelmes ember alkalmazkodik ugyan a szokáshoz, ne-hogy különcödőnek tűnjék fel, de semmi feltét alatt sem fogadja el az erkölcstelen szokást. Ő utánozza a divatot, ha ez ár-talmatlan és nem nyugtalanítja a lelkiismeretet; de megveti azt, ha vérontásra s ölésre vezet. Az olasz bejárva az éjt az utcasarkon lesben áll, hogy ellenét orozva megölje. — Ez Olaszországban divat. Utánoznád-e ezt, ha ott letele-pednél?

Te rettegsz kortársaid megvetésétől! De mondd, szabad-e mások becületét önmegvetésünk árán megvásárolnunk? Ha tehát úgy volna is, hogy a párbaj visszautasítása mások megvetését eredínezyezi: akkor is férfiúi méltóságodhoz illőbb hogy e meg nem érdemlett csapást elviseljed, és ezért önbe-csülésedben keress kárpótlást. Miért tennél másokat cseleke-deteid uraivá, kik hamis erkölcsi mértékkel mérhetnének? Hisz tetteid erkölcsi értékét nem mások dicsérete vagy rá-galma határozza meg, hanem lekiismereted ítélete.

Ezek után add meg a választ; miért hirdeted ma-gadat férfiúi létedre tehetetlennek korunk ezen előítéletével szemben?

III. Ismerjük új ellenvetésedet, hogy senki sem veheti fel a küzdelmet a századok óta uralgó közvéleménnyel. Egyesek hasztalanul usznak az ár ellen, hasztalanul dacolnak a tár-sadalom követelményeivel, melyek előtt gyengeségünk érzetében meg kell hajolnunk. A párbaj tehát szükséges rossz.

De vajjon a társadalomtól várod azt, hogy téged ez előítélet alól emancipáljon? Hisz a társadalom maga nyög ezen előítélet igája alatt, tehát az nem lehet az ő feladata sem. A társadalom családokból, ezek egyedekből állanak. Épen az egyesek vannak hivatva arra, hogy a társadalmat segélyezve ez előítélet uralmát megdöntsék!

A társadalom nem uszhatik az ár ellen, mert kebelé-ben az erők különféle irányban ágaznak szét; de az egyes egyed kötelme megállani az árfolyamban, míg másokkal egye-

temben ennek gátot emelhet. Legyetek óvatosak, mert ennek tagadásával azt tanítanátok, hogy az ember olyan a minővé korszaka teszi; hogy ő nem felelős a véleményekért, melyeket saját korszakából elkerülhetetlenül magába szí. E tan pedig elrabolja az embernek a természettől nyert legszebb ajándokát, a szabad akaratot.

Avagy a mult nemzedékekkel nem enyésztek el ezek előítéletei is? De vajjon mint egy varázs ütésre, rögtön tűntek el ezek? A történelem tana szerint századokon keresztül tarták bilincsekben az emelkedni vágyó szellemet, és az akaratit erélyt. Az előítéletek uramát egyszerre nem lehet megtörni. Csak rendszeres, hosszas munka ássa meg azok sírját.

Egyeseké a kezdeményezés dicsősége, kik eszmék szolgálatába álva kortársaik közönyével, nem ritkán gúnyjával és üldözésével szemben önmagukat fölládozzák. Ők látszólagos eredmény nélkül mulnak ki. De nyomukban támadnak mások, kik a kijelölt uton haladva újra felveszik a háladatlaunak látszó munkát. Ezek szaporodása s tömörülése végre diadalra juttatja az igazságot, mert eleve már rokonszenvet ébresztettek ez iránt az élő nemzedékben. Így alakittatik át a közvélemény, mely végre pálcát tör a százados félszegség felett. Így van ez korunk előítéletével is, mely a párbajt bizonyos dicsfényvel veszi körül. E századok óta uralgó szokás ellen mindig küzdöttek egyesek, és ne mondjuk minden siker nélkül. A jelen nemzedék kebelébe már rést tört a meggyőződés, hogy a párbaj felvilágosodott korunk szegyenfoltja. S habár e meggyőződés csak a keblek szentélyében lappang, és a tiltakozó közvélemény miatt nem nyilvánulhat határozottabb alakban; mégis van remény, hogy ezen előítélet ködét elfogja oszlatni a felvilágosodás, tudomány és műveltség fényes napja.

Legtöbben most már nem azért vívnek párbajt, mintha ebben az elégtételszerzés igazságos és helyes irányát észlelnék, hanem azon kényszer befolyása alatt, melyet a közvélemény gyakorol rájuk. Felette csekély azok száma, kik e kárhuzatos szokást az ész és erkölcs követelményeivel ki-

akarják egyeztetni. A nagy többség ellene van ugyan, de ennek elemei különválva még mindig tehetetlenek az erőszakos áramlattal szemben. Feltétlenül hódító s bátorító példára van szükség, melyet egyesek szövetkezése nyújthatna. E példaadást pedig első sorban várjuk társadalmunk tekintélyes előkelő, befolyásos tagjaitól, kik tömörülve megindítanák a mozgalmat, mely utat törhetne a józanabb meggyőzés felé.

E következtetésre feljogosít Angolország, hol e szokás többé meg nem vonulhat a közvélemény védszárnyai alá; hol a törvénytisztelő nép ezt örültségnek bélyegezte. Egy idegen ifju arisztokrata a londoni előkelő körök kedvence volt. Rókavadászat alkalmával az egyik lordnak azt mondá, hogy ő odahaza már több rókat lőtt. Az angol felfogás a róka meglövésében nemtelen tettet látván, a lordok e pillanattól fogva az addig kedvelt lovag iránt elhidegültek. Ez e különös jelenségnek okát megtudván az illető lordtól lovagias elégtételt követelt. De mily meglepetés volt reá nézve az midőn erre a törvényszék elé idéztetett, és állítólag pénzbírságra ítéltetett. A párbajvívók kénytelenek elhagyni Albion józan partjait, idegen országokba vonulni, hogy ez előítéletnek áldozhassanak. És vajjon Angolországban nem tekintették-e a párbajt annak idején is szintén szükséges rossznak? Nézetünk szerint a szükséges jelző csak önbizalmatlanságunk-, és gyávaságunkat hirdeti.

Ha tehát az eddigi kísérletek nem is eredményezték a várt sikert, még sem háladatlan munka, ha azokat időközönként megújítjuk. Itt is alkalmazhatjuk a régi közmondást: „*Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.*“

XIV. FEJEZET.

A párbaj szokásának korlátozása.

Az eddigi fejtegetések után ki vonhatná kétségbe jogunkat, hogy a párbajt, mint önmagában megvetésre méltó, s művelt korunk keretébe nem illő szokást feltétlenül kárhoztassuk. Nem szükséges a tételes vallásra, az egyed vallásos meggyőződésére hivatkoznunk, hogy azt bárki magától elutasítsa. Elég erre az értelmiség csekély foka is, melylyel a köznapiságon felül nem emelkedőket a természet megajándékozta, az erkölcsi érzet, melyet a természet mindenkinek kelébe oltott.

Az elnyomott emberi méltóság szabadulásért eseng, s elégtételt követel korunktól az iránta tanúsított közönyért, a rajta elkövetett sérelmekért.

A kik tisztelettel viseltetnek a természet követelményei, az emberi jogok iránt és elég bátorságot éreznek nyíltan szembeszállani a párbaj szokásával, arra vannak hivatva : hogy tömörülve s közös erővel távolítsák el a barbár kornak e gyászos hagyományát.

Ez legyen a cél, melynek elérésében ne szolgáljon akadályul személyes vagy pártérdek, sem politikai érzület. Törekedjünk e célt elérni társadalmi uton, háttérbe szorítva a felekezeti szűkkeblőséget, és csalhatatlan jelét adva annak, hogy szeretett magyar hazánknak hű gyermekei, polgárai vagyunk.

Mi nem állunk sem az *álbecsület*, sem az állovagiasság szolgálatában; nem ragaszkodunk a gyakorlati étellel ellenkező száraz elméletekhez; nem toljuk fel magunkat túlszígorú erkölcsbiráknak; sőt elismerjük, hogy az előítélet alapján nemes lehet, de következményeiben lealázó, és kárhuzatos.

Vannak egyesek, kik azt mondják, hogy a párbaj megszüntetésében átmenetet elfogadni nem lehet. (V. ö. Mátyus Aristid. i. h. 8. lap.). Bármennyire óhajtanók is a párbaj rögtöni kiküszöböltetését, fájdalommal kell beismernünk, hogy azt nem reméljük. A párbaj szokása sokkal mélyebb gyökereket vert, semhogy azt bármily célszerű intézkedésekkel rögtön kiirtani lehetne. Mi legközelebb bővebb munkában akarjuk részletezni ez óvintézkedéseket. Azonban egyelőre legalább általános szempontokból, és a jelzett vezérelvek követése mellett akarunk felelni a kérdésre: mily eszközök segítségével lehetne a párbajvívás szenvedélyét lohasztani, az előítélet uralmának rendszeres eljárással határokat szabni?

* * *

Az államok törvényalkotó testületek kétségen kívül jelentékenyen felyhatnak be egyes büntények és vétségek korlátozására. De ami a párbaj vétségét illeti, nem fejtik ki a kezdő erélyt és érdeklődést, melyet a tárgy fontossága követelne. Emlékezzünk vissza a halálbüntetés, a bitófa s nyaktiló kérdésében kifejtett nagy mozgalomra, a parlamenti vitákra, melyek az utóbbi években egész Európát izgatottságban tartották! a sokoldalú eszmecserékre, melyeket a világ legkiválóbb szellemei élesztettek; az irói világ meleg érdeklődésére e kérdés iránt, mely ugyszólván szakirodalmat teremtett.

Nem vagyunk-e feljogosítva ezzel kapcsolatban jelezni a fáltságot, a negélyzett közönyt, melylyel a párviadal kérdésének beható, lelkiismeretes és korunk követelményeinek megfelelő vitatását és megoldását mindig jobb időre halasztják. A párbajra vonatkozó törvényes szabványokat csak úgy sebtében állapítják meg, mintha a törvényalkotók szabadulni akarnának e felette kellemetlen munkától. Sehol sem tűzik ki célul azoknak gondos átnézését korszerű kijavítását. Az illetékes körökben senki sem meri feltenni a kérdést; mily intézkedéseket kellene életbe léptetni, hogy a törvény megnyugtató védelmet biztosítson a becsületsértések ellen? hogy a párviadalra szabott büntetések ne legyenek holt betűk, hanem következetes erélylyel nyerjenek alkalmazást? Mély hallgatással fogadják e kényes kérdéseket. Az előítéletek súlya alatt hevesebben dobog ugyan a szív, de a benne honoló érzelmek nem nyernek külsőleg kifejezést, az u. n. közvélemény némaságra hárhoztatja az ajkakat.

Társadalmi viszonyaink higgadt megfontolása után fölösleges volna érveket gyűjteni annak bebizonyítására, hogy e kérdések kimondhatatlan nagy fontossággal bírnak. Helyezkedjünk tisztán realis alapra, beszéljenek a számok, a melyeket *Hausner* nyomán közlünk. Az esküdtek és a bírák könyörülete, valamint a fejedelmek kegyelme a közönséges gyilkosság miatt hozott halálítéletek számát a lehető legcsekélyebbre szállította le. A statistika 1870—78-ig terjedő időköz alatt csak 50 kivégzést jegyzett fel. És kérdezzük, kik voltak e kivégzettek? A társadalom legundokabb szörnyetegei u. m. atyagyilkosok, fejedelemgyilkosok, pokolgépek szerkesztői, kik néptömegeket semmisítettek meg, legaljasabb csalók, kik családokat irtottak ki, elvetemedett kéjencek, kik természettellenes vágyaik kielégítésére a méreg és gyilok eszközeit alkalmazták. *A társadalom e salakja érdekében indult meg a mozgalom a tudomány terén, zaklatták a törvényhozó testületeket, de hidegen tekintenek a serdülő ifjak, a munkára hivatott férfiak, a nyugalomra érdemeket szerzett aggastyánok hulláira, a szeplőtelen jelleműek gyászravatalára, kiket korunk előítéletei párviadalba bonyolítottak, hogy ott halálukat leljék.* És ki állapíthatná meg az elesettek szá-

mát, a társadalom veszteségét, melyet ezek meggyilkoltatása okoz.

Miért zengtek dicséneket haladó korunknak? Igaz, a tengerszorosok áttörése, a tátongó örvények merész áthidalási, a sívatagokon elterülő vasuti hálózatok, a nagyszabású védgátak emelése, melyeken a dühöngő hullámok hatalmasa megtörrik, szóval a természeti erők fékezése s a mechanika tökélyesítése eddig nem ismert haladást hirdetnek. Ez korunk fényoldala.

De ne feledjük ennek árnyoldalát, süllyedését sem a társadalmi kérdések terén, melyek közül egyet sem oldott meg.

* * *

A törvény sehol sem veszi pártfogásába a sértett félt. A kihívó, és kihívott fél egyenlő büntetésben részesül. Ésszerűbb és méltányosabb volna azt szigorúbban büntetni, aki a párbajt előidézte.

A büntető törvénykönyv különös és súlyosabb büntetést szabjon a párbajvivők azon felére, kire bebizonyodik, hogy a párbajt az emberölésre irányuló szándékkal idézte elő, s pedig még azon esetben is, ha különösen a párbaj a szokásos és kölcsönösen megállapított szabályok szerint folyt le. Ez ekkor ugyanis nem szolgáltathat indokot a büntetés szigorának enyhítésére, a párbajnak mint különleges bünténynek (v. ö. 108. lap.) megbírálására ama körülmény, hogy a becsületbeli ügyek elintézésére szolgáló, s a közvélemény által megengedett lovagias eszközhez folyamodott; mert ezt csak ürügyül használva főcélul nem a becsület rehabilitációját, hanem embertársának megöletését tűzte ki célul (v. ö. 105. lap.). Nem alaptalan e követelésünk. A fentebb bemutatott (v. ö. 104. lap.) és jelenleg is előforduló esetekből látjuk, hogy a becsület gyakran roszakaratból támadtatik meg. Vannak szilaj, pacakázó becsületsértők, kik erőszakosan keresnek okot a becsületsértésre, s ezt megtalálva nem nyugodnak, míg kiszemelt áldozatukat láb alól el nem teszik. Miért legyen elnéző a törvény e gonosztevők iránt, mint amily elnéző általában a párbajvivők iránt, kik csak a közvélemény nyomása alatt és kortársaik véleménye előtt meghajolva viaskodnak?

A büntető törvénykönyvek egyoldaluságát hirdeti főleg ama körülmény, hogy a párbaj büntényét sújtják, de nincsenek tekintettel az *előidéző okokra*. Láttuk, mily kudarcot vallott épen ezért a törvényalkotás mindig s mindenütt (v. ö. 68. stb. l.)! Nem elég a párbajt büntetni, hanem a büntető szigorinak azon cselekményekre is ki kell terjednie, melyek azt megelőzik, illetőleg a párbaj okának tekintendők. Miért vívnak most párbajt? A becsületsértésekért. A törvények épen ezekért nem nyújtanak kellő elégtételt. Vagy mily elégtételt nyert az arcúlitott felperes, ha a hetvenkedő sértő őt megkérleli, vagy pénzbírságra ítéltetik? Vagy ha a rászedett férj nejeének elcsábítóját egy két hónapra bezárathatja, s emelett e pikáns eseményekre vonatkozó törvényszéki tárgyalást a hírlapok szósz szerint közlik? Az összeférhetlen kötekedő, ha melette vagyonos is, bátran osztogathatja a pofonokat, tetteleges bántalmakkal illetheti a békés polgárokat. Hisz a kilátásba helyezett büntetések oly aránytalanul csekélyek, hogy azoktól legkevésbé sem riad vissza. Egy gazdag szülőktől származó pajkos ifjú, kinek szük volt a világ, jókedvében megostorozott egy országos nevű, köztiszteletben álló, érdemekben megőszült férfit. A bántalmazott, bár számos ízben bizonyította bátorságát, kitünően vívott, nem tartván méltónak a vakmerőt arra, hogy vele megverekedjék, törvényes uton követelt elégtételt. És miben állott az? A bíró ötven forintnyi pénzbírságra ítélte a szemtelen ifjút. Így körülmények között a meggyalázott, a megbecstelenített mindig hajlandóbb a törvény mellőzésével boszut állani, illetőleg az u. n. lovagias elégtételhez folyamodni.

Valóban elérkezett az idő, hogy törvényalkotóink komolyan elmélkedjenek a becsület kellő megvédéséről. Legeészerűbb volna a becsületsértésekre vonatkozólag *külön büntető törvénykönyvet* alkotni, mely összhangzásba állva társadalmi életünkkel, korunk ízlésével, részletesen felölelné ama cselekményeket, melyek mások becsületét beszennyezik, és a megbecstelenített egyedeket a törvényszékekhez édesgetné, ezek igénybeviteléhez szoktatná. A büntetéseket pedig olykép kellene osztályozni, hogy azok a becsületsértőt érzékenyen sújtanák,

és arányban állanának a vétség nagyságával. A becsületsértőt szükség esetén nemcsak vagyonának megfelelő pénzbírsággal, hanem a polgári jogok elvesztésével és hasonló büntetésekkel is kellene illetni. Szóval a büntető szigor olyképen legyen szabályozva, hogy egyrészt a becsületsértésektől visszaretentsen, másrészt a becsületében megsértett félnek elégtételt és védelmet biztosítson.

* * *

Míg egyrészt hiú remény egyedül a kegyetlenség hatáiraival ölelkező büntetéstől várni a büntények kiirtását: addig másrészt céltalan játékot űzne a törvényhozás, ha azok megtorlására könnyen elviselhető, csekély büntetéseket venne alkalmazásba.

Törvényalkotásunk a helyes közéletet mai napság sem érte el. Azonban bármily büntetések vannak szabva a párbajra, azok csak akkor mozdíthatják elő a társadalom érdekét, ha egyáltalában keresztülvihetők. *Beccaria* a „*dei delitti e delle pene*“ szerzője helyesen jegyzé meg, hogy *nem a büntetés határtalan szigora, hanem a büntetésnek kétségbevonhatlan bizonyossága döbbsenti meg a büntetteselket*. A párbaj kérdésének méltatásában e szempontnak kiváló fontosságot kell tulajdonítanunk.

De épen az a főhiba, hogy a párbaj büntényére vonatkozó törvények végre nem hajtatnak. Hogyan is lehetne azokat végrehajtani, midőn a mi *honatyáink* sem tartják azokat tiszteletben. A legutóbbi országgyűlési események fennen hirdetik a meglevő törvények hatálytalanságát.

Az elitáltak addig folyamodnak, míg a királyi megkegyelmezést elnyerik. Félreértések kikerülése végett távolról sem akarunk okot szolgáltatni oly felfogásra, mely felséges urunk iránt táplált jobbágyi hódolatunkkal ellenkeznék. A király feltétlen joggal bírván a kegyelem osztására, ebben bármikor és bárkit részesíthet. De mily jelentőséggel bír az, hogy dicső királyunk ugyszólván minden párbajt vivónak megkegyelmez? Felséges királyunk szívéen hordva alattvalóinak

sorsát, jóllétét: egyáltalában csak a legritkább esetekben tagadja meg a megkegyelmezést. De ami nevezetesen a párbaj büntényét illeti, azért kegyelmez meg minden párbajt vívónak, mert a felette gyakori párbajesetek miatt nem akar kivételeket tenni. Ha ma egy előkelő párbajvívónak megkegyelmez, holnap ismét egy középosztályból származó folyamodik kegyelemért. Felséges urunknak fájna az, ha jótéményében, kegyelmében nem részesítene egyaránt minden hű alattvalót, kik ugyanazon vétséget elkövették, melyet a közvélemény védszárnyai alá fogadott.

Épen azért oda kellene hatni, hogy új viszonyokat teremtsünk, melyek között szeretett királyunk is időszerűbbnek fogja tartani teljes büntető szigorának alkalmazását.

* * *

A törvényhozás leginkább az által folyhat be a vétségek korlátozására, ha ezeknek indító okait iparkodik eltávolítani. Mi a párbaj indító oka? A becsületsértés. Tehát mindenekelőtt a becsületsértés megtorlását kellene célszerűbben szabályozni. Azonkívül hogy a véghezvitt párbajok biztonságosan büntetnek, oly intézkedésekről kellene gondoskodni, melyek a párbajokat megakadályozzák.

Erre legcélszerűbbnek tartják a *becsületbiróságok* felállítását. Mi ezek jelentőségét nem akarjuk félreismerni; sőt megengedjük, hogy némely esetben a párbajt megakadályozzák. De az eddigi kísérletek még nem vezettek kellő sikerre. Felette nehéz azokat korunk felfogásához, az egyes nemzetek sajátosságaihoz illő alakban szervezni. Sokan a becsületbiróság tagjainak megválasztásában a kormánynak akarnak engedni befolyást. Már *Mittermaier* félszázaddal ezelőtt bizonyította, hogy a becsületbiróságok csak ott folytak be némileg a párbajesetek apasztására, hol azok a kormány minden gondolható beavatkozása nélkül alakultak meg.¹⁾ Mások is-

¹⁾ V. ö. N. Archiv d. Criminalrechtes. Halle. 1828. X. köt. I. rész. 287. lap.

mét azt javasolják, hogy e becsületbiróságok az arisztokráciának kiválóbb tagjaiból alakuljanak és a városokban székeljenek. Ez azonban még célszerűtlenebb volna, mert míg egyrészt minden városban vagy annak közvetlen környékén nem is tartózkodik az arisztokrácia oly számban, hogy ily becsületbiróságok alakulhatnának; addig másrészt eltekintve sok egyéb nehézségtől, a társadalom egyéb rétegei s osztályai, melyekben a demokratikus felfogás túlnyomóbb, az arisztokratikus elemekből alakult becsületbiróságok ítélete előtt meg nem hajolnának. *Tóth Lőrinc* javaslata szerint azokat *szabadon választott* jurykból kellene összeállítani. „Minden egyes műveltebb, ugymond, és kitünőbb társasági osztály s testület kebelében, p. o. a katonaság, ügyvédi kar, megyebeli földbirtokosság, egyetemi ifjuság stb. tagjai választanának maguk közül néhányat, kiknek mind értelmisége, mind becsületessége és szilárd jelleme iránt bizalommal viseltetnek, s köteleznék magokat becsületszóval, hogy ezen, önmaguk által szabadon választott bíróság becsületügyekbeni ítéletének engedelmeskedni fognak.“¹⁾ Ha a vizálykodó felek különböző osztályokból valók, az egyes becsületbiróságok hoznának ítéletet, melyek ama becsületbiróságoknak kiküldött tagjaiból állának, melyekhez az illetők tartoznak. Az ilyképen alakult becsületbiróságok kétségtelenül arra volnának hivatva, hogy a képzelt becsületsértési ügyeket tisztázzák, a valódi sértésért elégtételt nyújtsanak. De ezek hivatáskörét, joghatóságát szabatosabban kellene körülvonalozni, mint ezt az eddigi kísérletekben észleljük.

E becsületbiróságok fontosságát, és gyakorlati oldalát tüntetné fel leginkább ama körülmény, hogy még a legkényesebb természetű esetekben is bizalmat keltenének az illető felek iránt, kik különben a törvényszékek nyilvános tárgyalásától irtóznak. Hisz itt nem a rideg törvény ítélőszéke előtt állának, hanem saját kortársaik baráti körében keresnék az igazságszolgáltatást.

¹⁾ V. ö. A párbaj. 1865. 69. lap.

Legfontosabb kérdés itt, vajjon az ily becsületbiróságok egyáltalán megengedhetnék, előírhatnák-e a párbajt akkor, midőn a kiegyenlítést más módon nem eszközölthetnék? Sokan igenlő választ adnak, sőt azt óhajtják, hogy a törvény a becsületbiróságok ily határozatát megerősítse; vagyis hogy a párbaj ily esetben ne legyen büntethető.

De szerény véleményünk szerint a körülményekkel való ily könnyelmű alkudás nagyon megboszulhatná magát. Eltekintve attól, hogy a törvény akkor önmagával ellenmondásba jutna, mert habár a legritkább esetben is engedélyt adna a jogrendet sértő cselekményre, melynek ellensúlyozását célozza, a párbajnak épen nem lehetne gátakat emelni. Hisz a koruk felfogásának hódoló juryk bármikor azzal menthetnék magukat, hogy a párbajt megakadályozni nem lehetett.

Ama körök becsületbiróságai pedig, melyekben a lovagias elégtételre vonatkozó modern felfogás uralgó, felette gyakran adván engedélyt a párbajvívásra, oly kiváltságokat hoznának divatba, milyenekkel nálunk a katonai becsületbiróságok bírnak, és melyek legkevésbé sem tennék lehetővé a kitűzött cél elérését, azaz a párbajszokásának korlátozását, sőt ellenkezőleg ezt terjesztenék.

A legutóbbi események csalhatatlanul hirdetik a *katonai* becsületbiróságok célszerűtlenségét, mert ezek majd minden esetben a civódó felek kötelmévé teszik a párbajt. Miután pedig a katonák külön büntető eljárás alá esnek, mely a párbajvívó katonáknak legcsekélyebb ártalmára sincs; azért oly gyakoriak a katonatisztek között a párbajesetek is.

Égető szükségnek tartjuk a katonai önbíráskodásnak megszüntetését. Már fentebb (v. ö. 126—128 lap.) tárgyaltuk ennek szomorú következményeit, u. m. nevezetesen a katonai s polgári törvénykezésnek összeütközését és a párbaj gyakoriságát. Épen e sorok írásakor szereztünk tudomást a következő különös esetről. Egy szépségéről nevezetes leány kegyét több adónisz keresi. Ezek számát gyarapítja egy katonatiszt, ki célul tűzte ki magának azt, hogy az illető leányt nőül veszi. Ennek elérése végett vetélytársait egyenként hívja ki pár-

bajra, hogy őket ártalmatlanokká tegye. Halljuk azonban azok érvelését, kik ez ügyet közelebbről ismerik. Azt mondják, hogy a katonatiszt előnyben van a többiek felett, mert külön bíróság alá tartozván tudni fogja módját, miképen kerülje ki a büntetést, míg ellenben civil ellenfelei kényszerhelyzetükben vagy hátrálni fognak, vagy kockára teszik polgári állásukat, melyet a párbaj bünténye miatt elítéltetvén elveszít-hetnének.

Ime e példa eléggé indokolja a katonai becsületbíró-ságok korszerűtlenségét es jogtalanságát, mihelyt ama joggal élhetnek, hogy bizonyos esetekben megengedhessék, sőt köte-lesseggé tehessék a párbajt.

A katonának nem szabad ama képzelődésben élnie, hogy egyéb valami a fegyveres polgárnál; hogy az ő becsülete több, mint a polgárok becsülete; főleg amióta az általános védkö-telezettség folytán minden polgár egyszersmind katona.

Szerény nézetünk szerint a becsületbíró-ságok csak ak-kor működhetnének sikerrel, ha azon elyből indulnának ki, *hogy a párbajt semmi feltétel alatt sem kell megengedni*. Ezen elv következetes megtartása mellett pedig a következő szem-pontok volnának tekintetbe veendőek:

a) A szabad választás folytán és a fentebb jelzett minő-sítvény szem előtt tartása mellett alakult becsületbíró-ságok a becsületbeli ügyekben a végső fórumot képezvén és feltétlen tekintélylyel bírván, a viszálykodó felek az általok hozott ítéletben megnyugodni, s ezt tiszteletben tartani kötelesek.

b) A becsületbíró-ságok minden egyes becsületbeli kér-désben illetékesek levén, ha a félreértések kiegyenlítése-, a barátságos kibékülésére irányozott törekvéseikkel hajótörést szenvednének, áttérnek a birói szerepre.

c) A becsületbíró-ságok első teendőjük levén a kérdéses ügyben lelkiismeretes és tárgyilagos vizsgálat alapján meghatá-rozni azt, ki a sértő, s ha jogtalan sérelem forog fen, kijel-enteni, hogy a jogtalanul sértett fél nem tartozik magát igazolni.

A jogtalanul megtámadottnak becsülete ilykép hathatós védelmet találna, mely az illetőnek kortársaiban megnyugvást keltene.

d) A jogtalanul sértő ellen a sértett félnek nevében bizonyos esetekben a törvény szigorát kellene igénybe venni. Csekélyebb jelentőségű ügyekben elégséges volna iránta a nem tetszést nyilvánítani, vagy őt megfeddésben részesíteni. Szükség esetén pedig a sértőnek rehabilitációját a szabatosan formulázott megkérdeléstől vagy pedig a visszavonástól lehetne függővé tenni, sőt őt becsületvesztettnek nyilvánítani.

Ilyképen a sértett fél fedezve ezen bíróság határozata által megtagadhatná az elégtételadást, míg a vétkes fél ezen bíróság verdiktje által ki volna zárva a társadalmi életből.

e) A becsületvesztés büntetését kellene róni a viszálykodó felekre, ha azok a becsületbíróságoknak a kellő engedelmességet megtagadnák.

Miután a társadalom elismeri, védí s adja az egyesek külső becsületét, a társadalmi élet képviselőinek egyszersmind jogukban áll egyeseket attól megfosztani.

f) Ha valaki a becsületbíróságok egyszerű mellőzésével vagy ezek tilalma dacára a párbaj büntényének részesévé lesz, ez a törvény ítélőszéke előtt súlyosbító körülményt képezhetne. A törvénynek ezen eljárását nagyon célszerűnek tartjuk, mert míg egyrészt a becsületbíróságok alakulására semmi befolyást és kényszert sem gyakorolna, addig másrészt azok működését és tekintélyét előmozdítaná.

* * *

Különben tévedés volna mindent a törvénytől remélni. A polgári törvények hatalma megtörik a kényszerhelyzetbe jutottak kedély világa felett. Bizzatok a törvények mindenhatóságában, hagyjátok számításán kívül az emberi eselekvények legtekintélyesebb szabályozó elvét, a lelkiismeretet és munkátok nem lesz egyéb, mint a jövő eselyéivel küzködő terv, céltalan erőlködés. A becsület és lelkiismeret siami ikrek, kiknek léte egymástól kölcsönösen van feltéte-

lezve. Az éj leple alatt lesben álló orgyilkos mellett hasztalanul áll őrt a törvény, ha lelkiismerete elszendergett. A törvény pallosa nem elég hosszú, hogy minden bűntényt elérjen, a lelkiismeret elől senki sem menekülhet. De ha tudja is, hogy a törvény szigorát ki nem kerülheti, mégis ellene szegül a törvénynek, mihelyt lelkiismerete őt vissza nem tartja.

A multaknak gyászos képei elevenednek fel százféle alakban most is, és tükrözik vissza beteg társadalmunk lealacsonyodását. Százados fáradozások után is végre ama tanúságnál kellend megállapodnunk, hogy a törvényhozás mint ilyen magában véve elégtelen a társadalmi bajok orvoslására; sőt chimære marad az, ha azt meg nem előzi s nem kíséri az erkölesi regenerálás.

Az egyedet nevelni kell arra, hogy a törvényt tisztelje.

Hisz az egyed a saját jellem szillárdságára van utalva a párbajkérdésében is, valahányszor az állam tökéletlen törvényeivel segélyére nem jöhet. Hányszor lehetne a párbajt megakadályozni, ha az érdekelt fél meggyőződését őrizné meg, hogy az erkölesi méltóság és becs adja meg jellemének fenségét. E meggyőződés alapján könnyen ismerhetné fel a párbaj megakadályozására alkalmas eszközöket, milyenek a kibékülés megkísérlése, a nyers szenvedélyek lecsillapítása, a viszálykodás kikerülése, a sérelem visszavonása, engedékenység stb. stb. De ezen eszközöket csak a gyengéd műveltség fogja fedezni, s félkarolni, a mely műveltség hiányzik ama hetvenkedő, és kötekedő ifjakban, kik vagyonukra támaszkodva, s nyers ösztönüket követve erőszakosan keresik az alkalmat, hogy másokat sértsenek, bántalmazzanak.

A rideg törvény nem fogja a bűnök számát apasztani, a társadalmi élet szeszélyeit ellensúlyozni; ha az egyed hajlamait és szenvedélyeit nem szoritjuk a kellő határok közé; ha egyéb intézményeink nem nemesítik annak egész valóját; ha félrelökjük az erkölsi tökélyesedés és valódi felvilágosodás alapfeltételeit; ha közönyösek maradunk a tényezők iránt, melyek a társadalom egyedeinek szellemét, kedélyét és lelkiismeretét áthatják. A törvény és társadalmi szokás közti

jelzett ellentét nem enyészik el: míg tisztább erkölcs és jogfogalomnak nem emelkednek érvényre; míg nem helyezkedünk némely pogány népek álláspontjára, melyek nem a sértett becsületeseket, hanem a jogtalan sérelmek okozóit tekintik becsületeseknek; míg a felebaráti szeretet, a jog- és igazság követelményei nem fognak tiszteletben állani a tudomány, a törvényhozás terén ép úgy, mint a gyakorlati életben.

*   *   *

A kedélyek szentélyében nyugvó meggyőződés, a párbajnak leplezett vagy elvi kárhoztatása csak elvont, elméleti jelentőséggel bír.

A kitűzött cél utópia marad, míg az értelmiség kiválsóbb elemei is tényleg hódolnak a párbajnak. Első s elengedhetetlen feltétel tehát, hogy ezek körében induljon meg a párbajjellenes mozgalom.

Más alkalomra halasztjuk az e szempontból figyelembe veendő tényezők részleges elősorolását és tüzetesebb méltatását. *A tudományos intézetek* (p. az akadémia, egyetem stb.) jelentékenyebb pályadíjak kitűzése által lehetővé tehetnék e társadalmi bajnak minden tekintetben való méltatását. A párbajt kárhoztató irodalmi munkák rendszeres megjelenése s terjesztése előkészítené az utat a józanobb meggyőződéshez.

A hírlapirodalom felette nagy szolgálatot tehetne, ha célul tűzné ki magának a párbaj ostromoztatását; mert a hírlapirodalom nemcsak arra van hivatva, hogy a közvélemény tolmácsa legyen, hanem arra is, hogy bizonyos kérdésekben a közvéleményt előkészítse.

A párbajesetek számának csökkentésére jelentékenyen folyhatnának be a *nők*, a kik miatt leginkább szoktak párbajt vívni. Mi bennük hatalmas szövetségtársat vélünk felfedezni a kitűzött cél elérésében.

Ki merné kétségbe vonni azt, hogy a nők hatalma nagy a férfiak kedélyvilága felett. Mire nem képes a szerelem tüzetől felhevült ifju, hogy eszményképének tetszését és kegyét kivívja?

Mondják ki nemes honleányaink, kötelezzék le magukat női becsületükre, hogy szívükkal meg nem ajándékoznak oly ifjút, kinek kezét a párbajban ontott vér beszennyezé. Magyar hölgyeink e nemes elhatározása, s következetessége nem egy ifjúnak heves természetét, szilaj kedvét korlátozná, nem egy párbajt akadályozna meg.

A klubok és egyesületek évenkénti felolvasásaik tárgyaul kitzüzhetnék a párbaj kárhoztatását. Felszólításaiknak szivesen engednének irodalmi, publicistikai s egyéb tekintélyeink. A szószék-, és tanszékekről hallható tanok hazaszeretet, a becsület, bátorság, humanismus, kötelesség stb. fogalmairól hasonlóan segítenék elő a jelzett célt.

Nem csekély fontosságot tulajdonítanak az n. n. *párbajellenes szövetkezeteknek*, melyeknek tagjai becsületszavukra köteleznék magukat, hogy párbajt soha sem fognak vívni, és becsületbeli ügyeiket a jog, emberszeretet, valódi lovagiaság és törvénytisztelet alapelveire fektetett szabályok értelmében, illetőleg a már fentebb meghatározott becsületbiróságok igénybe vételével fogják elintézni. Ily párbajellenes szövetkezetet célzó mozgalom indult meg ez évben a berlini egyetem hallgatói közt. Valószínűleg ez is hajótörést fog szenvedni. — Az ilyenmü kísérletekkel találkozzunk már régebbi időkben, de ezek sikerét meghiusította többnyire ama körülmény, hogy az illető nemzet legtekintélyesebb tagjai azokról nem vettek tudomást. Csak a józanságáról és emelkedett gondolkodásmódjáról nevezetes angol nemzet tett e tekintetben kivételt. Ott a párbaj eltörlésére az első lökést a katonaság adta. Az 1844-iki katonai büntetőtörvénykönyv a becsületsértésért nyújtandó fegyvernélküli elégtételnek különböző fokait megállapítván, bölcs intézkedéseivel köztetszést aratott. E kezdeményezést fényes siker koronázta.

Usakhamar alakult egy tekintélyes párbajellenes szövetkezet, melyhez 17 tengernagy, 60 tábornok, 700-nál több lord és parlamenti tag, és számos katonatiszt csatlakozott. Azóta alig folyt le három évtized, és a fegyveres elégtétel száműzetett az angol társadalmi életből. Az angol közvéle-

mény most már feltétlenül kárhóztatja a párbajt. És ki merné kétségbe vonni az angolok lovagias érzületét?

Szerény véleményünk szerint nálunk is ily nagyszerű kezdeményezéstől függ a párbaj ellen kifejtendő mozgalom sikere. Ha hazánk első férfiai, legnagyobb tekintélyei, szep-lőtlen jellemei állanának az ügy élére, rövid idő alatt volna elérve a cél. Nézetünk szerint a „nemzeti kaszinó“ volna hiv-
atva erre, mely magában egyesíti hazánk vagyoni, szellemi s társadalmi előkelő köreit. Főleg a magyar arisztokratia ki-
magasló alakjai, kiknek lovagiassága kétségtelen, kik bá-
torságuknak tettleges jeleit adták, indíthatnák meg a nagy
nemzeti mozgalmat.

Hazai történelmünk számos lapja hirdeti a magyar arisz-
tokratia dicső tetteit, mely a haza érdekeit felölélő nagy
kérdésekben mindig vezérszerepet vitt. Vajjon nem az volna
első sorban hivatva arra, hogy a párbajnak, a társadalmi
életünkben mély gyökereket vert előítéletnek leküzdésében az
első, hatalmas lépést megtegye?

Vajjon ily nemes törekvés ellenkeznék-e a nemzeti ka-
szinó alkotójának, a legnagyobb magyarnak célzataival? Tá-
volról sem. Sőt ellenkezőleg a nemzeti kaszinó példája fel-
tétlenül vonzana, az eredményt biztosítaná, nemzedékünket
hálára kötelezné, a hazának kimondhatatlan szo lgalatot tenne.
Többet más alkalommal.

Így lehetne lassan, de bizton helyesebb irányt adni az
egyetemes gondolkodásmódnak, a beteg kövéleményt meggyó-
gyítani, illetőleg természetes medrébe terelni. Míg a közvé-
lemény az elvet hirdeti, hogy a sértett fél a meggyalázott és
a párbajt védszárnyai alá fogadja: addig a párbaj ellen hiába
küzd a tudomány és jóakarát. A legfontosabb teendő tehát a
közvélemény megváltoztatása. E felette kényes és széles ter-
jedelmű kérdést legközelebb külön füzetben óhajtanók tüzetes
tárgyalás alá venni.

* * *

Minden kornak meg vannak eszményi vágyai. A görög műveltség a szépet kutatta s meglelé. A római kor világuralomra tört, és elérte célját. A renaissance az ókor dicsőségét elevenítette fel. A XVIII. század politikai s társadalmi problémák megoldását kísérlette meg. A XIX. század a fizikai világ meghódítására vállalkozott. Korunk gyermeke napsugárral rajzol, sodronyon mérföldekre küldi tovább az élő szót, a gőz szárnyain repül. De míg korunknak a nagy természet nyitott könyvének hieroglifjeit megfejtenie sikerült; addig a legégetőbb társadalmi bajokat közönynyel mellőzi s nem siet a visszadöbrentő előítéletek bilincseiben nyögő társadalom felszegélyezésére.

Büszke önérzettel hivatkoznak a humanismus újabb alkotására, a jótékony egyletek óriási számára.

De mit ér a mi lelkesedésiünk, ha a koldusnak éhségtől kiaszott karjaiba dobjuk a falat kenyeret, a rovarok megvédésére szabályokat alkotunk; másrészt pedig türjük a párbaj előítéletének zsarnokoskodását, mely lehetővé teszi azt, hogy az ártatlan család fentartójától megfosztatva a nyomor fájdalom és kétségbeesés veszélyeibe sodortassék, hogy békés becsületes munkás polgárok ép tagjaikat vagy életüket veszítsék.

A humanismus ez egyoldalúsága, a természet remekének, az embernek e kicsinylése kétes fényt vet haladásunkra!

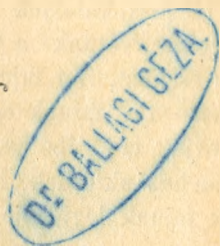
De forduljunk el a nagy társadalomtól és tekintsünk azon szűkebb térre, hol bölcsönk ringott és sirunk leend, azaz édes hazánkra. Egyetemes panasz, hogy pusztulunk. Izgatott féltékenységgel kutatjuk a nagy halandóság okait, remegő pillantásokat vetünk a jövőbe. Lázás erővel ragadunk meg minden eszközt, mi fajunk megszüntetésére s fentartására szolgálhat. De fajunk egyik legrémítőbb ellenét, a párbajt nem akarjuk üldözöbe venni. Bátran kérdezzük, vajjon nem követeli-e hazánk érdeke, hogy gátaikat vessünk az előítéletnek, melynek fajunk legjobbjai oly nagy számban esnek áldozatul?

A hazaszeretet alapfeltétele a kötelmek hű teljesítése. Mindent akarati erélyvel, rendületlen következetességgel végbe kell vinni, mit a jog megenged, a kötelesség parancsol, a haza java sürget. Le kell mondanunk önhasznunkról, önkényelmünkről, bilincsekre kell vernünk még szenvédélyeinket is, ha ezt a haza java kívánja. Hiven kell ragaszkodnunk ama elvhez, hogy használni akarunk hazánknak, míg csak a haza nagyságáért imádkozó ajkainkról éltünk utolsó lehelete el nem röppen. Ha a haza kívánja, életemet is fel kell áldoznom, de sohasem szabad életemmel oktalannul játszani. Rajongásból, álbecsület vagy állelkesedésből a hazáért életemről lemondani annyit tesz, mint a tehetetlen testet, a hústömeget odavetni a hazának, mely szellemi erőnkre, erkölcsi s fizikai életünkre is igényt tart. A haza nem szomjazza a mi vérünket, nem azért nevelt fel bennünket, hogy felemészsen, hanem az iránta való tartozásaink lerövést sürgeti.

Mennyivel nagyobb bűn tehát egy oktalann elöítélet szolgálataiban feláldozni életünket, melyre szorongatott hazánk jogot tart, és melyvel annak mi használhatunk.

A ki a párbaj intézményét szükségesnek tartja, nézzen maga körül! Tekintse fajunk pusztulását, és adja meg a választ: van-e joga magyar hazánknak arra, hogy polgárai életükkel kiméletesen bánva munkálkodjanak, használjanak?

Valóban igaza van dicső *Széchenyinek*, a legnagyobb magyarnak: „Még az atyagyilkost is sirathatjuk; mert oly kevesen vagyunk magyarok!”

Még a következő művek kaphatók:

Séda Ernő. A közp. m. e. i. iskola története Budapest, 1874.

Nagy 8-r. 374 lap. Ára . . . . . 1 frt 50 kr.

Séda Ernő. Az öngyilkosság, fejtegetve bölcsészeti, jogi, történeti, lélektani, erkölcsi és társadalmi szempontokból. A budapesti m. k. tudom. egyetem által (400 frtnyi) jutalommal koszoruzott pályamű.

Budapest, 1877. Nagy 8-r. 490 lap. Ára . . . 3 frt.

Tartalom-jegyzék: I. rész. Előismeretek. I. Az élet fogalma s beése II. Kötelmeink. A. Kötelmeink mások iránt. B. Kötelmeink mi magunk iránt. a) Lelkünket illető kötelmeink. b) Testünket illető kötelmeink. I. A test épsége- s egészségének fentartása. II. A test tökélyesítése. III. Az élet fentartása. a) Az öngyilkosság meghatározása s felosztása.

II. rész. Az öngyilkosságról szóló tanok. A) A zsidók. B) A pogányok. I. A hinduk. II. A chinaiak. III. A japánok. IV. Az arabok, törökök, perzsák és tatárok. V. Afrika. VI. Amerika. VII. Australia. VIII. A görögök. I. Pythagoras. II Sokrates. III. Plato. IV. Aristoteles. V. Az áll-sokratikusok. a) A kynikusok. b) A kyrenaikusok: 1. Aristipp. 2. Theodor. Hegesias. VI. A neoplatonikusok: 1. Plotin. 2. Porphyr. 3. Olympiodor. VII. A görög bölcsészet hanyatlása. a) A stoicismus. 1. Zeno. 2. Kleanthes. 3. Chrysipp. Eratosthenes. Epiktét. b) Az epikureismus. Áttekintés. IX. A rómaiak. I. A stoicismus iránya. 1. Cicero. 2. Cato. 3. Seneca. 4. Antonin. II. Az epikureismus iránya. 1. Lucretius. 2. Plinius (major). 3. Plinius (minor). III. Virgil. Tacitus. IV. A stoicismus befolyása a római jogra. A. A római jog és az öngyilkos polgárok. B. A római jog és az öngyilkos katonák. C. A római jog és az öngyilkos rabszolgák. Áttekintés. C) A kereszténység kora. I. Jézus és az apostolok. II. Az egyházatyák és egyházírók: 1. Justin. 2. Lactanc. 3. Ózséb. 4. Aranyszáju sz. János 5. Sz. Ágoston. III. Az egyháztól elszakadt hitfelekezetek. IV. Zsinatok és egyházi jog. V. Aquinói sz. Tamás. VI. Az angolok. 1. Donne. 2. Hume. Gildon. Watt. VII. Az olaszok. Passerani Foscolo és Tagliabue. VIII. A franciák. 1. Montaigne 2. Montesquieu. 3. Rousseau. 4. Holbach. 5. Staél-Holstein. IX. A németek 1. Kant. 2. Schmid. 3. Fichte. 4. Mendelssohn. 5. Goethe. 6. Engel. 7. Schopenhauer. Mainländer. X. A magyarok. 1. Munkay. 2. Tiszaparti. 3. Dobránszky. 4. Németh.

III. rész. Az öngyilkosság kérdésére vonatkozó fontosabb tételek tüzetesebb megvilágítása. I. Az öngyilkosság bűnös volta. II. Az

öngyilkosság természetellenessége. Képes-e az állat öngyilkosságra? 1. A sertések. 2. Sas. 3. Skorpió. 4. Alvó kutya. 5. Vonó ló. 6. Neufundländer kutya. 7. Lamont lova. 8. Schenk majma. 9. Vad lovak. 10. A holothurniák. III. Vajjon erkölcsi bátorságról tanuskodik-e az öngyilkosság? IV. Eszközölhető-e az öngyilkosság öntudatos állapotban? V. Mit szólunk azokról, kik életüknek önkényt vetettek véget, de a sz. írásban vagy a sz. atyák által dicsőítettnek? I. Sámson. II. Eleazár. III. Raziás. IV. Saul. V. A sz. szüzek. VI. Szabad-e, s mikor szabad közvetve véget vetni életünknek? VII. Szabad-e s mikor szabad az önesonkítás? VIII. Szokottabb ellenvetések.

IV. rész. A) Az öngyilkosság okai. I. Az öngyilkosság terjedése tekintve különböző szempontokból. II. Vallástalanság és vallási felekezések. III. A rajongás. 1. Vallási rajongás. 2. Politikai rajongás. IV. A kormányformák és politikai mozgalmak. 1. A despotizmus. II. A szabadelvű egyeduralom és köztársaság. III. A józan conservatív egyeduralom. A politikai átalakulások és forradalom. V. A nevelés ferde irányai. VI. A példa. VII. A becsület helytelen fogalma s a párbaj. VIII. Az irodalom ferde irányai. 1. A színművek. 2. A regények. 3. Tudományos művek. A modern pessimismus képviselői. A hírlapok és egyebek. IX. Az indulatok és szenvedélyek. 1. A szerelem. 2. A bujaság. 3. Az önfertőzés. 4. Az iszákosság. 5. A harag. 6. Nagyravágyás, dölyf és hiúság. 7. A játékkór tözsde s szédelgés. 8. Félelem, aggály, ijedség és lelkiismereti furdalás. 9. A honvágy. X. A szellemi erők túlfeszítése. XI. Az elszegényedés és nyomor. XII. A tértlenség és életlenség. XIII. A családi viszályok. XIV. Az elégedetlenség és betegség. B) Az öngyilkosság következményei.

V. rész. Az öngyilkosság óvszerei. I. Az okszerű nevelés. II. A valódi műveltség terjesztése. III. A közerkölcseiség emelése. 1. A sajtó ellenőrzése. II. Az erkölcstelen és vallástalan színművek előadásának megakadályozása. III. Az erkölcsmemesítő irodalom terjesztése. IV. Az iszákosság szenvedélyének korlátozása. V. A játékkórak gátokat kell emelni. VI. A rossz példákat lehetőleg meg kell akadályozni. VII. A prostitutio ellensúlyozása. VIII. A vasárnap megszentelése. IX. A bűntények nyilvános tárgyalása stb. IV. A folyton terjedő nyomor enyhítése. 1. A gyári munkások felszegélyezése. 2. A nők keresetképességének emelése. 3. A nemzetgazdaszat, ipar és kereskedelem felvirágoztatása. 4. Az adók apasztása. 5. A közmunka. 6. A fényezés korlátozása. 7. A kenyér és hús árának leszállítása. 8. Hitelintézetek. 9. Életbiztosító s házassító egyletek. 10. Különböző biztosító társulatok. 11. Népkonyhák és étcsarnokok. 12. Szegény és betegsegélyző egyletek. 13. Takarékmagtárak. 14. Szegényházak, rokkant-intézetek. 15. Jótékonycélu hangversenyek és vigalmak. 16. Élelmi szerek épsége. 17. Csalás és orzás szigorú büntetése. 18. Uzsora büntetése. 19. Szédelgés korlátozása. 20. Koldulás tilalma. 21. Lakkördés. V. Egyéb célszerű intézkedések életbe léptetése. VI. Szigorúbb és célszerűbb törvények alkotása. VII. A vallás.

